वर्ष २१/ पूर्णाङ्क ४८/ माघ २०६४

(मासिक)

दायित्व

प्रधान सम्पादक
रामप्रसाद पन्त
फोन नं. ४-४८९४७६

सम्पादन सल्लाहकार
ठाकुर शर्मा
फोन नं. ४-४२०६१०

सह-सम्पादक
यादव भट्टराई
फोन नं. ४-७८३२६४

व्यवस्थापक
लक्ष्मी पन्त
फोन नं. ४-४८६४७६

विशेष सहयोगी
केशवराज पन्त
फोन नं. ४-४६४९८६

सहयोगी
विष्णु ज्वाली
विज्ञान पन्त

कार्यालय
घ-२७२/७८, बाबरमहल-७
काठमाडौं
फोन ४-४७४९८३
पो. ब. नं. ९७६६, काठमाडौं

आवरण सज्जा
रानेश मानन्धर
(फो. पो. फोटो -पृष्ठ भरण)

सहयोग
संस्थागत रु. ५०/-
व्यक्तिगत रु. २५/-

प्रकाशक
दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान, नेपाल
e-mail: dayitwa@hotmail.com

दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान, नेपाल: केन्द्रीय कार्यसमिति

रामप्रसाद पन्त	अध्यक्ष	९८४१४९८१७	बालकृष्ण शर्मा	सदस्य	९८४१४२८०७
ठाकुर शर्मा	उपाध्यक्ष	९८४१२४६३१	भागवत ढकाल	सदस्य	९८४१२७२२६
यादव भट्टराई	महासचिव	९८४१२६९००९	देवी नेपाले	सदस्य	९८४१४४४१४२
केशवराज पन्त	सचिव	९८४१४५८६६	ममता शर्मा नेपाल	सदस्य	९८४१३७०४१२
रामप्रसाद ज्वाली	कोषाध्यक्ष	९८४१२९८३१४	अनिल कोइराला	सदस्य	९८४१४५०४४३
अर्जुन विरक्त	सदस्य	९८४१०६३४७६	जयवेकबुद्ध बैद्य	सदस्य	९८४१०६६२६८
माधव घिमिरे	सदस्य	४४३१२७०	देवतीरमण पौड्यरल	सदस्य	९८४१२६९००८

दायित्व

(साहित्यिक मासिक

विषय- सूची

सूचना	पेज नं.	लेखक
कथा /लघुकथा		
न्हा	१३	अंगिरा बनेपाली
अपराधी	१४	कलाधर काफले
जीवनको मोडमा	२९	रुकु खाकी
मेरो अतित	३१	यश शर्मा
मोक्ष	४५	कुन्दनकुमार पन्त
अर्थहीन परिवर्तन	५७	राजुराम मुलकर्मी
लेख/निबन्ध		
भूमिका: एक परिचयात्मक टिप्पणी	१	डा.दुर्गाप्रसाद अर्याल
मृत्युले अमरत्व मार्ग सर्लन	८	काशीराज आचार्य
नारी - पुरुष सम्बन्धः विग्रह,कारण र समाधान	२१	प्रकाशमणि ढकाल
मेरो मोबाइल	२७	चूडामणि खनाल
लघुकथा: परिचय, विकासक्रम र	५८	देवेन्द्र अर्याल 'आँसु'
पात्रसंस्मरण		
थिसो दिनमा तातो सम्झना	१६	श्रीजीम श्रेष्ठ 'रोदन'
गाइलको उद्गम र कम्मलाको रमकम	३६	रामप्रसाद पन्त
मन त मेरो नेपाली हो	४६	राजनविकम थापा
समीक्षा/समालोचना		
आफ्नै कृति : आफ्नै समीक्षा	६	भरतराज पन्त
'भूमिगत' मा भूमिगत हुँदा	१०	माधव घिमिरे
डा. योगेन्द्रभक्त श्रेष्ठको धार्मिक पुस्तक....	११	मुक्तिनाथ शर्मा
दुई कवि : केही भावनात्मक दृष्टि	१८	ठाकुर शर्मा
एउटा साहित्यिक सैलाब : हरि मञ्जुश्री	३४	टिपी शर्मा तिमल्सिना
घाउनाथि घाउ : सर्सोदि हेर्दा	४१	शिखर आरोहण
सुजनाका तीन फूल	४३	यादव भट्टराई
प्रेरणा मझालाख्यभिक्षका गोविन्दको प्रेरणा	४९	वि.के पाल्पाली
आमाभरि रमिता मनभरि वेदना.....	५४	युवराज मैनाली
कविता/गीत/गजल/मुक्तक/हाइकु		

मुसारी पराजुली - ७ /निशानी- ९/कृष्ण कुसुम-१५/'अविरल' इन्द्रावती राई- १५/
पीताम्बरा उपाध्याय 'पियुष' - २० / शङ्कर सुवेदी - २२ /अरुणराज पर्पालिया - ३५/
शिव अपरिचित -४२ /बालुदेव मुरागाई- ४२/ मनु ज्ञवाली - ४५/ अज्ञात युवक - ४९/
हेमन्तप्रसाद ढकाल- ५०/भाग्यशाली अधिकारी - ५०/रामविक्रम थापा -५३/उमा मिश्र - ५३/
मधुरोदन भट्टराई - ५३/ जीवनधानी -५३/ हरि कटुवाल - ५६/ विदीप्त रमेश -५७

कृति परिचर्चा

ठाकुर/अमर/राज्ञ - २१/अरुण - ६४

सम्पादकीय.....

- साहित्यिक पत्रकारिताको माउसंस्था विद्यमान भएर पनि भएको आभास नभइरहेको अवस्थामा नेपाल साहित्यिक पत्रकार सङ्घको जन्म भएको छ । गत जेष्ठ महिनाको सुरुमा भएको प्रथम साधारण सभामार्फत् यसमा औपचारिक मान्यता हासिल गरी बृहत् आकारको कार्यसमिति पनि गठन भएको छ ।

- देशभर छरिएर रहेका साहित्यिक पत्रकारहरूलाई समेटेर सँजाने हेतुले आधार ठूलो बनाइनु सङ्घको बाध्यता पनि रह्यो । तर पनि विभिन्न स्रोत साधन र समयाभावका कारण आमूल साहित्यिक पत्रकारहरू आबद्ध हुन नसकेको परिप्रेक्ष्यमा सङ्घको उद्देश्यअनुरूप सम्पूर्ण साहित्यिक पत्रकारहरूलाई गोलबद्ध गरी निर्देशित लक्ष्यमा पुग्ने सङ्घले अठोट लिएको छ ।

- चार दशक लामो साहित्यिक पत्रकारिताको इतिहास बनेका शीर्षक धिमिरेले सङ्घको अध्यक्षता ग्रहण गर्नुले सङ्घले नयाँ दिशा लिन सक्नेछ भन्ने आशा र भरोसा साहित्यिक पत्रकार जगत्ले लिएको छ । वर्तमान अवस्थामा साहित्यिक पत्रकारहरूका टड्कारा समस्याहरू धुप्रै छन्, ती सबै पूर्ण गर्नुपर्ने एउटा चुनौती र आवश्यता पनि छ । तर साहित्यिक शिष्टता र मर्यादामाथि नाघ्न नसक्ने साहित्यिक पत्रकारहरूको सौम्य शैलीले मात्र सुनुवाई हौला भन्ने कुरामा दुक्क हुने अवस्था अझै छैन ।

- पत्रकारिताको क्षेत्रमा देशको जेठो संस्था भएर पनि अन्य पत्रकारितासरह वर्गीकरणको व्यवस्था नहुनु, विज्ञापनको व्यवस्था नहुनु, प्रेसपासको व्यवस्था नहुनु, हुलाक सुविधा नहुनु, कागजमा सहुलियत प्राप्त नहुनु र सरकारी सहयोग पनि पर्याप्त र समयमा उपलब्ध हुन नसक्नुजस्ता सौतेला व्यवहारहरू देखाउँदै आएको छ सरकारले ।

- देशमा परिवर्तन ल्याउने काममा साहित्यिक पत्रकारहरू सधैं अगाडि लाग्ने गरेको, तर परिवर्तन भइसकेपछि साहित्यकारहरूलाई ओझेलमा पारेर स्वार्थ लुट्ने गरिएको इतिहास नौलो होइन । यस मानसिकताको अन्त्य गर्न हामी कटिबद्ध भएर लाग्नु पर्दछ ।

- संस्थालाई अगाडि बढ्न र सङ्घको औचित्य कायम गर्नका लागि मन्त्री र उच्चपदस्थ प्रशासनिक कर्मचारीहरूसमक्ष जसरी आवाज उठाइएको छ त्यतिले मात्र सुनुवाइ हौला र नेपाल साहित्यिक पत्रकार सङ्घमाथि सरकारी दृष्टि सकारात्मक बन्ला भन्ने कुरामा हामी दुक्क भइहाल्न सकिँदैन । सङ्घले निर्धारण गरेका जायज मागहरू पुरा गर्न दिशामा हामी कटिबद्ध भएर जुधिरहनु पर्दछ भन्ने हाम्रो अभिमत छ ।

- अन्त्यमा १४२ औं मोतीजयन्ती तथा ९४ औं बीपी जयन्तीको यस अवसरमा नेपाली साहित्यका प्रथम साहित्यिक पत्रकार तथा युवाकवि मोतीराम भट्ट र मनोवैज्ञानिक साहित्यका प्रथम प्रयोक्ता विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाप्रति हार्दिक श्रद्धासुमन अर्पण गर्दछौं ।

लेख

भूमिका : एक परिचयात्मक टिप्पणी

डा. दुर्गाप्रसाद अर्याल

१. विषय प्रवेश:

जब प्रकाशनको युग शुरु भयो, तब प्रकाशित कृतिका मूल विषयवस्तुका साथै कृतिमा संलग्न अन्य अवान्तर कुराहरू पनि चासो लाग्ने खालका भएर देखापरे। पुस्तकका मूल विषयभन्दा फरक देखिने तर उहीकै चाखलाग्दा र महत्वपूर्ण त्यस्ता अवान्तर कुराहरू प्रकाशन, मुद्रक, मिति, मुद्रित ठाउँ, संस्करण, प्रकाशित प्रति, कम्प्युटर, सर्वाधिकार, प्रकाशकीय, सैद्धान्तीय, भूमिका, सैद्धान्तको इतिवृत्त, मूल्य, आवरण पृष्ठमा अङ्कित चित्र, रङ्ग, सीर्षक (कृतिको नाम), विषय, विधा सङ्केत, सैद्धान्तको पोछो, समर्पण, समर्पित व्यक्ति वा संस्थाको नाता, समर्पित व्यक्तिको चित्र, नाताका चित्र र बाहिरी भागमा उल्लेख गरेका आदि पर्दछन्। कृतिगत मूल विषय बाहेकका यस्ता कुराहरूको पनि ऐतिहासिक र सामाजिक महत्व उहीकै देखिन्छ। जब सैद्धान्ते आफ्ना भावना, तर्क, धारणा, चिन्तन र चेतनालाई प्रकाशनमा ल्याउँछ तब प्रकाशित कृति सार्वजनिक, ऐतिहासिक र बहुदेशीय भएर देखापर्दछ। भूमिका कुनै पनि प्रकाशित कृतिका वरपरभागमा सम्बद्ध भएको विशिष्ट र स्वतन्त्र पूर्ण आलेख हो। यो मूल विषयवर्ण अनि सैद्धान्तवर्ण समेत सम्मिलित कुरा हो। यसले कृतिगत मूल विषयवस्तुका महत्वमाथि प्रकाश पार्नुका साथै कृतिकारका सम्बन्धमा पनि प्रकाश पार्ने चेष्टा गरेको हुन्छ। कृति वा ग्रन्थको विषयवस्तु थर हो भने भूमिका यसका द्वीपको साँघो हो। भूमिका कृतिरूपी शरीरको नाडी हो, जसरी नाडी छामेर शरीरको हालत थाहा पाइन्छ त्यसै गरी भूमिका पढेर विद्वानी कृतिको हालत बुझ सकिन्छ। भूमिका सम्बन्धित कृतिको शिरोभाग वा मुखबुदा हो। जसरी मानवीय मुखबुदाले मानवको शक्ति र स्वभाव अन्दाज गर्न सकिन्छ त्यसै गरी पुस्तकको भूमिकाबाट पनि कृति र कृतिकारका सम्बन्धमा अनुमान गर्न सकिन्छ। भूमिकाको आफ्नै परम्परा र महत्व छ। यो कृतिगत विषयसित र छुट्टै गरी दुई प्रकारले प्रस्तुत भएको देखिन्छ। यसको आफ्नै स्वरूप, सन्दर्भ र संरचना छ। प्रस्तुत टिप्पणी भूमिकाको सैद्धान्तिक धरातल उजाड्ने र त्यसका स्वरूप र संरचनात्मक पद्धति केलाउने साझो प्रयत्न हो।

२. भूमिकाको व्युत्पत्ति:

भूमिका संस्कृत शब्द हो। भूमिका शब्द कसरी कुन अर्थमा निर्वचन भएको छ, त्यसको यथार्थ जानकारी व्युत्पत्तिबाट नै सम्भव हुन्छ। व्युत्पत्तिलाई अङ्ग्रेजीमा Origin, Production, Etymology आदि भनिन्छ। हरेक व्युत्पन्न शब्दको मूल अर्थ अनुरूप नै पारिभाषिक वा सान्दर्भिक अर्थ निर्धारण हुँदै आएको पाइन्छ। भूमिका शब्दले पनि त्यसै परम्परा र प्रवृत्तिलाई अँगालेको छ। भूमि इव अर्थात् पृथ्वी वा जमिनजस्तै भन्ने अर्थमा आधारमा "इमे प्रतिकृतौ" भन्ने भाषिणीय सूत्रले "कन्" प्रत्यय "अजाद्यतष्टाप" भन्ने सूत्रले "टाप" प्रत्यय भएपछि भूमिका शब्दको व्युत्पन्न भाए निर्माण हुन्छ। यसरी बनेको भूमिका शब्दको अर्थ भूमिजस्तै दृढ़तल, पृथ्वीजस्तै, छापीजस्तै भन्ने हुन्छ। अन्यअर्थमा पनि "कन्" प्रत्यय र त्यसपछि "टाप" प्रत्ययका सहयोगले पनि भूमिका शब्द बन्दछ। अर्थ फरक भए व्युत्पन्न भाएका शब्दको समष्टि अर्थमा पनि केही भिन्नता आउँछ। यस्त अर्थमा व्युत्पन्न भएको भूमिकाको अर्थ सीमित वा साधी भूमि भन्ने हुन्छ। अतिरे भूमिका शब्दले कैयक व्युत्पत्तिमूलक अर्थभार अँगालेको पाँन। यसले विस्तृत, पारिभाषिक र सान्दर्भिक अर्थलाई आत्मसात् गर्दै आएको छ। व्युत्पत्ति वा Etymology ले दिने भूमिकाको अर्थ आधुनिक सन्दर्भमा पनि पूर्णतया असान्दर्भिक भने देखिँदैन।

३. भूमिकाको अर्थ:

भूमिकाको शाब्दिक अर्थ जग, आधार, भूमिजस्तै सीमित भूभाग, छुद्र भूमि, ठूलर भूमि र स्थाइ आदि हो। वामन शिवराम आप्टेको "संस्कृत-हिन्दी कोश" अनुसार भूमिका भनेको पृथ्वी, जमिन, माटो, स्थान, प्रदेश, स्थल, जेहानी, सपाटस्थल, प्याज, दर्जा, लेखे तख्ता, नाटकका पात्रको अभिनय र पुस्तकको प्रस्तावना वा परिचय आदि हो। आप्टेले नै संस्कृत-अङ्ग्रेजी कोशमा भूमिकाका लागि Earth, Ground, Soil, A place, Region, Stop (Of Ground), A story, Floor, Step, Degree, Table or Board, Age for writing, A part or character in a

'निर्वासित चराहरू' भूपेन्द्र तिम्सिना र मायामितु न्यौपानेद्वारा लेखिएको संयुक्त गजलसङ्ग्रह हो। यस गजलसङ्ग्रहभित्र भूपेन्द्र तिम्सिनाका २६ वटा र मायामितु न्यौपानेका २६ वटा गजलहरूका साथै संयुक्त दोहोरी जगल समेत २ वटा रहेका छन्।

पचासको दशकबाट दुवैजनाले आफ्ना भावना कविता, मुक्तक, गीत, गजल, नाटकका माध्यमबाट कोर्न थालेका हुन् र उनीहरूको जिन्दगीलाई साहित्यिक यात्राले सधैं हिँडाइरहन उनीहरूले नछलाइकन गरेकी गोरेटी चम्किदो रहेछ आजीवन मेटिने छैन।

यो उनीहरूको पहिलो संयुक्त प्रयास हो पुस्तकाकारका रूपमा। अनि सँगसँगै उनीहरूको खुसी पनि मायामितुसँगै आफ्नो मनाइमा उल्लेख गरेकी छिन्। फरक शैली, मीठा शब्द र जीवनमुखी भावले गास्तबमै 'निर्वासित चराहरू' गहकिलो गजलसङ्ग्रह बन्न सफल भएको छ। साहित्य र सञ्चारका निरन्तर रूपमा क्रियाशील रहेटाइयको यस कृतिले नेपाली गजलाकाशमा ठूलो योगदान पुग्ने विश्वास मैले गरेको छु। भूपेन्द्र तिम्सिनाको एउटा गजलमा भनिएको छ -

भीको ओछ्यान उठ्नलाई घुस्रो जल्न बाँकी नै छ
मनको सँघारमा पौटा दियो बल्न बाँकी नै छ।

साँझिको माको ओछ्यान उठ्नलाई घुस्रो जल्नु बाँकी नै छ मनको सँघारमा पौटा दियो बल्नु बाँकी नै छ भन्ने मेरो मनमा लागेको छ।

मायामितुका गजल पहेरा नारीवादी चस्माले संसारलाई चियाउने प्रवृत्तिको प्रभावकारी स्वरूपमा पाइन्छ। विकृतिलाई गजलद्वारा हटाउने उनको छुट्टै शैली छ। नारी चेतना र जागरणका आवाजहरू नारी र पुरुषलाई समान दृष्टिले हेर्नुपर्छ। मायाका गजल पहेरा यस्ता कुराहरू पाइन्छन्। मायामितुको इजलास शीर्षकको गजलमा भनिएको छ -

नारीको नै सुरक्षा अब्बी छत छैन
उसको आँखामाथि तिम्रो यै इज्जत सैन ॥

जिन्दगीभरको सहयात्री अनि दुवैको सिर्जनाको पाटो एउटै भएकाले दम्पतिको मात्र सम्बन्ध बिनीहरूमा रहँदैन। कृतिको सबालमा सिर्जनाकर्मीको सम्बन्ध प्राथमिक रूपमा ठान्नुपर्छ नै। जीवन जगतलाई आफ्नो बर्कतले भ्याएसम्म गजलका शैरमा उतार्ने उनीहरूको यो प्रयास कृतिगत रूपमा पहिलो भए पनि पछि मेहनत गर्दै गएमा अन्य कृतिहरू पनि निकाल्न सकोउन् र नाम कृतिकारकै चम्किदै जानेछ भन्ने अपेक्षा गरेको छु।

कृति : निर्वासित चराहरू
कृतिकार : भूपेन्द्र तिम्सिना, मायामितु न्यौपाने
प्रकाशन वर्ष : वि.सं.२०६२
प्रति : १००० मूल्य : रु.४०/-
प्रकाशक : मानाञ्जुल साहित्यिक प्रतिष्ठान
मानसरोवर साहित्य समाज

नाङ्ग्रीकै छम नाचिरछन् सधा मदमारीहरू
नाचुन् खल विधाहरू उधोगी उच्च निर्लज्ज
नाचुन् खल विधाहरू उधोगी उच्च निर्लज्ज
नाचुन् खल विधाहरू उधोगी उच्च निर्लज्ज

चिन्ता जीवनभरे शत्रु चिन्ता हो रोगभरे घर
चिन्तामुक्ति छ सन्तोषी सुखी हुन्छ निश्चयनै!

जिन्दगीदेखि तिमी नाच्छौ नाच्दैन दुःख यहाँ पनि
सूर्योदय भएपछि छ अन्धेरोबादलमा पनि !

'मीनामीठा कुरा' बाट

पर्खाल सगाउने वा भत्काउने यस विषयमा बुवा नाटककार भीमसेन सापकोटाको कुनै द्विविधा छैन जस्तो लाग्छ । भीमसेनको यस सङ्ग्रहले महाभारतीय पात्र भीमसेनकै जस्तो प्रतिज्ञा यस किसिम एउटा पर्खाल भत्काइसकेको छ ।

यी नाटक पहेंरो नेपाली ग्रामीण परिवेशलाई यथार्थ रूपमा चित्रण गर्ने प्रयास गरेको छ शैक्षिक स्तरीतिहीन सामाजिक क्षेत्रका हरेक क्रियाहरू एक युग पर छन् । यद्यपि गरिबी, शोषण अनि अन्धविश्वास नयाँ युगसँगै परिवर्तन हुन सकेको देखिँदैन । एकातिर यथार्थता हाम्रो ग्रामीण र शहरिया जीवनमा वास्तविक रूपमा घटेका घटनाहरू अनि अकांतिर आदर्श नाटककारको विशेषता बनेको छ । कविता, कथा, मुक्तक, गीत, गजल लेख्नु साधारण कुरा हो भने नाटकजस्तो गहन विधामा एकैपटक कलम चलाउनु साँच्चिकै काम अवश्य होइन । भीमसेनले भत्किएको पर्खाल नामक पूर्णाङ्की नाटक लेखेर साहित्य क्षेत्रमा ठूलो काम गरेका छन् जस्तो मलाई लाग्छ । कतिपय रीतिरिवाजहरू समय सापेक्ष हुन नसक्दा बसबाट विसङ्गति र विकृति पैदा भई न्याय, समानता र समाजको उन्नतिको लागि पर्खाल बन्न पुग्छ । हो यस्तै पर्खालहरू आजको एक्काइसौं शताब्दीको पर्याय बनिरहेको तीतोसत्य हाम्रा सामु छन् । शासन र राजनीतिमा जे जति परिवर्तन गरिए पनि समाजका विसङ्गतिहरूमा अझै फेरबदल पाइँदैन' । भीमसेन सापकोटाले आफ्नो भनाइमा उल्लेख गरेका छन् ।

कृति : भत्किएको पर्खाल
लेखक : भीमसेन सापकोटा
मूल्य : रु.३०/- पृष्ठ : ६४
प्रकाशक : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि. ।

शुभयात्रा (लघुकथासङ्ग्रह)

अग्नि बनेपालीको 'शुभयात्रा' लघुकथासङ्ग्रह पढेपछि मलाई लाग्यो - कथाकारको यो शुरुको यात्रा नेपाली लघुकथाको फाँटमा साँच्चिकै शुभ लक्षण देखाएर नाम चम्काउन थालिएको यात्रा भएको छ । यस सङ्ग्रहभित्र गुरुदक्षिणा, क्षेत्रफल, अनुभव, विश्वास लगायत विभिन्न शीर्षकका बनेपालीका ४४ वटा लघुकथाहरू रहेका छन् । यसमा रहेका लघुकथा विशेषतः समसामयिक, सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, धार्मिक-सांस्कृतिक, साहित्यिक, वैज्ञानिक र समसामयिक विषयसँग सम्बन्धित छन् ।

लघुकथा आफैमा कथातत्वको धर्म निर्वाह गर्ने लघु र गम्भीर अभिव्यक्ति हो । कतै केही घटनाहरू घटेको देख्दा र सुन्दा त्यसलाई लघुकथा बनाएर लेख्ने बानी छ । उनको लघुकथा पढ्दा मन छुने र बानी व्यवहार सुधार्न पाठकहरूले सक्छन् । धर्म र संस्कृतिलाई आडम्बरले बचाएका भए पनि शिक्षाभाव बाहुपर्वमा गरिने अनावश्यक खर्च, भोजभतेर र देखासिकी सर्वसाधारणका लागि सङ्कट बनेका कुराहरू लघुकथामा उतारिएको देखिन्छ । वर्तमान नेपालमा बढेको राजनीतिक तनाव देखेर लघुकथाकार बनेपालीलाई दिक्क लागेर राजनीतिक क्षेत्रप्रति तीव्र विद्रोहको भेल उतारिएको छ ।

मानिस सामाजिक प्राणी भएकोले उसले आफ्नो भोगाई र परिवारको देखेको समस्याबाट पन्छिन गाह्रो पर्छ । त्यसमाथि साहित्यिक सर्जकका लागि त ती सबै घटनाहरू लघुकथा र कथामा उतारेर सिर्जनाको मूल खोल हुन पुगेको देखिन्छ । अग्नि बनेपालीले आफ्नो वरिपरि घटिरहेका घटनाहरू क्रमशः जेलिँदै गएको सामाजिक र आर्थिक, विसङ्गति, कुसंस्कार, राजनीतिक दुर्गन्ध, सामाजिक मान्यता अनि यही परिवेशमा अनेक दुःख सुख भोग्दै बाँच्न पर्ने आजको समयले जो कोहीलाई पनि मर्माहत बनाएकोले लघुकथा लेखनसकनुभएको छ । 'नेताहरू दुर्गन्धित रूपमा पोखरीनाई धमिल्याउन सुरु गर्दिछन्' भनी शिक्षकहरू निराशाहुँदै विधिपिर्ये बसी मान्दैछन्' बनेपालीले सङ्ग्रहमा उल्लेख गर्नुभएको छ ।

भविष्यमा कथाकार बनेपालीले लिखें लघुकथाहरू सँगैर नाम चम्काउन सकोस् भन्ने मैले आशा गरेको छु ।

कृति : शुभयात्रा (लघुकथासङ्ग्रह)
कथाकार : अग्नि बनेपाली
मूल्य : रु.४०/- संस्करण :२०६० जेठ
प्रकाशक : सुमा श्रेष्ठ

play, A Theatrical Dress an actors custom, A Decoration, An of an image, A Preface or introduction to a book आदि अङ्ग्रेजी शब्दहरूको पुनर्लेख गरेका छन् । त्यसैगरी Role foreword जस्ता शब्दहरू पनि भूमिकाका अर्थमा अङ्ग्रेजीमा प्रचलित छन् । अङ्ग्रेजीमा प्रचलित Role ले व्यक्तिका भोगाइ र सङ्घर्षगाथाई सङ्केत गरेको पाइन्छ । मूलतः पुस्तकमा लेखिने भूमिकाका अर्थमा अङ्ग्रेजीमा Preface, Introduction र Foreword जस्ता शब्दहरू नै प्रचलित छन् । संस्कृत-नेपाली बृहत् शब्दकोशमा कर्णीन्द्रप्रसाद पाण्डेयले भूमिका भनेको कुनै ग्रन्थको उद्घाटना लेखिने त्यस्तो लेखमा जसद्वारा त्यो ग्रन्थ हेर्ने तरिकासम्बन्धी ज्ञान हुनसक्छ । भूमिका त्यस्तो आधार पनि हो । जसमा कर्को वस्तु खडा गरिन्छ र नाटकमा कुनै पात्रको वर्णनमय आदि पनि हो भन्ने अर्थ उल्लेख गरेका छन् । संस्कृताका दार्शनिक ग्रन्थकारमा भूमिकाको प्रसङ्ग व्याख्याकारमा आउँछ । ती दार्शनिक ग्रन्थकारमा परब्रह्म परमात्माको यथार्थ ज्ञानका लागि अथवा पात्रगत्वको बोध गर्नका लागि कालनिक यथार्थ र व्यावहारिक यथार्थको पनि महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ भन्ने तात्पर्यलाई भूमिकाको प्रसङ्ग पाएको पाइन्छ । यस्तो दार्शनिक स्तरमा प्रस्तुत भूमिका शब्दको अर्थ माध्यम, आधार, पत्र वा आधार भएको स्पष्ट हुन्छ ।

लेखक अथवा अरू व्यक्तिद्वारा कुनै पनि प्रकाशित पुस्तकको मुखमा प्रस्तावना, आमुख, प्राक्कथन, उपोद्घात आदि शीर्षक दिएर लेखिँदै आएको भूमिकाकै अर्थमा प्रयोग भएका अङ्ग्रेजी Preface, Introduction / Foreword हुन् । अङ्ग्रेजी कोशमा विभिन्न अर्थ दिँदै गएको प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । प्रसिद्ध अङ्ग्रेजी कोश Advanced Learners Dictionary मा Foreword को अर्थ यस्तो छ - "Short introduction to a book printed at the beginning usu written by a person other than the author."

उक्त कोशमा नै प्रस्तुत Preface को अर्थ यस्तो छ - Begin or introduction आदि ।

अङ्ग्रेजीमा Role भनेको पनि भूमिका हो । Role ले पुस्तकको भूमिकासँग सम्बन्ध गराएर नाटकको पात्रको अभिनय र व्यक्तिको खास कार्य सम्पादनको लागि हुने दैन र सम्झौताको अर्थसँग सम्बन्ध राखेको पाइन्छ । मूलतः किताबमा लेखिने भूमिकाको अर्थ लेखक र सैद्धान्तिक पुस्तकमा लिखित विषय र त्यसका गुणलाई सारसङ्क्षेपमा विशिष्ट ढङ्गले पुस्तकाया अवधारणामा प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा नै आधुनिक भूमिकाको अर्थ निर्धारण भएको पाइन्छ । कृतिका मूल विषयसँग गाँसिएको भूमिका पनि कृति र कृतिकारसँग सम्बन्धित गुणको प्रकाशन गर्ने अर्थमा निर्धारित गरिएको पाइन्छ ।

४. भूमिकाको परिभाषा:

यतिपछ ग्रन्थमा अन्तर्वस्तु प्रस्तुत उपसंहारले पनि भूमिकाको काम गरेको पाइन्छ । यस्ता भूमिकालाई ग्रन्थ ग्रन्थीयद्ध भनिन्छ । शाब्दिक ग्रन्थअनुसार भूमिकाको परिभाषा यसप्रकार दिइएको छ-

"ग्रन्थीयस्य वस्तुनः शास्त्रारोप्य कथनम् भूमिका"

अर्थात् मूल विषयवस्तुका बारेमा भन्नुपर्ने कुराहरूलाई विभिन्न शब्दपद्धा शैलीमा अगाडि वा अन्तै पछाडि पनि सारसङ्क्षेपमा भन्नु नै भूमिकाको परिभाषा वा परिचय हो । भूमिका प्रकाशित ग्रन्थको मूल विषय र लेखकबीच सम्बन्धित स्वरूप पूर्ण विशिष्ट रचना हो । यसमा शब्दरूप भन्ने हो भने कृति र कृतिकारको गौरव बढाउने उद्देश्यले लेखाइएको वा स्वयम् कृतिकारले लेखेको ग्रन्थका प्रारम्भमा अङ्कित सम्बद्ध रचना विशेषलाई आधुनिक भूमिका भन्नु पर्दछ । संस्कृतका कृतिमा निबद्ध भूमिकाको अध्ययन गर्दा संस्कृतका ग्रन्थकारलाई अन्य व्यक्तिबाट भूमिका लेखाउने चलनका नभएको बुझिन्छ । ग्रन्थका मूल विषयसित वा दुई लेखक वा अन्य व्यक्तिबाट पनि भूमिका प्रस्तुत हुँदै आएको पाइन्छ । मूल विषयमा गाँसिएको भूमिका स्वयम् कृतिकारले हुन्छ भने दुई प्रस्तुत भएको भूमिका कृतिकार वा अन्य व्यक्तिको हुन सक्दछ ।

५. भूमिका वर्णका शब्दहरू:

भूमिकाका निम्ति अनेक शब्दहरूको उपयोग र प्रयोग भएको पाइन्छ । भूमिका सम्बन्धी शब्दार्थको प्रयोग गर्ने भूमिकाकार स्वतन्त्र देखिन्छ । भूमिकालाई बुझाउने यस वर्गका केही प्रमुख शब्दहरू यसप्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

उपोद्घात, आमुख, प्रस्तावना, मन्तव्य, दृष्टि, भनिम, सैद्धान्तिय, पुरोवाक्, सम्मति, दुई शब्द, प्राक्कथन, निवेदन, शुभकामना, मेरो भनु इत्यादि ।

भूमिका शब्दका वर्गभित्र भूमिकाकारका आफ्ना स्वतन्त्र उद्गार पनि शीर्षक भएर प्रस्तुत भएका देखिन्छन् । सामान्यतः भूमिका शब्दका अर्थमा परम्परागत रूपमा बहुप्रचलित शब्दहरू, भूमिकाकारले स्वतन्त्रकपमा अपनाएका शब्दहरू, कृतिविषयका शब्दावली र वाक्यहरू, लेखक स्वयम्ले चयन गरेका स्वतन्त्र शब्दहरू गरी चार प्रकारका शब्दवर्गहरूको व्यवहार भएको देखिन्छ ।

१. भूमिकाको स्वरूप र संरचना:

भूमिकामा गुरु गम्भीर भाव र विषयवस्तुलाई संक्षेपमा विद्वतापूर्ण ढङ्गले रोचकताका साथ प्रस्तुत गरएको देखिन्छ। छोटो मीठो र धेरै कुराको सङ्केत गर्ने भूमिका उपयुक्त हुन्छ। कृतिमा निहित विषय र कृतिकारका गुणलाई केलाउदा गरेर कतिपय भूमिका लेखने विद्वान्हरुले विद्वता छटकेको पनि देखिन्छ। यसले गर्दा कृतिगत विषय र भूमिकाका बीच कतै तालमेल भएको पाइदैन। कृतिकार तथा कृतिगत विषयबाट निरपेक्ष भएर भूमिकाको संरचना हुन सक्दैन। भूमिकाकार र पाठक बीच दुवैका लागि प्रेरक विषय पनि हो। कहीं चुकाकका भूमिका पढेर पनि पुस्तक पढ्न उत्प्रेरित हुने पाठक पनि प्रशस्त छन्। त्यसैले भूमिका सङ्कल्प उत्पादनको प्रेरक स्रोत तथा उपरि भूमि पनि हो। यसका दुई प्रकारका स्वरूप देखिन्छन्।

एउटा कृतिका मूल विषय वस्तुसँग सङ्गतिपूर्ण र स्पष्ट क्रमामा प्रस्तुत हुने छन्दोबद्ध अंश हो भने अर्को गद्यका अपभागमा भूमिका सामुख आदि शीर्षकमा पृथक् अस्तित्वका साथ गद्यपद्यात्मकको रूपमा प्रस्तुत हुने स्वरूप हो। मूल ग्रन्थमा गाँसिएका संस्कृत साहित्यका भूमिकाका स्वरूप संरचनाका उदाहरणहरु यसप्रकार छन् -

"नाना सरस्वती देवीं सुद्रां गुर्व्वा करीम्यहम्।
पाणिनीय प्रवेशाय लघुसिद्धान्त कौमुदीम्।"

यी वरदराज रचित लघुसिद्धान्तकौमुदिको मंगलाचरण हो। यसमा ग्रन्थकारले ग्रन्थका विषयको सङ्केतका साथै मंगलाचरण गरेका छन्। ग्रन्थका विषयको निर्देशनबाट उक्त मंगलाचरणमा भूमिकाको स्वरूप र संरचना पनि देखाइएकी छ।

नेपाली विद्वान् अमर सिंहले तयार गरेको "अमरकोश" नाम गरेको संस्कृत शब्दकोश "Dictionary" मा मंगलाचरणका साथ साथ्का तल उद्धृत चार श्लोकले उदाहरणीय भूमिकाको काम गरेका छन्।

समाहृत्याक्षतत्वार्थं संक्षिप्तैः प्रौढसंज्ञकैः ।
सम्पूर्णबुध्यते वर्णैर्नामलिङ्गानुशासनम् ॥२॥
यावतीरिरूपभेदेन साहचर्याच्च कृत्स्निता ।
स्त्रीपुंनपुंसक और्व तद्विशेषविधेः स्थितिः ॥३॥
भेदाक्षराणाम न ह्यन्ते पैकशेषो न सङ्करः ।
कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते ॥४॥
विशेष्यस्यां विशेषितवं मिथुने तु द्वयोरिति ।
सिद्धिर्भवित्रं शेषार्थं लक्षणादिति न पूर्वभाक् ॥५॥

उक्त श्लोकद्वयबाट ग्रन्थको विषय बोध गर्ने तरिका अवगत गराइएको छ। त्यसबाट अमर सिंहले के विषयको कसरी बुझन् पर्ने, कस्तो ग्रन्थ किन तयार गरिएको छ, लक्षणी समेत पूर्ण सङ्केत गरेर स्पष्टरूपमा भूमिका दर्शाएका छन्। यी भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण देखिन्छ।

भूमिकाको यस्तै पृष्ठभूमिअनुरूप रामचरितमानसका प्रणेता तुलसी दासले पनि आफ्नो कृतिको सङ्गलाचरणको क्रममा प्रस्तुत तलको श्लोकबाट भूमिकाको स्वरूप र संरचना दर्शाएका छन्।

यथा-
नाना पुराणनिगमागमसम्मतं यद्
रामायणे निगदितं क्वचिदन्यतोऽपि
स्वान्तः सुखाय तुलसी रघुनाथगाथा
भाषानिबन्धमतिमञ्जुलमातनोति ॥७॥

उक्त सातौं श्लोकमा कविवर तुलसीदासले आफ्नासम्प्रेषका लागि श्रुतिस्मृति, पुराण, रामायण र अरू विभिन्न ठाउँमा भनिएका कुराहरूलाई मीठोसरी सरल लोकभाषामा दोहा/चौपाइ आदि छन्दमा संरचना गरेर विस्तार गरिएको कुरा उल्लेख गरेका छन्। यसबाट रामचरितमानसको मूलभूत गुणलाई पनि निर्देश गरेर उपयुक्त भूमिकाको नमुना प्रस्तुत गरिएको छ।

यस्ता लंबी दृष्टान्तबाट संस्कृतका ग्रन्थारम्भमा प्रस्तुत भूमिकाको संरचना प्रारम्भ, विकास र उपसंहारका तीन श्रेणीमा विभाजित भएर व्यवस्थित भएको देखिन्छ। यसरी संरचनामा सङ्क्षेपीकरण, सारगर्भितता र कृति कृतिकार दुवैको गुणात्मक अभिव्यञ्जन समेत पाइन्छ।

संस्कृत साहित्यका कृतिमा जस्तै अंग्रेजी साहित्यका साधकालीन साहित्यिक र साहित्येतर कृतिहरूमा पनि मूल विषयवस्तु भूमिका प्रस्तुत भएको पाइन्छ। खास गरी ग्रन्थको पृष्ठभन्दा अगाडि लेखिएका कृतिमा यस्तो भूमिका समावेश भएको देखिन्छ।

२. नेपाली भूमिकाको स्वरूप र संरचना:

नेपाली साहित्यका कृतिहरूमा निहित भूमिकाको स्वरूप र संरचना स्वतन्त्र र विविधतापूर्ण देखिन्छ। कतिपय नेपाली लेखिहरूले आफ्नो रुचि र आवश्यकतानुसार आफ्नो कृतिको विषयवस्तुलाई प्रायशित गै मुख्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेर भूमिकाको स्वरूप दर्शाएका छन्। यस्ता कृतिगत मूल विषयवस्तु गाँसिएका भूमिकाहरू कृतिका विभिन्न अन्तर्धारामा छरिएका पाइन्छन्। महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्य महाकाव्यमा यसको नमुना यसप्रकार देखिन्छ। जस्तै :-

मीठो लाग्छ मलाई ता त्यि अथा प्राचीन संसारको
झल्को भारतवर्षको उदयको झैं प्रभा तारको।

कृति परिक्रमा

७ अरुण खत्री 'नदी'

प्रश्नको व्यायाभान

वसुधरा-भाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानले भरत भारद्वाजको 'प्रश्नको व्यायाभान' लघुकथासङ्ग्रह २०६१ पुसमा प्रकाशित गरेको छ। उक्त सङ्ग्रहभित्र ६१ वटा लघुकथा राखिएका छन्। नेपाली साहित्यमा चालिसको दशकको कविता, कथा, लघुकथा, हास्यव्यङ्ग्यको फाँटमा भरत भारद्वाजको नाम एउटा परिचित र सचिय नाम हो। भरत भारद्वाजका लघुकथाहरू समावेश भएको यो सङ्ग्रह नेपाली साहित्य भण्डारमा प्रथम कृति हो। छोटो, मीठो र गमा व्यङ्ग्य भएका लघुकथाहरू समावेश भएको यो सङ्ग्रह नेपाली साहित्य भण्डारमा प्रथम कृति हो। यो कृति नेपाली साहित्यको भण्डारमा उल्लेखनीय हुनेछ भन्ने अपेक्षा गरिएको छ।

सरल शब्दमा अत्यन्त सूक्ष्म कथ्यमा जीवनका आयामहरूलाई सहजै अभिव्यक्त गरेर पाठकका हृदयमा सहजै अन्य सम्भिदोरहेछ भन्ने लागेर नै भारद्वाज लघुकथामा बढी केन्द्रित हुनुभएको हो। आफ्ना सामा स्थनाहरूलाई छोटैर यस पटक उहाँले छोटा-छोटा यह परेका पाठकको मन चस्म हुने लघुकथासाई नै रोजनुभएकी छ। मानवीय जीवनका घटनाहरूलाई मार्मिक ट्रेस गरिएका छन्। मानवीय जीवनका घटनाहरूलाई मार्मिक ट्रेस गरिएका पाठकलाई ठूलो मानसिक स्ट्रेस पार्ने गरेको लेखकले कतिपये बुझेन। कथाको फूल मालीको फूलभन्दा फलाएक हुन्छ। कथाको संसार गल्लीकुलुङ्गाको संसारभन्दा बढी सौन्दर्यमय हुन्छ।

यस सङ्ग्रहमा समेटिएका लघुकथाहरू नेपाली भाषामा प्रचलित साधारण प्रकारका वर्णन कथाहरू भन्दा भिन्न छन्। मानिस आफ्नो जीवनमा जो आस गर्छ त्यसको पेरणा आफ्नो मनबाट नै पाउँछ। मानसिक पेरणाले गर्दा अकल्पित र अचिन्तित रूप लिन सक्दोरहेछ। यी कुरा उहाँका लघुकथाहरू पढ्दा थाल पाइन्छ। उहाँका छोटा कथाहरूले माटो किसिम र अर्थ बोकेका छन्। एक सफल लघुकथाभा के हुनुपर्छ ती सबैलाई लेखकले रामरी समाउन खोजनुभएको छ। उहाँका लघुकथाहरू पाठकले पढेर बौद्धिकताको सुखास सम्प्रेषण गर्न सफल हुनेछन्। साहित्यप्रेमी पाठकहरूले पढेर बौद्धिकता हासिल गर्न सकून् भन्ने अपेक्षा मैले गरेको छु।

कृति :	प्रश्नको व्यायाभान (लघुकथासङ्ग्रह)
लेखक :	भरत भारद्वाज
मूल्य :	रु५१/- प्रकाशन वर्ष, २०६१
प्रकाशक :	वसुधरा-भाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान

अतिकथको पर्खाल (पूर्णाङ्कको नाटक)

२०३२ साल बदी १ गतेको दिन सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाँसबारी-३, पीपलचौरमा जन्मेका भीमसेन सापकोटाद्वारा लिखित "अतिकथको पर्खाल" नामक पूर्णाङ्की नाटक २०६१ साल पुस महिनामा प्रकाशित भएको छ। यस ऐतिहासिक दशवटा दृश्यहरू समावेश गरिएका छन्। पुरुष पात्रहरूमा रमेश, भास्कर, साने, नगरखेटी बूढा, दुर्जासिंह, साने, रिठ्ठे, धने, बसन्त, हरिजेत, राम, सुरक्षाकर्मीहरू र स्थानीय जनता रहेकाछन्। नारीपात्रमा गमली, उमा, साविती र सानेकी आमा रहेका छन्, आफू जन्मेको घर पनि आफ्नो हुँदा रहेनछ। पछाडि लगाउँदा धेरै आवश्यक कुराहरू पनि मिल पर्न सक्छन्। अब

आधुनिक नेपाली कथाको समसामयिक धारा (२०४० देखि हाल) मा नवयौवनावस्थाबाट युगले सर्जक र प्रतिभाका साथसाथै धुरी नव प्रतिभाहरू पनि देखापरेका छन्। यसक्रममा लघुकथा लेखन, गोष्ठी र लघुकथा सङ्ग्रह सम्पादन प्रकाशन गर्ने क्रम पनि तीव्र भएको पाइन्छ। पत्रपत्रिकाले विशेषाङ्कका रूपमा पनि यसलाई प्रकाशित गर्ने गराउने गरेकाले पनि यसले पाठक, लेखक सबैलाई उत्तिकै आकर्षित गरेको छ। यसैक्रममा सम्पादित लघुकथासङ्ग्रहका नाम यहाँ उल्लेख गरिन्छ।

सम्पादन, सङ्ग्रहको नाम/प्रकाशन मिति

हरिभक्त कटुवाल : बान्की (२०२८)

राजेन्द्र सलभ : दुबो (२०३९)

राजेन्द्र सलभ : नागबेली (२०३४)

राजेन्द्र सलभ : नवरत्न (२०३५)

गोविन्द गिरी प्रेरणा : लघुकथा पत्रिका (२०४३/४४)

किशोर पहाडी/अशेष मल्ल : सौरभ (२०३४)

वासु मार्भिक : अभिवादन (२०५८)

कृष्णप्रसाद दाहाल : सुनसरी (२०५२)

कृष्ण शाह 'खारी' : ज्योतिपुञ्ज (२०५१)

विनय कसजू/विजय सागर : चौतारी (२०३४) (पहिलो हवाइपत्रिका)

अशेष मल्ल/किशोर पहाडी : अध्याय (२०४७)

श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन' : शुभारम्भ (२०५४)

सन्तयन (२०५५)

गोरखबहादुर सिंह : पहिरो बुझिएको बगर (२०५५)

आदिको बाहेक विभिन्न पत्रपत्रिकाले पनि लघुकथा विशेषाङ्क प्रकाशित गरेको पाइन्छ। त्यसमध्ये अभिव्यक्ति - २०५१, दायित्व - २०५४ मधुपर्क - २०५६ आदि मुख्य छन्।

लघुकथालाई व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाउने विभिन्न गोष्ठी, प्रतियोगिता पनि बेलाबेलामा हुने गरेका छन्।

लघुकथा प्रतियोगिता /गोष्ठी :

लघुकथा विधालाई सशक्त सङ्गठन विभिन्न पत्रपत्रिका, निकाय पनि साझिक रूपमा आगिपरेका छन्। इन्टरनेटका वेवसाइटमा माथ नभएर विभिन्न कुनाकाप्चामा यसको प्रभाव बढ्दो पाइन्छ नै। केही समयअगाडि पेन नेपालद्वारा आयोजित लघुकथा वाचन र द रेयुकाई नेपाल पाटन शाखाद्वारा प्रतियोगिता यसको प्रचारप्रसार, महत्व आदि माथिको सुचक र स्थापक प्रचारप्रसार हो भने गोष्ठी नेपालद्वारा काठमाडौंमा गरिएको गोष्ठी र २०५३ मा मापाको धुन्चेबारीमा भएको अर्को गोष्ठी भनै महत्वपूर्ण फड्को हो। लघुकथा क्षेत्रको सर्वाङ्गिण विकास, प्रचार प्रसारको क्षेत्रमा। त्यसैले समय समयमा यस्ता गोष्ठी, प्रतियोगिता हुनु आवश्यक छ भने यसलाई विनम कसजूले इन्टरनेट वेभसाइटमा (www.thopathopa.com) प्रस्तुत गरेर उत्तरआधुनिक ढोकाबाट सर्वैलाई लघुकथाको क्षेत्रमा भर्खर गराउनुभएको छ।

त्यसैले समग्रमा भन्नुपर्दा लघुकथाले हालसम्म लामै फड्को मार्न सफल भैसकेको छ र पनि स्पष्ट विधागत मान्यता पाउन सकेको छैन। लघुकथालाई आख्यान अन्तर्गतबाटै एउटा कथाजस्तै सम्बन्धान्तर विधा भन्न सकिन्छ नै। आख्यान अन्तर्गत यस विधाको पनि समृद्धशाली परम्परा रहेको छ।

सन्दर्भग्रन्थ

कृष्णविलास पौड्याल : नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय, नवीन प्रकाशन, काठमाडौं २०५८।

मधुपर्क साप्तिक २०५६ भाद्र

गुञ्जन साप्तिक, नागार्जुन पाक्षिक २०५८।

समकालीन साहित्य तथा विशेषाङ्क (१) २०५८

मोहनराज शर्मा, बलाराम खेत्र, नेपाली साहित्यको विकासक्रम, काठमाडौं २०४८।

गोरखापत्र शनिवारीय, क्रान्तिपुर कोसेली लगायत अन्य आवश्यक सन्दर्भ सोतहरू।

३८ ३८ ३८

उक्त श्लोकामा शाकुन्तलको विषय वस्तुको थोत र महाकवि कालिदासे रुचि सोधनाई सङ्केत गरेको देखिन्छ। यस क्रममा तलको श्लोकलाई पनि लगाई सार्न सकिन्छ:

अनघता पङ्कज हाजेर उड्ने भावेर तिरिकई
स्मितता कमै नचाएर अरु रङ्ग चर्या गई।

यसमा देवकोटाको कल्पनाको स्वरूप र शब्दको प्रयोग शाकुन्तल महाकाव्यमा विशेषरूपमा सङ्केत गरिएको देखिन्छ।

अर्को उदाहरण यसप्रकार छ :-

जीत हार खुसी आँसु सबै मै बाहाकहाँ।
सबमा सबकोहाए भौं हुम्रो हृदयको स्थिति।

यसले देवकोटाको आध्यात्मवृत्तिलाई सङ्केत गरेको स्पष्ट हुन्छ।

महाकवि देवकोटाले शाकुन्तल महाकाव्यमा आफैले भूमिका लेखेर भूमिकाको उत्कृष्ट उदाहरण प्रस्तुत गरेका छन्। उक्त भूमिकामा शाकुन्तल महाकाव्य किन कसरी लेखियो, महाकाव्यको सार कस्तो छ, त्यसका पात्रहरूको रुचि र योग्यता कस्तो हुनुपर्दछ, महाकाव्यको मूल्याङ्कनको सम्भावना के कस्तो छ सबै यसलाई खोल्नुएका छन्। भूमिकामा नै सैद्धान्तिक एवं व्यावहारिक पक्षलाई क्रमेत दिग्दर्शन गरेर उपयुक्त भूमिकाको दृष्टान्त प्रस्तुत गरेका छन्।

यसै सन्दर्भमा चक्रपाणि चालिसेले "साहित्यभारत" मा प्रस्तुत महाकाव्यारम्भलाई पनि लगाई सार्न सकिन्छ। जस्तै:

श्रीमान् मै विरञ्चासम्म रहने इच्छा भए निरन्तर।
राजन्! बन्धुविरोध छोड रमना देखिन्छ भारी भय।
वेऊ अरा यथार्थ शब्दुसुताको होला सबैको हित।
यो शिक्षा कुलरामना विनुहुने श्रीकृष्णका हुँ त।

उक्त महाकाव्यारम्भले राम्ब अन्तरगतको विषय र मूलवीजलाई औल्याउँदै समग्रमा समाप्तालको उपाय पनि इंगित उपदेशका आधारमा पनि निर्धारण गरेको पाइन्छ। यो पनि भूमिकाकै उदाहरण हो। त्यसै गरी कवि शिरोमणि लेखनाथले ऋतुविचारको यसलाई वर्णनका अन्तर्यामा आफ्नो काव्यप्रवृत्तिको वर्णन गरेर कृतिगत भूमिकाको उदाहरण दर्शाएका छन्। जस्तै:

बहुत कम बुताले काव्यको महत्तिभाव
अतिशयोक्ति मार्फत्ने भो यो बताना प्रयास
भनिकन पहिले नै केही सङ्कोचसहित
बुझनालागेर किन्नी गर्छ यो लेखनाथ।

यसरी नेपाली कृतिहरूमा भूमिकाका विभिन्न स्वरूपहरू पाइन्छन्, जसबाट कृतिकारका कृतिगत विषयमा गाँभिएका भूमिकाको स्वरूप स्पष्ट हुन्छ।

८. भूमिकाको तत्त्व वा अङ्गहरू:

समर्थ र निपुण भूमिकाकारले प्रमुख रूपमा भूमिका भित्र दी कुराहरूलाई समावेश गरेको पाइन्छ। जस्तै :-

१. कृतिकार २. कृति
३. कृतिगत विषय ४. कृति अध्ययनको फल
५. कृतिकारप्रति शुभेच्छा

कृतिकार वा लेखक भूमिकाको प्रारम्भमा नै आउने कुरा हो। यसमा कृतिकारको जीवनी, परिचय, दैन र प्रवृत्तिलाई सङ्क्षेपमा औल्याउने प्रयत्न गरेको देखिन्छ। बाल्यकाल कृतिकारका पारिवारिक पृष्ठभूमि, व्यक्तित्व, शिक्षादीक्षा, अनुभव, सामाजिकता आदिका आपेक्षतामा उनका सशक्तता र संरचनात्मक पक्षलाई भूमिका लेखकले अगाडि सारेको हुन्छ।

कृति वा ग्रन्थसँग सम्बन्धित भूमिकाको दोस्रो चरणमा आउने गर्दछन्। यसमा कृतिको प्रकाशन, लेखन र कालखण्ड बारेमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। यस क्रममा लेखकका अन्य कृतिहरूको पनि सङ्केत हुन सक्दछ र कृतिगत स्वरूपको सीमित चर्चा हुनुपर्ने देखिन्छ।

भूमिकाको तेस्रो महत्त्वपूर्ण तात्त्विक कुरा हो - कृतिगत विषयवस्तु। यसलाई भूमिकाको मूलतत्त्व मानिएको पाइन्छ। कृतिका विषयवस्तुको प्रकृतिअनुरूप स्वरूप सैद्धान्तिक र व्यावहारिक पक्षलाई दिशानिर्देश भूमिकाकारले यथास्थानमा मूल्याङ्कन, तुलना र आधारभूत कुराको वर्गीकरणसमेत गरिएको देखिन्छ।

स्वयम् लेखक नै भूमिकाकार भएर देखापरेको खण्डमा पनि विषयगत कुराहरू सङ्क्षेपमा विशेष्य भएर देखापरेका हुन्छन्। कृतिका मूल विषयमा भएका कुराहरूलाई सम्पादन गर्ने विषयवस्तुको सीमाङ्कित र प्रभावको उल्लेख गर्ने जस्ता कुराहरू यसमा पर्दछन्।

कृति अध्ययनको फल भूमिकाको चौथो चरण हो। यसै पनि कृतिको अध्ययन गरेर प्राप्त हुने ज्ञान, सन्देश, सावधानी आदिलाई कृति वा ग्रन्थाध्ययनको फल मान्न सकिन्छ। सामान्यतया कृति अध्ययनबाट प्राप्त हुने ज्ञानात्मक, भूचनात्मक, मनोरञ्जनात्मक जस्ता साझलाई पनि यसमा सङ्केत गरिएको पाइन्छ। त्यसैले कृति अध्ययनको फल पाठकको बौद्धिक विकास र परिष्कारको साधन पनि हो। चेतनाको अभिवृद्धि गर्ने ऐतिहासिक र सामाजिक गतिविधिको बोध गराउने र विषैकशक्ति बढाउने कुराहरूलाई पनि यसमा समावेश गर्ने चेष्टा भएको पाइन्छ।

यस चरणमा आएर भूमिकाकारको उद्देश्य, सटासपटा तथा प्रेरणात्मक भावनासमेत सङ्केत भएको पाइन्छ ।

९. अनुबन्ध:

अनुबन्ध पनि भूमिकाको आवश्यक आधारभूत अङ्ग भएकी देखिन्छ । अनुबन्ध भनेकी छोरएका विषयवस्तुलाई व्यवस्थित ढङ्गले बाध्ने बन्धन वा शृङ्खला हो । यस अन्तरगत चार कुराहरू पर्दछन् । ती हुन् -

१. विषय	२. सम्बन्ध
३. प्रयोजन	४. अधिकारी

भूमिकाका सन्दर्भमा विषय भनेको प्रतिपादित उपशीर्षकको तात्त्विक कुरा हो । कृतिगत विषयको खोज दे ही, यसको स्वरूप र सीमा के कस्तो छ, यसलाई विषयमा सीमाङ्कएको पाइन्छ अर्थात् कृतिमा निहित विषयलाई भूमिकाका मै-जस्तो परिचय दिइएको हुन्छ, त्यही नै विषय हो ।

अनुबन्धको दोस्रो तत्त्व सम्बन्ध हो । विषयवस्तुको प्रकृति र प्रतिपादनमा के कस्तो सम्बन्ध छ त्यसको विश्लेषण सम्बन्धका माध्यमबाट गरिएको हुन्छ । कृतिगत सामग्री विषय हो भने त्यसको उपभोग गर्ने पाठक विषयी हो । विषय र विषयीका बीचको सम्बन्ध सौन्दर्यबोधद्वारा भावना निर्धारित हुन्छ । यसरी कृतिमा निहित विषय र पाठक बीचको सम्बन्धलाई यस क्रममा सङ्केत गरिएको पाइन्छ । यस प्रकार प्रकारान्तरबाट विषय र पाठकका बीचको सम्बन्धलाई भूमिका अन्तरगत सङ्केत गरिने हुनाले यसलाई भूमिकाकै तात्त्विक अङ्ग मानिएको हो ।

प्रयोजन भूमिकामा निहित महत्त्वपूर्ण मुद्दा हो । यी अनुबन्धको तेस्रो तत्त्व हो । प्रयोजन भनेको उद्देश्य, लक्ष्य, अभिप्राय वा ध्येय आदि हो । भूमिका लेखाउने र आफै भूमिका लेखी ग्रन्थ प्रतिष्ठा र गौरव एवम् परिचयका लागि हुनसक्छ । यस्ता खालका प्रयोजन अन्तरगत पर्दछन् । मुख्यत: भूमिकामा वर्णार्थ र आदर्शका लागि वा स्वाभाविक सुख-सन्तोषका लागि कृतिकारले तयार गरेको कृतिगत प्रयोजनलाई सङ्केत गरेर भूमिका लेखकले मनको औचित्य सङ्केत गरको पाइन्छ ।

अनुबन्धको चौथो तत्त्व अधिकारी हो । अधिकारी भनेको पाठक, श्रोतावर्ग वा ग्रन्थेता हो । अधिकारीको पनि निश्चित तह र सामर्थ्य हुन्छ । कृतिगत विषयको स्तर र सारथना अनुरूप के-कस्ता अधिकारीको अपेक्षा हुन्छ, त्यसको निर्देशन यसक्रममा गरिएको पाइन्छ । यसरी अनुबन्धका आधारभूत चार कुराहरू भूमिकाका सैद्धान्तिक पक्ष भएर अभिहित भएका देखिन्छन् ।

१०. अन्य कुराहरू:

भूमिकासँग सम्बन्धित अन्य कुराहरूमा प्रकाशकीय पनि पर्दछ । प्रकाशकीयमा पनि मैलिक र कृतिका प्रवाहकहरू आएका हुन्छन् । त्यसैले यसमा भूमिकासँग सम्बन्ध गर्नुपर्छ ।

अन्य कुरामा गतीका अन्तरवाहक पृष्ठमा उद्धृत सम्बद्ध अंशलाई लिन सकिन्छ । यस्तो उद्धृत अंशमा पनि कृति र कृतिकारको परिचयलाई औल्याएको हुन्छ । त्यसैले यो भूमिका सम्बद्ध अंश मानिएको हो । मैलिक र कृतिका सम्बन्धमा अवान्तर पुस्तक र पत्रपत्रिकामा छापिएका कुराहरूलाई अन्तिम पृष्ठका भित्र-बाहिर अथवा मुखपृष्ठका भित्री भागमा उद्धृत गरेर लेखकले आफ्नो आफ्नो कृतिको प्रतिष्ठा बढाउने चेष्टा गरेको पाइन्छ । यस्ता सबै एक वा अनेक हुन्छन् र विभिन्न स्रोतबाट लिइएका हुन्छन् । उद्धृत अंशका पृष्ठभागमा मैलिक वा विशेषक र सामग्रीको स्रोत पनि जसै तिथिमितिसहित, कतै तिथि मिति बिहीन रूपमा पाइन्छ ।

निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने भूमिका गम्भीर विषाल ग्रन्थरूपी सरोवरमा अध्ययनकीडा गर्नका लागि प्रवेश गर्ने घाट वा सिढी हो । त्यसमा पुरिपढिएको कृति वा ग्रन्थरूपी सरोवरको गम्भीरता र विशालताको झल्काउन घाटा पाउन सकिन्छ । भूमिका ग्रन्थ र ग्रन्थ अन्तरगतको विषयमा वस्तुगत वा भावगत अध्ययनको चाखो लिइएको विशिष्ट प्रकारकी शैली र अन्तर्लिता सारपूर्ण अभिव्यक्ति पनि हो । यसमा भूमिकाकारको योग्यता, रुचि र निपुणताको पनि प्रतिविम्बन हुन्छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

१. बसतीश्वरकृत "अमरकोश" ने.रा.प्र.प्र. २०८९
२. अचार्य दुर्गाप्रसाद "साङ्गुपत महाकाव्यमा निहित कवि मनोवृत्ति र आज प्रवृत्तिको परिप्रेक्ष्यमा अध्ययन" डाक्टरेट अभ्युपगम २०६३
३. आप्टे बामन शिवकुमार "संस्कृत हिन्दीकोश" मोतीलाल बारानसी, सन् १९९९
४. ए त्रिपाठी "थिक एडिटर" एडभान्सेड अर्गनस डिक्सनरी न्यू एजिलन, सन् १९८९
५. चालिसे भक्तबहादुर "कविन्द्र भारत" साझा प्रकाशन,२०२०
६. तुलसीदासकृत "रामचरितमानस" गीता प्रेस गोरखपुर, २०४०
७. दीक्षित नरेन्द्रमणि "अहोरात्री नेपाली साझा कविता शब्दकोश" साझा प्रकाशन, २०४८
८. देवकोटा लक्ष्मीप्रसाद "साकुन्तल" साझा प्रकाशन, २०३८
९. पाण्डेय परशुराम "संस्कृत नेपाली वृहत् शब्दकोश" सं. सं वि.सं. २०४२
१०. बरदराजकृत "लघुसिद्धान्तकौमुदी" गीता प्रेस २०४२।

× × ×

देखापरेका छाङ्मणको सं.२०४२ मा 'एकतीस जना' सङ्गृहीत लघुकथाहरूको प्रकाशन भएको छ । वि.सं. २००५ देखि नै लघुकथा विधामार्फत् जयनारायण गिरीले कलम चलाएको पाइन्छ । वि.सं.२००८ मा उनको 'कसिङ्गर' लघुकथासङ्ग्रह प्रकाशित भएको छ तर यो कथा नै हो लघुकथा होइन भन्ने धारणा विद्य रेम्मीको छ । उहाँ कसिङ्गरलाई नेपाली लघुकथाको प्रयोगवादी सङ्ग्रहका रूपमा भने स्वीकर्नुहुन्छ । नेपाल र नेपाली भाषामा सबैभन्दा धेरै लघुकथा लेख्ने दुर्लभलाल सिंह तथा डा. जयनारायण गिरीजस्ता लघुकथाका बाटो बनाउनेहरू विधाकी द्वारण ओर्केलमा परेका छन् ।[१५]

उदय (२००६) मा छोटाकथाका रूपमा फणीन्दु, नरेन्द्रविक्रम पन्त र बलमालीका तीन वटा कथा प्रकाशित छन् । प्रतिभा (२००७) मा फणिन्द्र खैतालाका 'रण्डी' वा 'चण्डी', रत्नमणि नेपालको 'विवाह' आदि लघुकथा प्रारम्भका प्रकाशित लघुकथा हुन् । तर नेपाली लघुकथाको पहिलो मौलिक रूप 'सौकिक न्याय मणिमाला' नाई बिनुपर्ने द्वारण घटराज भट्टराईको पाइन्छ । 'लघुकथाको सरुवात् नै नभएको बेला सामाजिक विषय अंगालेर त्यसमा पनि लोकोक्तिलाई आधार बनाएर कृष्णचन्द्र अर्यालले लघुकथाहरू लेखे ।'[१६]

आधुनिक नेपाली कथाको नवचेतनाधारी युग (०२०-०३९) सम्ममा लघुकथाको निकै उन्नत रूप रहेको हामी पाउंछौं । यस कालका कथाशिल्पीहरूमा विशम्भर प्याकुरेल, जगदीश नेपाली, अनिता तुलाधर, ध्रुव मल्लिकर्मी, लव गार्उले, किशोर पहाडी, दुर्लभलाल सिंह, विनय ऋसजु, रमेश नेपाली छन् ।[१७] त्यसपछि विभिन्न लघुकथाकारहरूका धुरै लघुकथाहरू प्रकाशित भैसकेका छन् ।

लघुकथाकार र एकाधिक कृति/मिति

विश्वम्भर प्याकुरेल : इन्देणी गुम्बाजस्तो (२०२९)
जगदीश नेपाली : केही लघुकथाहरू (२०३९)
अनिता तुलाधर : फूलू (२०३४)
ध्रुव मल्लिकर्मी : लघु (२०३५)
ध्रुव मल्लिकर्मी : धुवु कहीं छैन (२०५१)
लव गार्उले : गार्उलेका मासिना कथाहरू (२०३७)
किशोर पहाडी : किम्वदन्ती (२०५३)
रमेश नेपाली : पाटीकी बौलाही (२०३२)
मागीरथी श्रेष्ठ : रहीन पोखरी (२०५०)
इन्दिरा प्रसाई : बयान (२०५५)
अमीरदेव भट्टराई : हस्ताक्षर (२०४७)
रबीन्द्र समीर : तेस्रो आँखा (२०५३)
बासु मार्मिक : छेस्काढेस्की (२०५३)
कृष्ण शाह 'यायी' : सूक्ष्मशीर्षाहरू (२०५६)
बालमुकुन्द खनाल : बाध्यता (२०५०)
सुमन सीरभ : आधुनिक लघुकथाहरू (२०५१)
विनय ऋसजु : निर्मल (२०५३)
बलदेव सजगैया : सहयात्री (२०५३)
विष्णु राई : परपर (२०५५)
रामविक्रम थापा : पात्रहरू (२०५५)
सगेन्द्रराज शर्मा : एकान्तका आफन्तहरू (२०५५)
हरिगोविन्द लुइँटेल : समय र बलमारा म्यार (२०५५)
धर्ती पालिखे : मनस्थिति (२०५९)
रामप्रसाद पन्त : बजोदरी योजना (२०५६) आदि

१५. श्रीओम श्रेष्ठ, पूर्ववत्, पृ ११०।
१७. राहुराज भट्टराई, नेपाली लघुकथाको मौलिक रूप सौकिक न्याय मणिमाला लघुपत्र ०५६ भाद्र पृ. ४।
१८. डा. दमाराम श्रेष्ठ 'सम्भव' पूर्ववत् पृ.१३।

लघुकथा राज्यबन्धमा मत/अभिमत :

लघुकथाको आधार स्पष्ट नभएकै कारण यसैले यसलाई यामी कथाको छोटोरूप भनेका छन् भने कसैले चुट्किला कथा भनेका छन् । यसले नैपालीमात्र नभएर विश्वसाहित्यमा पनि छुट्टै मान्यता (विधागत) प्राप्त गरेको छैन । त्यसैले यस सम्बन्धमा धेरै विद्वान् साहित्यकारहरूका पृथक् पृथक् धारणा पाइन्छ । यसबारे 'गुञ्जन मासिक' मा प्रस्तुत विभिन्न विचारलाई यहां प्रस्तुत गरिन्छ ।

'लघुकथा छोटो समयमा कुनै समस्यालाई चुटुक्क पारेर कलात्मक र रोचक ढङ्गले गरमा प्रस्तुत गर्ने कला हो । नेपालको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने लोकजीवनमा पाइने गाउँखाने कथा र उखान प्रारम्भिक रूप हुन सक्छन् ।'

- घटराज भट्टराई

'कुनै पनि सामान्य घटना वा मन छुने घटनालाई एउटा मौलिक वा नयां दृष्टिकोण दिएर पाठकलाई त्यासमा बिझने, सोच्न बाध्य तुल्याउने वा नयां विचार दिनेगरी लेखने वा सुनाउने विधालाई लघुकथा भनिन्छ ।'

- विनयकुमार कसजु

'लघुकथा कथाको सांघो रूप हो । यो कुनै कथाको सारांशरूप चाहिं होइन । यो आफैमा कथा हो - तर लघु । एउटा लामो कथालाई सारांश रूप दिई आधा पृष्ठको पारेर कदापि लघुकथा हुँदैन । आफ्नै प्रकारका नियममा बाँधिएर लघुकथा सृजित भएको हुन्छ ।'

-शिशोर भट्टाकी

'लघुकथा भनेको धेरै शब्दहरूमा धेरै कुराहरू अभिव्यक्त गर्न सकिने विधा हो ।'

- शुन्दरा प्रसाई

'संक्षिप्त, सरल, सशक्तिपूर्ण, प्रहारक एवं सम्प्रेषण कथात्मक अभिव्यक्ति नै लघुकथा हो । महाकाव्य, खण्ड उपन्यास आदिको लेखन पनि साहित्य हो, लघुकथा लेखन पनि साहित्य हो ।'

- रवीन्द्र समीर

'शाब्दिक अर्थमा कथातत्वले पूर्ण नएका स-साना वा छोटा कथालाई लघुकथा मानिन्छ तर सबै छोटा कथालाई लघुकथा भन्न सकिदैन । साहित्यमा लघुकथाको आफ्नै मौलिक, संरचना, शैली, विशेषता, महत्व र स्थान छ ।'

-कृष्ण शाह 'यात्री'

'लघुकथामा संवेदनाका स्वरूप नयां र तीव्र हुनुपर्दछ । लघुकथाको लेखन परम्परा, अलका र अवस्तुताजस्तो छोरा आन्दोलन होइन । विवस्तुता, विपात्रता, आख्यानात्मकताका गतिहीनतामा पाखिने अजिङर होइन लघुकथा, यो सुन्दर र फूर्तिलो मृग गतिमा दौडिने तत्व हो ।'

- राजेन्द्र सुवेदी'

'धेरै समयमा धेरै शब्द पढेर धेरै शब्दको स्वाद लिन सक्ने विधा हो - लघुकथा ।'

- श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन'[9]

'लघुकथा कुशल फोटोग्राफरले खिचेको विशाल र सुन्दर दृश्यको सानो फोटो हो ।'

- श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन'[10]

---

९. श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन', पूर्ववत् ।
१०. पूर्ववत् ।
११. पूर्ववत् ।

समीक्षा

आफ्नै कृति आफ्नै समीक्षा

- भरतराज पन्त

अखिलेसम्म बाईसओटा कृतिहरू पढाएनमा आइसकेका छन् तीमध्ये सर्वोत्कृष्ट कृति हो- दीपोन्मान महाकाव्य । वि. सं. २०१७ आषाढ मसान्तदेखि आरम्भ गरेर वि. सं. २०३८ आषाढ मसान्तसम्म दुइ लगाइएको उक्त महाकाव्यको सामयिक अन्तरालमा सारै कडा अधिभाषकल्पीसत सङ्घर्ष समुपस्थित पनि त्यसो भएको हो । त्यसमा जम्मा एक्काइस सर्गको विभाजन गर्या पूर्वज कवि बालकृष्ण समको जस्तै संरचनात्मक परिपाटी पनि अपनाइएको छ । छन्द सर्वे शास्त्रीय मात्र अंशतिएका छन् । त्यसका साथि संस्कृतका काव्यहरूको निरन्तर रटाइ पै अरस्य भनेका छन् । भौतिक प्रपञ्चको चित्रणमा आधारित भए पनि अन्तिमा चाहिं आध्यात्मिकको जस्तो सामने भावनात्मक आदर्श पनि हो, अगतात्मक अनुभूति पै शाश्वत् सत्य हो । कविता एवं काव्यात्मक विधाबाई अनुपादक प्रधान मानु चिन्तन पनि आउन थालेको छ त्यो पनि अरुत भौतिकवादी विचारको उपज हो ।

संस्कृतमा जातकीयौंदेख महाकाव्य निर्माण गर्ने भूपृतिपत्त पन्त पुर्खा हुन् । नेपालीमा श्री हरिभक्त कर्वेल छन्द रचना गर्ने सक्नीदारा पन्त 'छन्द' साक्षी थाने हुन् अनि सम्भुप्रसाद ढुङ्गेलका साथी भएर कविता भेकटा ऐतिहासिक सौन्दर्यको घटनाले सर्सैर कविताधाराबाट सन्यास लागि अन्यास लिने भनिएका पन्त निजासी पै हुन् । यो सबैले साङ्गोपाङ्ग उल्लेख दीपान महाकालापिंच परेका छन् । तिनु अवश्याका पै मातृवियोग, पतिव्रता सरस्वत, तत्कालीन भूपम्मको फलक, चार वहीदहरूको सम्कना निधन विदीओ चाकिा, निष्ठा, असामयिक निधन, पितृवियोग, शोकसातक, जवानी, संघर्ष र जागरण दीपान्तीपरक पूर्वांशका विषय हुन् भने उत्तरार्धचाहिं चाहीँसंगवाट थालिन्छ । स्मरण शक्तिको क्षति र स्वतन्त्रताताई राजु र आँसी तुल्याएर विवरण दिंदा तत्कालीन समाजताई बाझकाको रूपमा देखाइएको छ । संस्कृति अर्थात् नेपालको ऐतिहासिक, सास्कृतिक, भाषिक, सांस्कृतिक विकासको विवरण देखाई अधिहृदय आत्मनामा पस्तुत पुग्छ भौतीसांगमा । पन्त बन्धनामस्मा सातासाथले स्थापको अन्तरवस्तुको विद्युति चित्रण गर्ने सर्वोमा विद्वत्तमा थाए निजासिन्छ । सर्वोमा मन्दाकान्ता सर्गेर विवरतता गडाएिन्छ । अठारौंमा नेपालभाषा शिखरिणी पाराम्मा कविको आन्तरिक चित्रणमै तरुन्तपत्नी पनि विश्रिप्तपत्नी बन्न पुग्छ । उन्नाइसौं शार्दूलविक्रीडित अगेर कथाभेकको वर्णन जनक्रान्तिताई पनि बाँडिएका जुधाइसित तालमेल मिलेको देख्न पुग्छ । बीसौं त्रिष्टुभ छन्दमा प्रकृतिप्रभी कविताई मैलाइरूको उच्चाङ्कन गुम्बाशीरेखे स्वतन्त्रताको आवाजसंगेत अगाडि आएको अवस्था खडा गर्छ र अन्तिम एक्काइसौं सगरामा पुरेर काव्यको तीरेवर्दिदे सन्धायी स्वतन्त्रता जगिको अवस्था मात्र रहेको निष्कर्ष प्रतिपादन गरेर विसाउनीमा पुग्दछ ।

जगत् गतिशील हुन्छ , संसार परिवर्तनशील छ, यति हुंदाहुँदै पनि हामीले चैतनशील भएर शाश्वत् मानवाई पहिचान्नाउन सक्नौं भने हामीले पोछिका समय र थमको अनावी गरेर पाएको रौशिक संस्कार सम्पत्ति विनर्भिक बन्न पुग्छ । उक्त महाकाव्यमा विषयवस्तुको छपोट गरिएकाले तात्पर्य के हो भने गुणस्तर सम्पन्न शिक्षाको अभावले उक्त काव्यको चिरो मर्म खोतल्नीर नसारेर आफ्नै जीवनको पाया गाएको आरोप पनि कति अतीवाट मुक्तिन पनि थाग्यो । त्यसो त यस तथ्यसीमा सेखनाथले चिच्ची चुनौतीमा बालकृष्ण समले सुनीचेनाथा महाकवि देवकोटाले समेत आफैका एवं अप्रत्यक्ष रूपमा भए पनि आत्मनाथा नगाएको कहाँ हो र ! त्यही आत्मनाथा पनि साधारणीम हुन सक्छ वा सकीम त्यसतर्फ दृष्टि पुऱ्याउन सकुनु स्वस्थ अभालोचना हुन सक्छ ।

एउटा कुरा सम्भवतः आषाढ-वि.सं. २०३८ तिरै, कथाकार भक्तवी सिंधुकी शोकसभा अनाइएको थियो । त्यहीं बालकृष्ण समअुरोध आफ्नो महाकाव्य तयार भएको त्यसमा अत्यन्त पैडिन अनुरोध गरिरहे । पोछे । महाकाव्य र धुरीवाच सैद्धिसेछ । समको प्रतिवचन दिसकेकी थियो, तर समजीसित भेट भएन, हुँ भएन, एकैचोटी आषाढसम्म महाकवि अनुपस्थी । मनको कुरा मनमै रह्यो । अनि साथीयरे नाताले बालुदेव विधाडीजी अधि सरे, साथी समय सगाएर नामै मन्तव्य छोरे । महाकाव्यसित सम्बद्ध विषयको चर्चा गर्दै गए, पाठकलाई पढ्न पनि तातर बाग्दो थाहो । काव्यको चिरो मर्म बताए हो कता । समजीले सेखनाथको भए मन्तव्यको अनुसार अवश्य सकै हुने थियो मम्मा । त्यहु भन्दा आगो मामा लिंदो भने भारतीय आलाचनाको मन कालयमा संक्रमण छ । काइव वर्ष अधि २०४१ साल्मा प्रका प्रतिष्ठानबाट प्रकाशमा ल्याइएको उक्त महाकाव्य २०६३ सालमा साझा प्रकाशनले पुनः प्रकाशित गरेको छ, उत्साहक आकारमाको ओढ्ने ओढाएर । एक मन्तव्य बनाउन सकेका छन् । आफ्नो कृतिको आफ्नै समीक्षा यहाँ भन्दा कति ?

अन्तमा म मेरा आदरणीय साहुरमी पाठकवृन्दाप्रति विनम्र अनुरोध गर्न चाहन्छु, अलो लेखकभाई आत्मप्रशंसाको नान्छना तमसाइयोस् नेपाली महाकाव्यको ऐतिहासिक परम्परा के अलले आजसम्म कस्ती महाकाव्य लेखेका छन् उनीहरूमाथे यस महाकाव्यले कस्तो स्थान पाउन सक्छ । भन्ने कुरो छातिमा हात राखेर साहृदय सम्वेदनशील बनेर निष्पक्ष मूल्याङ्कनको दिशानिर्देश अवश्य गरिदिनुहोला ।

× × ×

कविता

मेरो कविताको जन्म

डा. मुरारी पराजुली

चौठीमा तेल चोकेर
साँझिकका गीढामा सम्पसार पानीआनेहरू
सधोंदि हातहाको पुच्छर झम्काएर
तिमफा प्रभुहरूको रछ्यानमा घुतुन्ने जोदै
जन्मुलोकका खानमा साढ्ती भरेर
जब बहादुर हुनुको सगौटी खस्दै
हाम्रो इमानको साँझमा
तिनका गृहेखुट्टाले ऋण कुन्थन्छन्
र, न्याय नपाएर पश्चिमाले
चाकरीका बजारमा ठूलाको रुप बिक्रय
साहार हाम्रा परिश्रमकी मरबादीना
मूक
म स्वाभिमानको मसामीबाट फाकिरहेको हुन्छु
बाटामा भेट भइरहन्छ
आफूभरती अधमराहरूको थीडीन जत्था
अनि मेरो कविताको जन्म हुन्छ।

मूल्यहीन मुठ्ठाहरू
साँझिकका पथर चाटेरै चढिरहन्छन्

मगनपुग्नी सफलताहरू
छाँड हालेर प्रभुका जुठेल्लागा
तिमीहरू मै सुख्छन् उत्फुल्टाका पगरीहरू
बिबकहीन विधाता र बुटुवारहरूको अभेद्य बन्धन
मेरी मानवताले जब मालैन
तिनका साँझे पैदामका धर्म
म हरदम नीवसानीले रुमिरहेको हुन्छु
म हरदम अवसरले पाछाडिहरेकी हुन्छु
मेरो प्रत्येक सम्भावनाको तिरोधानमैं

जन्मुलोहरूको शिरमा चाँद पछ्छ
जन्मुलोहरू गालिहरूको फुली परेको आँखाले
हेर्छन् हरेक कुरो
पसैसे देख्छन् सेतालाई खासो र कालालाई सेतो
मेरो आँखे दोषो छ कालालाई सेतो देख्ने
र बेंसारीलाई उज्यालो मान्ने
यही अपराधमा मेरो सर्वनाश सुरू हुन्छ
र, जन्मुलेले दिग्विजय छुन्छ
अनि मेरो कविताको जन्म हुन्छ।

गिलो माटो जस्तै
आकार आकारमा बदलिन तयार
जन्मुलोहरूको जिब्रोमा मिसीको मोहनी हुन्छ
जो प्रभुका खानहरूमा
अनेक माईगाले चर्त्रन गर्छ
र, भत्काइन थाल्छ स्वाभिमानी शिरहरू
एकाएक विस्थापित हुनथ्छन्
सामर्थ्यका चहाडहरू
र, अभिलाषा चाकडीका चुचुराहरू
सिरीहीन शिरमा चढेका ताज
र, मुल्यको आवसामका मुठु फाटेका मानीहरूको
भलिरहन्छ जुलुस एकनास
एउटा साधारण जब
प्रभुका पैतालाको धुली पहिनेर
महानताको उकाली चढेको हुन्छ
परजीवत तातो सुस्केराहरू
अभिशप्त ऐठनले छटपट
अनि मेरो कविताको जन्म हुन्छ।

मुदवस

> आज मै वस्तु हो त्यस्तो वस्त्रहार हटाउँछ
> जसरी वस्त्र को गैलो साखा साथुन गर्दछ।
> तीतो मीठो त्यहै खेर जाँदैन त कुनै पनि
> तीतोपानी तिती हुन्छ मीठोपी हुन्छ नै पनि।
>
> 'तीतामीठा कुरा'बाट

'लघुकथा कथाको सङ्क्षिप्त रूप होइन, यो आफैमा पूर्ण, स्वतन्त्र विधा हो। निश्चित परिवेश, चरित्र र विषयवस्तुमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रस्तुत गरिने जादुमय कला हो - लघुकथा। यो छोटो भएर पनि पूर्ण सम्प्रेषणात्मक हुन्छ।"[११] त्यसैले, लघुकथालाई गद्यविधाको महत्वपूर्ण विधाका रूपमा लिन सकिन्छ। आकारमा सीमित भएर पनि प्रस्तुति र अभिव्यक्तिका रूपमा यो सर्वाधिक सस्लिष्टका साथै चौटिलो र छरितो हुने गर्दछ।

लघुकथाको विकास र (सङ्ख्या) प्रकाशन :

विश्व परिवेशमै लघुकथाको विकासक्रम अवलोकन गर्दा स्पष्ट भिति र धारणा पाइन्न। उनीहरूले भन्ने गरेको Short Story नेपाली साहित्यमा भने लघुकथा होइन तर लघुकथालाई Short-Short Story वा Mini Short Story भनेर भन्ने हो भने अमेरिकी विद्वान् रोगर जी.गुबमैनतर्फ एकपटक विचार पुऱ्याउनु नै पर्दछ। उनले '७५ औं लघुरचनाहरू' मा लेखेका छन्। बीसौं शताब्दीको व्यस्तताले लामा उपन्यासहरूलाई लाछ्नुपर्ने पार्न थाल्यो। पढ्ने समय छैन, अतः सङ्क्षेपमा ग्रहण गर' यसले लघुकथा झन् झन् लोकप्रिय भयो। यो चक्रले क्रममा हामीले अतिलघुकथा (Short-Short Story) पत्ता लगायौं। लघुतम, अत्यन्त मानिएको रूपय, पौराणिक नीतिकथा र किस्साभन्दा चुस्त र बिकसित।"[१३]

त्यस्तै, अर्का अमेरिकी विद्वान् डुर्विड हावसे Short-Short Story सम्पादन गरेको लघुतम कथाको सङ्कलन 'An Anthology of the Shortest Stories' मा 'Short-Shorts' नाम दिएका छन्। यनको लघुकथा सम्बन्धमा यस्तो तर्क छ, 'यौटा युरा त स्पष्टै छ, अतिलघुकथा लघुकथाभन्दा आकारमा छोटै हुन्छ। यस्ता लघुकथा जसबाट आँखाको एक झप्काई, यौटा शीघ्र प्रतिक्रियाजस्ता आनन्द अथवा जे पाउँछौ-त्यही नै हुनुपर्दछ।"[१४]

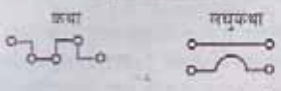
भारतीय विद्वान् डा.शङ्कर पुणताम्बेकर को भनाइ छ 'लघुकथानाई हामी वैचारिक कथागीत' भन्छौं। तर हिन्दी साहित्य कोशमा लक्ष्मीनारायणलालले लघुकथालाई लामा कथाको सारांश भन्नुभएकि नितान्त भ्रमोत्पादक हुन्छ' भनेका छन्। 'केही वर्षयता युरोप अमेरिकामा ५४ देखि ६० शब्दसम्मका Short Short Stories लिन्छ चर्चा पाउनुका साथै लोकप्रिय बनिरहेका छन्।"[१५] २१औं शताब्दीको विश्व र यसरी अनुसारको साहित्य सिर्जना हुनु आश्चर्यको विषय होइन।

नेपाल र भारतमा लघुकथा भनेर पाश्चात्य साहित्यमा प्रचलित Short Story नाई लिइन्न। यहाँ लघुकथा त Short Story भनेर Short-Short Story का रूपमा लेखिन र भनिन थालेको हामी पाउछौं। त्यसो त लघुकथाको प्रारुप भनेर हाम्रा पौराणिक शुक्ति, लोकआख्यान, नैतिक दृष्टान्त, पन्चतन्त्रका कथा, महाभारतका कथा, जातक कथा आदिलाई लिन सकिन्छ भने पश्चिममा इसपका कथाहरू एवम् बाइबलका सूत्रकथालाई लिन सकिन्छ। तर आधुनिक लघुकथाको सूत्रपात वा जन्मदाताका रूपमा खलील जिब्रानलाई लिन सकिन्छ। नेपाली लघुकथाका ऐतिहासिक विकासक्रमलाई केसाउँदा पूर्णप्रसाद ब्राहमण र जयनारायण गिरीलाई बिर्सन सकिन्न। सिन्का (२००७) र 'म सोत्ने हुँ' (२००८) सङ्कलन लिएर

१२. देवेन्द्र अर्याल 'आँसु' नेपाली लघुकथाको परिचय, विकासक्रम र मान्यता
१३. गोविन्द गिरी 'प्रेरणा', लघुकथाको बनोट र नेपाली लघुकथा, मधुपर्क ०२६, पृ.७।
१४. पूर्ववत्।
१५. श्रीराम श्रेष्ठ रोदन, पूर्ववत् पृ.११०।

हुँदा यो जतिसुकै छोटो भए पनि स्वयम्मा पूर्ण हुन्छ ।[१]

वस्तुसन्दर्भको यात्रा

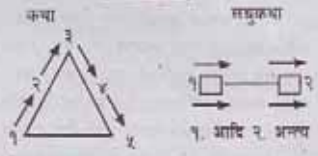

आकारमा लघुतामात्र लघुकथाको पहिचान हुने कुरा सोइन भन्ने कुरामा धेरै विद्वान्‌हरूको सहमति छ । मुख्य कुरो लघुकथामा क्षणभरमै विचार/भावको प्रभावकारी विस्फोटन हुनसक्ने भित्री अणु सामर्थ्य हुनुपर्दछ । लघुकथा भित्र असेर त्यस अणु सामर्थ्यले विस्फोट हुनासाथ मानव मस्तिष्कमा गहिरो प्रभाव छाड्दछ । आज यो विधा अन्तर्विषयक शैलीमा एकात्मक भावको दिशातर्फ उन्मुख हुन पुगी गद्यपद्यको आस्वाद गराउन प्रवृत्त रहेको पाइन्छ । यसमा आख्यान तत्व क्षीण हुँदैगैरहेको छ र यसभित्रको अभिव्यक्ति शक्ति अणुमैं शक्तिशाली बन्दै गैरहेको छ । त्यसैले आजको नेपाली लघुकथालाई सैद्धान्तिक स्वरूप यसरी हेर्न सकिन्छ ।[२]

लघुकथाको सर्वभन्दा विशेषता के हो भने यसमा मुक्तकीय भाव्‌झ दिने सूक्ष्म तर तीव्र आख्यानतत्वको एउटा शृङ्खला हुन्छ ।[३]

आख्यान तन्तु

१ कथा ४. ह्रास
२ विकास ५. अन्त्य
३ उत्कर्ष

कथाभन्दा भिन्न लघुकथाको आफ्नै रचनाप्रक्रिया, शैली र प्रस्तुतीकरण हुनासे यसमा हुनुपर्ने आनिवार्य गुण यस्ता छन् : सरल, सम्प्रेषणीय, मार्मिक्ष र पाँच-दश मिनेटमा पढिसिध्याउन सकिने लघुआकार । उपन्यास तरवार हो, कथा खुकुरी हो भने लघुकथा छुरी हो भन्ने विचार मनु ब्राजाकी (गुरुप्रसाद मासिक, पृष्ठ ७६) को पाइन्छ ।

तर लघुकथालाई नेपाली साहित्यमा अपरूपे विधा मान्नुहुन्न - श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन' । लघुकथा कथाको सानो रूप होइन । यो स्वतन्त्र विधा हो । यसको अस्तित्व मौलिक छ । मूल्य, मान्यता र सरचनाकी दृष्टिले पनि लघुकथालाई पृथक् विधाका रूपमा ग्रहण गर्नुपर्ने छ ।[४]

लघुकथाको आकार स्पष्ट नभएका कारण कसैले लघुकथालाई सानो कथाको छोटो रूप भनेका छन् भने कसैले चुट्किला कथा भनेका छन् । तर मुक्तकलाई कविताको सारांश भन्न नमिलेजस्तै लघुकथालाई कथाको सारांश भन्न मिल्दैन ।[५]

---

१. लक्ष्मणप्रसाद गौतम, पूर्ववत् ।
२. डा. ध्यानराम श्रेष्ठ 'सम्भव', नेपाली लघुकथाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा स्वरूप, मधुपर्क ०४६, पृ.१३ ।
३. लक्ष्मणप्रसाद पूर्ववत् ।
४. श्रीओम श्रेष्ठ 'रोदन' लघुकथा र यसका प्रकाशन, मधुपर्क ०४६, पृ.१०९ ।
५. पूर्ववत्

डा. हरिवंशराय बच्चनको सम्झनामा

मृत्युले अमरत्व मार्न सकैन

डा. काशीरान आचार्य

तीन दशक अघिको कुरा हो । म आफ्नो जिल्लीरखोलामा मेरा आफन्तसँग बीरगन्ज गएको थिएँ । गाडिपट्टि जिल्लामा रक्सौल, त्यसमाथि टाँगा, रिक्साको अचाक्लको भिड्नेबाहेक खुट्टा चाल्न र चढ्नेको रिक्सा निअन्त गाह्रो भइरहेथ्यो । त्यसैबीच टाँगाको पीढा फुकु गर्दै अटुवाका जिउसरी नाक डोल्न आईपग्यो तैपनि नेपालबाट रक्सौल हेर्न, किनबेच गर्न साह्रै जान्थे, जिल्लैकि त्यो बर्डर देश हो, फराक ठाउँ हो र सबैभन्दामाथि नेपालको राजधानीसँग मोटरे जोडिने सडकको विदेशी सामिप्य-सहर हो । यसैले जे-जस्तो व्यवधान पाएपनि त्यहाँ घुम्नुको छुट्टै आनन्द नेपालीलाई अघाधि छदैछ ।

मुखारत्र के हो बर्खै पनि मलाई राम्रो थाहा छैन । म साहित्यप्रेमी हुँ, केही सिर्जना दिन सक्छु । सर्जकलाई साहित्य-शास्त्र थाहा हुनैपर्छ भन्ने छैन । त्यतिबेला रक्सौलमा मुखारत्र सम्मेलन छ भनेर मेरा जेठा साथीहरूका साथ म पनि लागें । कविहरू डट्यौन्ना, रसिक र हास्य-व्यङ्ग्यपूर्ण कविताहरू लगातारमय शैलीमा पाठ गर्थे । गजल र धुकाडीमिसिएका यी शैलीका कविताको अन्तर्भाव परिहास र वक्रताभिव्यक्तिपूर्ण हुन्थ्यो । मुखारत्रको मतलब घरतै होला भन्ने जैसे बुझेको छु । हाँसोको फोहोरा चल्थ्यो, कति दर्शक/श्रोताहरू कुर्सीबाटै तल झर्थे । पेटी झर्को हाँसो थपिन्थो । म केही बुझ्दैं, केही बुझ्दिनँ । कवीसे अर्थाइँदेखि भने पोरि हाँस्थें । त्यतिबेलाको ज्ञान, उमेर र पन त्यस्तै थियो ।

धेरैजसो आफ्नो सकेरी शैली र मैरा लागा कविज लगाएका, गम्भीर चिरेका कविहरू देखिन्थे । कवि हरिवंशराय बच्चन पनि त्यहाँ रहेछन् । देखाइनेले उ तिनै हुन् भनेर देखाए, तर मलाई सबै कवि उस्तै लाग्थ्यो । जब उनले आफ्नो कविताका अतिरिक्त 'मधुशाला'का केही बंश पाठ गरेका थिए, सम्मानित हाँसो र ताली को हुरी चल्यो, मलाई थाहा थियो उनै रहेछन् यति बच्चन । साहित्यिक सभाका हाँसोको जोडले हल्लन्थ्यो – त्यतिबेलको मञ्चमा रहेका अतिरिक्त अरूलाई पनि बच्चनको कविले गर्न सकिएको अनुहार पोरो मानसपटलमा अंकित पनि आइरहन्छ । त्यसमाथि हालका दिनमा अमिताभ बच्चनले रमाइला सन्दर्भहरूमा यदाकदा आफ्ना बाबुका कविताबाट आफ्नो पाठ प्रस्तुत गरेपछि दिमी दुरमले पनि हरिवंश रायलाई सम्झन झन् बल पुऱ्याएकी छ ।

अगाडि नोभेम्बर १९०७ मा भारतको इलाहाबादमा जन्मेका डा. बच्चन २००३ को माघ जनवरीमा आफ्नो ९६ वर्ष इहलोकको कार्यभार पूरा गरेका हुन् । तर मृत्युले अमरत्वमाई कसरी मार्न सक्छ र ? बरु आफै हारेर जान्छ । यसै इलाइमा उनका सहस रचनाभण्डारको एउटै कविता पनि मति कालजयी र सर्जक तथा प्रेक्षकीयको सम्बन्ध दसाउन सक्षम रहेको देखिन्छ कि जसको अर्थ नै यस लेखाको मूलाधार हो । उनको 'शब्द-सम्बन्ध' शीर्षकको कविता मैले धैरैपर्ष अघि पढ्न पाएको थिएँ र आफ्नो डायरीमा टिपेर पनि राखेको थिएँ । यस कविताबाट शब्दसँग कविहृदय कसरी गाँसिएको हुन्छ त्यो थाहा पाउन सकिन्छ र आफ्नो सिर्जना दिँदा एउटा कविले कस्तो-कस्तो संकट तन्तु वा अभिव्यक्ति-कलासँग सम्बन्ध राखछ त्यो कुरा पनि बुझ्न सकिन्छ ।

कविले आफ्नो दुखदर्द बयानगाई थपिका थिए, आगाजमा पोखेका थिए र शब्दबाट रोएका थिए । यो सबै उन (प्रेमिका ?) कहाँ पुगेर पनि उनी कविप्रति संवेदनशील रहेछ कवि भन्छन् – सायद मेरा भाव्‌यहरूले नै मेरो संवेदना तिनीसँडै पुऱ्याइन सकेनन्, यसमा तिमी दोष छैन । कविले आफ्ना दुखदर्द खाली रातमा, आकाशका अबोध ताराहरूलाई खाली राखेर पोखेका थिए तर ती मार्मिकाहरू यदि प्रेमिकाले अन्तर्मनमा झंकारित हुन सकेनन् भने पनि यसमा उनलाई दोष दिँदिनन् बरु आफ्नै अभिव्यक्ति कमजोर भएको जस्तो उनी ठान्दछन् । कविता यस प्रकार छ :

शब्द-सम्बन्ध

मैंने अपना दुखदर्द, तुम से नहीं
लेकिन से अहा था
अगर उसने तुम तक नहीं पहुचाया
तो मैं दोष तुम्हें नहीं देता
मैंने अपना दुखदर्द, तुम से नहीं

आज मैं उदास था
अगर तुम से पूछते नहीं समझा
तो मैं दोष तुम्हें नहीं देता

पैसे अपना पुरुषार्थ, तुम से नहीं
आशा से उदास था
अगर तुम ने पूछे संवेदना नहीं थी
तो मैं दोष तुम्हें नहीं देता

पैसे अपना पुरुषार्थ, तुम से नहीं
आखी रातों से उदास था
पूरे सितारों से उदास था
सूने आसमानों से उदास था
अगर उन की प्रतिमानें
तुम्हारे अन्दर से नहीं हुई
तो मैं दोष तुम्हें नहीं देता

पूर्ण मानुष था कि
एक बिंब
मेरी वेदनाका साथ पूर्णता छुटेगा
लेकिन मेरे शब्दों
मेरी वेदनाका सम्बन्ध
कभी नहीं टूटेगा ।

कविको आशय उनको तर्कबाट पक्की पोख्त साबित्छ – मेरो आफ्नो वेदनासे मलाई एकदिन छाडेर जानेछ । जति यी शब्दावलीहरू आफ्ना पूर्णताका पीछे यदि भुभुलेले लथुभोर्पाछ वा चुम्ने जोडिस नगरेपछि वेदना (यहा भावुक सिर्जना) र सर्जकको सौन्दिक सम्बन्ध सधै बिस्तार जारी रहेछ । परिस्थिति एकान्त दिपो, निस्तब्ध आकास दिपो, रात दिमो, तारहरू थिए, कागज-कलम सबै थिए, ढोकैएको भावना थियो, तथापि भन्न खोजिएको सार्थ तिमीसम्म पुग्न सकेन वा त्यसले तिमीलाई छोएन भने पनि म तिमीलाई त दोष दिनै सकिन । कस्तो रीति ।

कवि यतिसम्म आफ्नो प्रेमप्रति समर्पित छन् कि उनलाई मेरी कुरा उनले बुझिनन् भाव भन्या पनि आफ्नो प्रेमका अभिव्यास पैदा हुन्छ, प्रेम-निवेदनताको महत्तासारलाई आरोपको एक चुँदमै पनि विश्वास बनाउन सक्छ भन्ने सम्भीर बन आफूले नै आफ्नो धारणा पुन्याउन त्यसकको असक्षमता स्वीकार गर्दछन् । उनमा यस मर्मलाई व्यापक परिवेशमा पनि हेर्न सकिन्छ । पाठक विवेक अल्पताका कारण संवेदनाहीन भए पनि बर आफ्ना शब्द र सिर्जनाका अवयवहरूले नै कुन समग्र सन्देश पुन्याउन त्यसकेको हुनुपर्छ भन्ने मान्यताका हिसाब विश्वास गर्दछन् अर्थात् प्रेमिकाको मन छुने अभिव्यक्ति-सिर्जना हुन यो त्यसकेको हो कि भन्ने उनलाई लाग्छ । अन्तमा कवि भन्छन्– तर मेरो वेदना र मेरा शब्द (कविता) को सम्बन्ध कहिल्यै टुट्ने छैन, अमर रहनेछ, थिरस्थायी हुनेछ अर्थात् कुनै न कुनै वेला कोही न कोही त्यसको मर्म बुझ्नेछन् पनि त पाइएलान् नि । यसबाट अभै के अन्तर्बोध गर्न सकिन्छ भने अन्तर्मनको शाश्वत र आत्मिक प्रेमलाई भौतिकताको शरीरभन्दा धेरैमाथि र लौकिक सोचाइभन्दा उच्चतर स्थानमा राखेर कवि (प्रेमकले शब्द र भावनालाई कवि(प्रेमकले तिरस्कारै गर्न नसिन्ने गरी आफ्नो अभिव्यन्जना प्रस्तुत गर्न सम्पर्ण हुनुपर्छ । तर बास्तावाजी नै गर्नेसँग त के साख्य र ।

'मन्दिर-मस्जिद वैर कराय, मेल कराय मधुशाला' जस्ता खातकटा शब्द-सम्भारकै बलमा रवी-भट्टीलाई पनि सामाजिक सद्भाव उद्गम गर्नसक्ने गजीकरे रूपमा देखाउने उच्चतम विचारका धनी यस्ता कविप्रति हार्दिक श्रद्धाञ्जलि !

चुँदी, रम्भा तनह

गजल

२७. निशानी

यी मिसनलाई भेट्न भनी सबै अहार काटेको छु
किन सोध्छै हालचाल विगतभरि फाटेको छु ।

तिजोसरि सहृदियहरू तिम्रो भाषा सहुनाभरि
बिस्तारीमा सन्धि भनी पुतिपोलाई छोटेको छु ।

साजनु ! यी नयनहरू हजारचोटी घुम्न भनी
निराशाको भेसतित रहरहरू साटेको छु ।

बसन्तको बगैचामा झाली झाली फूल फुलाइदै
सोधी हेर प्रकृतिलाई सपनाहरू बाँढेको छु ।

रामाघाउँ -९ ,बोटी

लेख

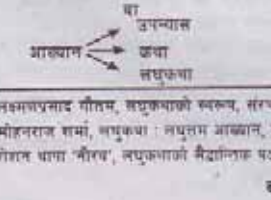
लघुकथा : परिचय, विकासक्रम र विधागत मान्यता

✍ देवेन्द्र बर्याल 'आँसु'

परिचय :

लघुकथा आख्यान विधा अन्तर्गत पर्ने लघुत्तम स्वरूप हो । कसैले Short Story, कसैले Mini Story भन्ने गरे तापनि यसलाई Short-Short Story भन्नु उपयुक्त हुन्छ भन्ने धारणा अङ्ग्रेजी विद्वान्हरूको छ । अंग्रेजीमा Story र Short Story अर्थात् कथा र लघुकथा गरी कथाका दुई भेदहरू पाइन्छन् ।[१] अङ्ग्रेजीको Short Story नेपालीको लघुकथाभन्दा नेपालीमा प्रयुक्त पारम्परिक कथासँग निकट रहेको प्रष्टिन्छ । Short Story लाई नेपाली अनुवादमा लघुकथा भन्ने गरिए तापनि यसका तत्त्व, संरचना, स्वरूप आदिमा पृथकता पाइन्छ । नेपाली कथा विधा अन्तर्गत पर्ने अधिकांश कथा र लघुकथामा आकारमा मात्र भिन्नता देखापर्दछ । यसले आख्यानका दुई विधा कथा र उपन्यास पश्चात् अर्को मान्यता पाउनु पर्ने धारणा धेरै साहित्यकारहरूको पाइन्छ । आख्यानको उपविधाका रूपमा मान्य र स्थापित नभइसके तापनि लघुकथालाई यसप्रकार देखाउन सकिन्छ ।[२]

लघुकथा कथाको सानो रूप होइन तर यसको आकार कथाको सापेक्षित आकारभन्दा सानो हुन्छ । कथाबाट विस्तार भई लघुउपन्यास बन्ने होइन । लघुउपन्यासको आयतन कथाभन्दा ठूलो र उपन्यासभन्दा कम रहेको हुन्छ । कथा छोटिएर लघुकथा बन्ने होइन र लघुउपन्यासलाई सानो पारेर कथा बनाउने वा बन्ने होइन । यदि उपन्यासलाई सानो पारेर पनि लघुउपन्यास बनाउने होइन । यी विधाहरू जेजस्ता छन्, आफैमा परिपूर्ण र स्वतन्त्र छन् । वर्तमान समयमा आएर यी विधाहरू आफ्ना छुट्टाछुट्टै स्वतन्त्र पहिचान लिएर विकसित रूप धारण गरेको हामी पाउँछौं ।[३]

कथामा वस्तुविन्यासको घाइतो वा घुमाउरो र कैयौं घुमाउरो मार्गपथ देखिन सक्छ र देखिन्छ पनि तर लघुकथाको वस्तुविन्यास सरल रेखाजस्तै सोझो हुन्छ । त्यसकारण कथाबस्तुको विस्तृतितिरको यात्रा लघुकथाको निमित्त निरर्थयोजनको हुन्छ । वस्तुगतता नै लघुकथाको आन्तरिक स्वरूप भएको

१. लक्ष्मणप्रसाद गौतम, लघुकथाको स्वरूप, संरचना र तत्त्व, मधुपर्क ०४६ भाद्र, गो.प.स. पृ.६१ ।
२. मोहनराज शर्मा, लघुकथा : लघुत्तम आख्यान, मधुपर्क ०४६ भाद्र, पृ ३५
३. रोशन थापा 'गौरव', लघुकथाको वैद्यान्तिक पक्ष, मधुपर्क ०४६, भाद्र, पृ ४४ ।

लघुकथा

अर्थहीन परिवर्तन

डा. राजुराम मुनकर्मी

सुबासमा सत्रियाँदै गाम्जनुसारको व्यवहार थियो। पुर्णमाको छाँगे छाने अस पनि भेटिँदैनथ्यो। ऑफिसका भिसाकर्माथे मैले सबैभन्दा नजिकबाट निआलेको र सबैभन्दा उच्चकोटीमा राखेका मित्र सुबास। हामी दुईको एउटा बानी बेहोसमा पत्रकको सजाय मिलेको थियो- स्त्री हो घुसपान, सागूपदार्थ, जाँडरक्सी, जुवातास जस्तो कुनत नहुन्। तर दृष्टिकोणमा भने जेही भिन्नता रहेको थियो।

उनको बन्दारबुन्तरमा एउटा आशाङ्कालले डेरा जमाएको थियो। समाजमा यस्तो बानी गहुँदो हो त शादीछक बीचको मिसता साँघुरिन सक्ने आशङ्का हुन्थ्यो। समय बिल ऊति बास्छ र ? दिन, महिना थनै वर्ष बिते। अर्थोपारीछक एउ डाउँघाट लाकी डाउँमा सरुवा हुनुपर्ने नियमअनुसार उनको पनि पुर्णम अफिसमा सरुवा भएपछि हामी एकआपसमा छुट्टियौं।

एक दशक बितिसकेछ हाम्रो भेट नभएको। कल्पनाले एकपटक ढुनीमेरुग मेरो भेट भयो। म अवाक् भएँ। मैले सुबासमा लिखै परिवर्तन भएको पाएँ। यो एक दशकको अन्तरालमा के नहुन् थने थियो त्यहीं भइसकेको। जागिरको प्रारम्भदेखि रक्तीको बोतलमा उनको अस्तित्व सिमागी भइसकेको रहेछ। ढेरै साथीहरूको पैसाभित्र पनि उ निरीह बन्न पुग्यो।

मैले महसुस गरें - उनको परिवर्तन आखिर अर्थहीन परिवर्तनमा सीमित हुनपुग्यो।

× × ×

भूल

दलिदमुनि निस्ती बग्छ मभुहमुनि छल्ली
होस्याइमुनि पभाछा त पुर्णिमकी छल्ली
छाल्देसाका छपनि हुन् साथ्पलाका गुल
यी सभ्यता बिस्यौं भने हुन्छ हामी भुल।

बुद्धअ

कविता

मेरो खबर

डा. विदीप्त रमेश

पीडाको आसालमा घुर्लुम्म डुबिनुपरेको समय
आफैले पराइसँग नाता जोड्न खोजेको समय
आफ्नाको भूमरीमा पिसिनुपरेको समय
आफ्नै आमालाई
सम्झानले आगबत्ती गरिरहेको समय
मलाई लखेद मेरो खबर म सब्बै छु कि बिरामी

धर्ती, आकाश र आँधी रसाइरोको समय
मतीभिभाग र मनान्तना पैचैर सरम्पाथी बनेको समय
काँडाको जङ्गली
चाहुनी भएमा छाना फाटिइरहेको समय
आँधिको चुरापै नसमा आशा फाटिइरहेकी समय
मलाई लखेद मेरो खबर म सब्बै छु कि बिरामी।

माटि नचाई अधार्‌ भन्तुपरेको समय
चोली भयोगी चोली भन्तुपरेको समय
निर्दोष मन सपनीमा अबरुद्धारहेको समय
शत्रुताकी काली बादल मडारिरहेको समय
मलाई लखेद मेरो खबर म सब्बै छु कि बिरामी।

वेद र पुराणका आदर्श शब्दाहरु मदै गएको समय
सभामेकी लोकतान्त्रमा पनि मुखमा बुजी लाग्नपे समय
राजदरबार, सिंहदरबार र घरबारमा
राजनीतिको नशा चढेको समय
निशा, चन्दन र पीताम्बरका आवाजहरु पुलिसीको समय
मलाई लखेद मेरो खबर म सब्बै छु कि बिरामी।

सगरमाथाको उचाई घट्दै गइरहेको समय
विश्वव्यापी थारी आर्थिक चट्टै गएको समय
सम्पत्ती र सम्बन्धमा
सहरीय शासकको धमिरा लागेको समय
आमाको छातिमा
सहयोग शासकको गर्मिरा लाग्नै गरेको समय
मलाई लखेद मेरो खबर म सब्बै छु कि बिरामी।

समीक्षा

भूमिगत मा भूमिगत हुँदा

डा. माधव घिमिरे

नेपाली कथा साहित्यमा गुरुप्रसाद मैनालीको 'नाथी' कथाबाट आरम्भ भएको आधुनिक नेपाली कथायात्रा सात्नै दशकको यात्रिरहेको छ। सामाजिक परिवेशमा यात्रै केन्द्रित रहेका आज समाजको चित्रण माध्यमका रूपमा भएको छ र यसै माध्यमलाई आधार बनाई प्रादेशिक, मनोवैज्ञानिक आदि कथाधाराको उदय छुटेको हामी पाउँदछौं। गोविन्द 'गोठाले' को मनोवैज्ञानिकता, विजय मल्लको मनोविश्लेषणात्मकता अनि धेमा शाह, पुष्कर लोहनीको बौद्ध मनोविज्ञानको चित्रणसँगै आधुनिक नेपाली कथा समृद्ध भएको छ।

यसै पृष्ठभूमिमा विविध कथाकार मोतीरमी भेन्छ र उनको कथा सङ्ग्रह "भूमिगत" बारे केही चर्चा परिचर्चा गर्ने सङ्कल्प उद्देश्य हो।

नेपाली भाषाका पाठकलाई पुरै कथाकार प्रस्तुत गर्नुभएकी कथाकार आफ्नै सबैका सामु परिचित पाठकपुनपनी छ। त्यसैले परिचय दिइरहनुभन्दा भूमिगतमा प्रवेश गर्नु उपयुक्त होला।

साझा प्रकाशनबाट २०५२ सालमा प्रकाशित यो सङ्ग्रहमा जम्मा १९ कथाहरु छन्। सबै कथाले सामाजिक परिवेश र वातावरणलाई प्रस्तुत गरे तापनि मूल उद्देश्य भने त्यही समाजको भित्रि नभएर सीधा माध्यमले मानसिक तनाव चित्रण पाठकसमक्ष विश्लेषण उद्घाटन गर्नु हो। कथाकार स्वयं नारी भएकीले नारी मनोविज्ञानमा बढी कथाकार केन्द्रित हुनु स्वाभाविकै हो, तर कसै कसैर पुरुष मनोविज्ञानलाई छोडिएको छ भनिएको चाहिं होइन। कथाकार पद्नै जाँदा पूर्वधारणा कथाधारहरुका कथाका फल्का वा प्रभाव निश्चय पनि अनुभव गर्न सकिनै रहेछ। उदाहरणका लागि 'पुनर्वास' कथालाई लिन सकिन्छ। यसमा नारीहरुका 'चम्पा' अनि पुरुष पात्र 'मधुकलाम' ले यात्री कथाको 'चुम्पा' र 'देवीरम्भा' लाई सम्झाउँछन्। हो, परिवेश कहीं भिन्न छन् दुवै कथाका। तर मूल उद्देश्य एउटै हो - श्रीलंकाको पश्चात्ताप। 'पुनर्विराम' मा बाल्यकाल श्रीलंकाको एकोहोरोपनाप्रति विद्रोह गर्दै श्रद्धा घरबाट भाग्छ यात्रि कथाकी चुम्पा र 'देवीरम्भा' लाई सम्झाउँछन्। हो, परिवेश कहीं भिन्न छन् दुवै कथाका। तर मूल उद्देश्य एउटै हो -

समीक्षा

डा. योगेन्द्रभक्तको धार्मिक पुस्तक : प्रभुको खोजमा ....

डा. मुक्तिनाथ शर्मा

मानवमनमा समय समयमा विशेष खालका भावनाहरू आउँदै जाँदै गर्छन् । यसरी उत्पन्न भएका मनका तरङ्गहरू कसैका लागि सेसाएर आन्छन्, कसैलाई सेसाउँदैनन्/हराउँदैनन् । मन मस्तिष्कमा रहिरहन्छन् । त्यस्तरी मनमन्दिरमा जगमा भएका भावनाहरूलाई हरदङ्ग या विशेष मौकामा लागि सेक्स सजनेहरू पेकेट राखेर गर्छन्, कोही प्रकाशन गरेर अन्य इच्छुकहरूमा वितरण गर्न समेत कसाउँछन् । सेक्ले र प्रकाशन गर्ने कम्पनीलाई साहित्यसाधकहरूले रूपमा स्वीकार गर्न चाहन्छ । यस्ता मानवमनले देखे भोगेका विषयहरू, जसलाई साहित्यको रूपमा स्वीकार गरिन्छ । त्यस्ता साहित्य दुई किसिमका छन् । एकथरी विचार त्यावहारिक उपन्यास हुन्छन् त अर्को एकथरि धार्मिक मान्यताभित्र पर्दछन् । धार्मिक साहित्यलाई आध्यात्मिक साहित्य भनिन्छ । यस्ता आध्यात्मिक साहित्यहरूले सत्यको आह्वान गरेका हुन्छन् । चैतन्यको खोजी गर्छन् र मानवका सर्वोच्च भावनाहरूलाई समेट्ने प्रयत्न गरेका हुन्छन् । त्यस्ता आध्यात्मिक साहित्यमा मानवहितमा काम गर्ने गरेका हुन्छन् । यो प्रक्रिया युगौदेखि हुँदै आएको हो । यो अहिले पनि चालु छ मानव समाजमा । यसरी संस्कृति विद्यमान भएकै कारण मातृसमाज सभ्यताको शिखर चुम्न सक्षम भएको पनि हो । किनभने मानवहरू सधैंभरी कुण्ठित चिन्तन गर्दैनन् । चिन्तन मननबाट उपयुक्त ठहरिएका विषयलाई समाजमा प्रशोधन गर्छन् र नयाँ कुरा, सिद्धान्त वा पद्धतिलाई समाजमा लागू गर्छन् । यसकारण समाज उन्नति प्रगतिको बाटोमा अग्रसर हुँदै आएको हो । यस विषयको प्रमाणका लागि हामी धार्मिक श्रुति, स्मृति, पुराण महापुराण आदिलाई लिन सक्छौं । किनभने तिनै धार्मिक साहित्यहरूले मानवसमाजलाई सही बाटोमा डिहाएका हुन् । तसर्थ हामी कि आध्यात्मिक ग्रन्थहरूलाई गहिरो ग्रन्थका रूपमा लिन्छौं । बुझ्नुपर्ने गर्छौं । बाचन पढाइबाट समाजमा पोख्नौं र पुनरावृत्ति गर्ने गर्दछौं । यो प्रथा युगौंयुगदेखि चल्दै आएको हो र यहीसँगै यहि सिद्धान्तहरू गर्भ के हो, हाम्रोले के गर्नुपर्दछ, ईश्वरको अस्तित्व के हो ? आदि आदि विषयमा गहिरो अध्ययन गरेर त्यसको नतिजा समाजमा पोख्ने काममा लागेकै छन् । यसै क्रममा वि.सं. २०६२ साउनमा एउटा पुस्तक निस्केको छ - नेपाली भाषामा । त्यसको नाम हो 'प्रभुको खोजमा' । यसका लेखक हुन् डा. योगेन्द्रभक्त श्रेष्ठ मल्ल ।

डा. मल्ल पेसाले एउटा चिकित्सक हुन् । नेपाल, भारत र संयुक्त अधिराज्य वेलायतबाट चिकित्सा विज्ञानमा विशेष दक्षता लिएर आएका मल्ल नेपालमा पनि एउटा व्यस्त जीवन बिताउँदै आएका हुँदा उनको कलमबाट पुस्तक तयार गर्यो । त्यसमा एउटा धार्मिक पुस्तक तयार भयो भन्ने कुरा आफैंमा चौंसी विषय जस्तो लाग्छ । तर मल्लजी वास्तवमा एउटा असल स्वभाव, चरित्र र भावना भएका व्यक्ति भएकै कारणले उनको सफलता मिसिनी ही भनेर मान्नै पर्दछ । यतिएर हेर्दा जे देखिन्छ भने सर्वप्रथम त मल्लजी आफ्ना औषधोपचारले धार्मिक गुरुका नजिक जसेर उनको कलिलो समयमा आध्यात्मिक भावनाकी गीत्रारोपण गराइएएको देखिन्छ । त्यसमा पनि शिवपुरी बाबाजस्ता व्यावहारिक साधु सन्तहरूसँ पुग्नाइएको हुँदा उनको जीवनको गारेटी नै यसतर्फ उन्मुख भएको देखिन्छ । अर्को कुरा उनको शिक्षा दीक्षा र जीविकाका समयमा यहाँ भएको नाताबाद, कुनाबाद र भ्रष्टप्रशासनका कारण अनेकानेक दुःख कष्ट आइपरेर सङ्घर्षरत रहन परेकोले पनि डा. मल्लले आफ्ना श्रद्धाका पात्र महान् सन्त शिवपुरी बाबाको सङ्गत गरेका हुँदा एकातिर उनको पढाइ तथा जागिरे जीवनमा सफलता प्राप्त गर्नमा सहयोग पुगेकाले, अर्कोतिर उनको जीवनमा धार्मिक भावनाले बास गर्दै गयो र त्यो पल्लो पुग्यो । अन्ततः डा. मल्लले एउटा उत्कृष्ट चिन्तक तथा धार्मिक व्यक्तित्व बने ।

कवैनाई भाका भएको विषय हो - असल मान्छे अर्थात् सज्जनहरूका मगजाट मानवहित खातिर सोची गरिने विषयहरूको सम्पुट साहित्य हो । साहित्यका धेरै किसा वा हाँगाविंगा हुन्छन् । साहित्य विकासशील हुन्छ । यो आकाशजस्तै व्याप्त र समुद्र जस्तै गहिरो विषय हो । साहित्यमा मानव समाजको झलकता प्रतिबिम्बित हुन्छ । त्यसैले यसमा खट्ने गर्छन् महामनहरू । त्यहरी वेदव्यास, वाल्मीकि आदि आध्यात्मार्पकहरू महिलाकै कारण झन्नै धार्मिक साहित्यभण्डार बनी भएकै हो । अन्य पक्षमा पनि हामी विद्यालयमध्येमा पनि नन्दु ढकेती, बुद्धु मुकाकड, ध.प. गोठाले, विन्दु सुवेदी, नरेन्द्रराज पौडेल, विश्वम्भर अन्चल, प्रकाश ए राज, सुबलेन, रामभक्त रिसाल, ज्ञानकली शाक्य, अम्बर तेम्साङ विम्बु आदि निबाधा साहित्यका शैलीका सेखनमा देखापरेर आ-आफ्नो प्रभाव र प्रकाश छाप छोड्न सफेल छन् बसेसरी उस निबन्धसङ्ग्राहका प्रकाशक रामप्रसाद पन्त पनि आफ्ना सम्बन्धी निबाधकार रहेको उनसँ यस निबाधसङ्ग्रहमा आफ्नो प्रकाशकीयमा स्वीकारिएको छ कि "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना" भित्र कतै विश्लेषणात्मक दर्शन र चिन्तनको बढी कुराहरूले उठाइ सहयात्री र पारिवारिक नाम आदिका कुरालाई गरेर सीमित पनि शैलीमा सम्मोहन, वर्णनमा मिठासलाई विशेषतालाई ती कुरा गौण भए । यसमाथि म पनि उनसँ यस कृतिमा जसै माथि मै उल्लेख गरेजसै आर्थिक पक्षको सम्बन्धमा र तुलनात्मक सेखाजोखाले आफ्नो छुट्टै विशेषता राखेको छ र बेजोड किसिमले लिएको छ भन्ने कुरा स्वीकार्दछु ।

यस निबाधमा विषयगत विविधता पनि रहेका छन् जसले गर्दा निबाधकारको प्रतिभा उजागर त भएको छ नै एक रसता पनि भङ्ग हुन पुगेको देखिन्छ । सङ्गीत चर्चा (पृ.११५) देखि लिएर यस निबाधा दैनिकीभित्र पुरै तुलनात्मक मनोवैज्ञानिक सैलिकरूपमा बोलिएको पनि देखापरेको छ । विद्यादिनभरि डोकामा बस्नु निराशाकी आमै घर हो धुम्नु पर्दछ नयाँ-नयाँ ठाउँमा ..... म भने असल, इन्द्रभोकामा पुगेकी जस्तो अनुभव गरिरहेछु । त्यसैकैमा नेपाली हस्तकला बाम्दीको पसलमा पुगिएपे । राजेस भाषा नामका नेपालीको डोकान रहेछ । मार्गिन्नी तलामा नेपाली भोजनालय रहेछ । मैलिदेवीका भिमबेन के.सी. सेफ, धरानकी एक बेटी र अर्की दार्जेलिङ बसे मन्जु सुटिंस भोजनालय चलाइरहेका रहेछन् ।

मन्जु भाषा पढ्ने सहायमा आएकी किशोरी... अर्की बेटी नेपाली केटासँग विवाह गर्ने भित्रिकै यसै रेष्टुरेन्ट आएकी तर यहि नेपाली भोग्ने छोडेर जापानी केटासँग विवाह गरेर बसेकी । .....यहाँ प्रवासमा पुगेका नेपालीको अवस्था चित्रण छ, कथा र व्यथा छ भनि छ अनिल विडम्बनाको परदलन पुगेको पनि ।

यस प्रकार गोपी नेपालीको "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना" लाई हेर्दा यात्रागत कलात्मक परिच्छुति शैलीमा चुम्बकीय आकर्षण रहेको छ तर पनि अङ्गेजी हिन्दी प्रभावित पार्टि देखिन्छ । चेतनशीलताका विभिन्न पक्ष समेटेर नेपालीले आफ्नो अभावको राम्रो प्रदर्शन यसमा देखाएका छन् । आफ्नो आनन्दानुसार घेटेसम्मका आवश्यक एवम् विषयवस्तुका कुराहरूले पुस्तकलाई अझ महत्वपूर्ण पारेका छन् । परदेशमा देशको माटोलाई सुम्सुम्याएका छन् । घर परिवारको स्मेताई बिम्बन गरेका छन् । आफ्ना अनुभूतिहरूलाई निर्भीक एवम् यथातथ्यरीत ढङ्गले उतारेका छन् । शाब्दिक दुरावहरूको चित्रणले उनको क्षमता झल्किन्छ । यी समका बावजु "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना" नेपाली साहित्यमा ठाउँ ओगट्न माथ आएको नयाँ ढाँचा बनाउनको निम्ति आएको हो भनेर भन्नुपर्दा कुनै अत्युक्ति नहुनेछ । पाठकलाई यसले राम्रो लाग्छ ।

× × ×

गीत

साउनको झरी बनी

डा. हरि कटुवाल

बिहानको सिरेमा झर्मरेउने केस
साते साउने परी जस्तो त्यो सलज्जालु भेष ।

वसन्तको फूल जस्तै मुस्कुराउने जीवन
ममत्व भैं चुमीदिउँ कि ओठमिलाउने जीवन
साउनको झरी बनी तिमीलाई रुमाउँ कि
भिजाएर अङ्गन अङ्गन सधै चुमीदिउँ कि ।
साउनको.....।

मगमग मगमगाउने त्यो वैसालु धुप
लाजलको चाम्किएने परिजस्तो रुप
बगीचाने बहरैभै सुकिजाने जीवन
माया लाउ न हामीसँग नगर न दोमन ।
साउनको.....।

मर्यादित पुस्तकानुभूतिको आधुनिक प्राकृप तारानाथ शर्मा, पीताम्बर पाठदेव, प्रेमराज राजकर्णिवर आदिका सार्थक आनी सशक्तीकरणको पक्षिधार बेलीकपले गराउदै किती थए पनि प्रस्तुत थएको छ। वगष्ट १९ देखि नीलेश्वर १४ सम्मको जीवनकै नवीनतम् अनुभूतिको अँगालो मार होइन कि आफ्नो आत्मबलगत पछाडि समेत समेटदै यो याका प्रस्तुत भएको छ। यहाँ मानवीय आतिस्वाभीदेखि लिएर आफ्नै अन्तरको मार्मीसम्म छर्मावृद्ध देखाएका छन् लिखाकारले।

परदेशको परिवेशमा स्वाभाविक अन्तरमनको खाका, सरणीयार देश अनि आफ्नै स्वच्छले भावनात्मक छालाहरूको प्राकृप सिर्जे स्वाभाविक एवम् सहितशिलताकासाथ सक्षमतापूर्वक उपेखा छन् यसमा। योपी मैनालीभित्रको अन्तरमनमाथ होइन परदेशको आयका छन्। प्रत्येकमा व्यक्त अभ्यास क्षमता असमतालको अनुभाइ यस लिखाका सहृदयले गर्न पुगेको छ। पाँचयो याकाको उत्कण्ठाका स्वाभाविक प्रवृत्ति आलाटकारी एवम् सरल प्रस्तुति आरम्भमै यसलिन्न पर्मघाट पनि गोपीको यस लिखाकासङ्ग्रह प्रतिनिधिमूलक कल्प पुगेको देखिन्छ। यसदेखि ठाउँठाउँमा उल्लेख जुराने गोपीभित्रको माया-स्नेहमाथ होइनभि गौरवता र आफ्नोपनको मार्मीनता भुलिएको र प्रस्टिएको छैदैन। पूर्व लेखादेखि अन्तरमन अनि स्वसको आस्वाद आपूर्ति सिद्धिकैको मात्र होइन दिइएको पनि देखिन्छ यस लिखाका सान्त्विकवाट लिखाकारमा गोपी मैनालीले। पाँचयो याकाको वन्दीलिखिप्त सन्दर्भ अनि खुल्लीत स्वाभाविकता याका शाब्दिकामा संघदन त छदैछ त्यसमाथि लिखाकसिकोको व्यावहारिक शब्दिल्य गालव्यमा रहन पुगेका आफ्ना आफ्नत थिनलानका लासोको वयथायकी पीको पलरोको बीजको स्वहृभावात्मक गोचयेप्य पनि चटपिको रूपमा उल्लिएकी छ जसले गर्दा "आँसमरि रमिता मनभी वेदना" सूत्र अक्षरोजनको गाता कल्प पुगेको छ।

हुन त याका आफैमा अनुभूतिको पनारी हो। अनुभवको परिपाकिको जस्ता प्रवेशत लिखाका नेखनले गहिरोको हुन्छ। तर, गोपीको यस लिखाकसङ्ग्रहमा वस्तुभवको भूगोल, स्थलगत मार्मिकताको प्रकाश याकमा सीमित गरेकी सुलभात्मक मार्मिक साक्षीसाका रूपरेखासमेत संघयन रोपेको हुँदा यसरी अर्थ अर्थ पुगेकालिका सम्पेदनी छ।

विचार मात्र होइन आधार बढीदेखि विश्वसधारको चित्रण पनि सचारण गरिएको छ।

लिखाकारले शब्दमा "एक व्यवस्थापनकी व्यवसायी, अर्थशास्त्रको विद्यार्थी, समाजको सदस्य र साहित्यको अनुरागी मएकोले यी चारै दिशा सहीसरी अभिव्यक्त रहुनिएका छन् यस लिखाका साक्षिकामा।"

एक अर्को पोज मितपित नरही पोस्किएको छ। यसकीवट स्वाभाविक प्रवृत्तिको तारतम्यमा कमरी-सिर्जे यहले मान् अतिमताको आगमनप्रति लेखकको स्वागत उत्तेजिएको छ - त्यो हो लेखकको आफ्नो अन्तर तारतम्यताताई उजिल्याउने पक्ष र कला दुवैको सपीटिकजाइ। "....संगै एउटै दिन नियुक्ति पाएका साथीले सम्मान पदक पुरस्कार र मनोनीत मनोनयन सिद्धदेखा छन्।" यहाँ उनको जागिरे जीवनको एक पोकमा मूल्याङ्कन छ। अनि फेरि एउटा लिखीको सुरु पनि तैसर्दैछन्: "....यसरी व्यवपाधि यसाई महसुस भयो हामीले हाम्रो देशको विकासको सन्दर्भमा पनि जिने ब्लाकाट प्रेरणा लिनुपर्ने हो, हामीसे लिखाकाट शिक्षा लिएनौं। यसमध्य निष्ठा राखेनौं। मानव पूंजी निर्माण गरेनौं र प्रशासनलाई व्यवस्थित बनाएनौं। यी कुराहरू आफैले गर्नुपर्ने हो अरूको सहयोग वा सन्नाहले होइन। याकाले सन्साह र सहयोगले मात्र यी कुराहरू प्राप्त गर्न सकिन्न ....।" यहाँ लिखाकारले प्रशासनिक चुस्तता र दक्षताको चिन्तन-मननमा आफैमा उत्तेजिएका अवलोकन निर्दोरेका छन्। साथै परिवर्तनहरूका वास्तविक परिवर्तन लागि वर्षौंसम्म अपेक्षामेन सिद्धान्तिमहरूले ठिक उम्काइमाथ पहरोका छन्। अन्नारवन्दरसाई इतिसोपना दिने प्रमाणको साटो आवश्यकार रहुन पोकाइहरूको व्यवहारप्रति चिन्तन भएको छ। चुनै पनि परिवर्तनको सियोजो कायमा रोका प्रशासन संघनको आफ्नै प्रकारको सिद्धैतिकको शंकिलो संरचना वा पूर्व निर्माण गरुए यावत् परिणामसो आवश्यक परिसीति जिन नसक्नु भावना उजागर हुन पुगेको छ जुन छटु सत्य हो। यो वस्तु साथसाई समुन्दपारि नारिताका रहेको त्यो शरीरभित्रको मौलिक आफ्नो मातृभूमितर्फ केन्द्रित रहेर आफै उपत्यका वन्दि होस् वा माओवादीको त्रास होस् आफै इराकमा मारिएका नेपालीका बारेमा होस् उनीभित्रको सचेतना मान् वैगले प्रवाहित हुन पुग्दछ। विशेषि उनी आफूलाई नेपाली हुन् भन्नेमा सचेत छन् आफ्नो मुखमुखियाको निम्ति उती सुजेर बौद्धिक पलायन हुनुमा उनमा रहिवर पनि सोच छैन साथर यसैले पनि।

फेरि पनि प्रस्तुत लेखिन पुगदछ तैपनी लिखाका साहित्यिक फाँटका जरणीका साक्षाताई आपान भूमिकी

यसी नै छौं। अहिले सम्मको हिसाबमा आध्यात्मिक साहित्य नै उच्चस्थानमा छ। साहित्यसाधना नै आत्मसाधना हो। यसबाट मानवहृदयमा जागृत भावना सुरमुराउन सक्छ भनेर यसलाई लागेका छन् सज्जनहरू। यसै कोटीमा पर्न आएका छन् डा. मन्न पनि।

मानवजीले यो पुस्तकमा केही मात्रामा आफ्ना जीवनका सम्मरणहरू उल्लभएको छ र त्यसपछि आध्यात्मिक चिन्तन मननले भर्नु भएको छ पुस्तक। यसमा केवल साहित्यसाधना मात्र छैन, बरिन्तु हामी के र को हौं, हाम्रो उद्देश्य के हो, संसार के हो ? जस्ता अति महत्त्वका कुरा परकनुभएको छ। एक त योग्य चिकित्सकका भार देश खाई शेष भएका मानसका विचार त्यसमा पनि शिवपुरी बाबाजीको सत्साङ्गबाट खारिएका विचार यस पुस्तकमा भएकाले पुस्तक पढ्नु उपयोगी छ र भाषा सरल लोकभाषा भएकी हुँदा पुस्तक स्वयं उच्चकोटीको हुनुपर्नेमा छ।

मानवजीको प्रस्तुत पुस्तकमा जम्मा १५ अध्याय छन् र प्राक्कथन छुट्टै छ। यहाँ यज्ञ, दान, तपस्या, महापुरुषकप्रति श्रद्धा, कृपा, देवीदेवताहरूप्रति भक्ति, पुरुषार्थ, समर्पण, प्रार्थनाजस्ता विविध विषयमा गहीरा र व्यापक अर्थ लाग्ने व्याख्याहरू छन्। शिवपुरी बाबालाई पुस्ताकले व्यापकतापूर्वक डिंडाएको छ, जसले गर्दा पुस्तक पुरै शिवपुरी बाबामय बनेको छ। पहरा भनुभिने बालका जुरा छिन्नू। जे जति छन्, सरल छन् र मानवोपयोगी छन्। यसरी देखा सेखकको कलम सपाक्त छ र पुस्तक सामग्रीमा छ धनी पर्दछ।

प्रस्तुत पुस्तक यसरी पुस्तक हुन गएको छ, जो आध्यात्मिक चिन्तनमा साहित्यिक लेप लगाइएको छ। यसमै गर्दा यो पुस्तक पढ्न मनलाग्ने बानको छ। वास्तवमा शिवपुरी बाबा संसार र प्रभु बुद्धेका बाबा हुनुहुन्थ्यो। उहाँले आफ्नो तपस्याको बलबाट सिद्धि पाइसक्नुभएपछि थियो। उहाँको हृदय साह्रो निर्मल जलजस्तो मङ्गलदेखि थियो। त्यसैले उहाँसँ दिव्य सन्देश दिनुहुन्थ्यो आफूकहाँ आउने भक्तजनलाई। त्यसरी भक्तसामीका एउटा भक्त हुन् डा. मन्न।

मानसले बाबाका सन्देशकप्री वचनहरूलाई साहित्यिक रस प्रधान गरिदिनुभएको हुँदा यो ग्रन्थ उपयोगी भएको ही भन्न सकिन्छ। साहित्यसाधनामा रहने साहित्यकारहरू स्वभावतः आस्तिक, धार्मिक, विकासवादी, अन्तरवाह्य संवोलक, मानवमङ्गलकारक र मानवका दैवान्त गुणका संवाहक हुन्छन् भन्ने सामाजिक मान्यता छ। त्यही मान्यता अनुसार देखापरेका छन् डा. मन्न। उनको लेखन सहज, सरस र संवेदनशील छ /मौन्दर्यपूर्ण छ। यहाँ आध्यात्मिक विषय भएकोले पढ्न रुचिकर छ। जस्तै :-

"शिवपुरी बाबा बारम्बार भन्नुहुन्थ्यो- लागनाथ गर्नु छैन, भोगनाथ गर्नु त्यो भन्दा छैन। त्याग र भोगको सन्तुलन गरी स्वाभाविक जीवन अर्थात् स्वाभ्यमेव सान्तुने मानवमात्रको उद्देश्य हो। अर्थात् जीवनलाई सफलिन होइन, साकारेर आफ्नो दिनचर्यालाई भगवान शिव शङ्कर सिर्जेने र फूर्सदको वेलामा भगवान्‌को खोजि गर्ने गर्नुपर्दछ।"
(पृष्ठ ५८)

एक त शिवपुरी बाबा स्वयं महान् तपस्वी हुनुहुन्थ्यो। उहाँका प्रत्येक व्यवहार तथा भक्तसमक्ष प्रस्तुत उपदेश व्यवहारिक र सरस हुन्थे। अहिलासपूर्वक तपस्या गर्ने वा आचरण गर्ने जुरा धान्नु हुदैनथ्यो। लेखकको क्षमता लिखारिएकै हुँदा यस्तो प्रभाव पार्ने भाषा कल्प गाएको बुझ्न सकिन्छ। साथसाथ लेखकको क्षमतोल राजेशेष मिश्रको हुँदा भाषा मृदुभाषा कल्प पुगेको छ।

पुस्तक पढ्दै जाँदा मनमा जस्ता जुरा आउँछन् भने, विधालाई तपस्वी शिवपुरी बाबाका मनमा जन्मदैमा धार्मिक बीज छरिदिएका छन्। यो बीज भरी बादल जामपाछि बीज छरिसकेपछि बढ्दै भिद्दै आइलिएर आयो र एउटा रूपमा तपस्वी बन्नुभयो। प्रभु परमात्माको खोजी गर्दै मौतारिएका चिकित्सक योगेन्द्रभक्तका मनमा पनि त्यही गरी धार्मिक, सांस्कृतिक बीज छरिएको थियो भन्न सकिन्छ।

शिवपुरी बाबा भन्नुहुन्थ्यो "यज्ञ, दान, तप मनुष्यले नगरिनहुने कर्तव्य हुन्। विशेषकलाई नित्य र नैमित्तिक कर्म भने पनि हुन्छ। यी बिना मनुष्यको आध्यात्मिक उन्नति हुन सक्दैन।" (पृष्ठ ७२)

प्रस्तुत पुस्तक 'प्रभुको खोजमा.....' वैदिक सानातनी हिन्दु धर्मका स्फोटस्फोटकभाट निपुष्ट गरिएको दर्शनीभप रहेको छ। यसमा पनि श्रीमाद्भागवत् गीता डार्ड डार्डमा देखा पर्दछ। यसबाट के सिद्धहुन्छ भने शिवपुरी बाबा ग्राप्तसी गीताभित्र डुबुल्की मार्ने गर्नुहुन्थ्यो। यस पुस्तकका लेखक डा. मन्न पनि गीताका पूर्णरूपले विश्वास गर्नुहुन्थ्यो। त्यही कारण पनि डार्डडार्डमा गीताका पवित्र श्लोकहरू उद्धृत भएका पाइन्छन्।

साथै नेपाली वैदिक सानातनी हिन्दुधर्मावलम्बीहरू संस्कृत भाषामा लेखिएका धार्मिक पुस्तकहरूलाई मान्छौं, तर पढ्दैनौं भन्न किन सकिँदैन भने ती शास्त्र पढ्न सक्ने नेपाली साथी थोरै छौं। तसर्थ ती शास्त्रस्थ पुस्तकहरूलाई देवतास्वरूप पूजा गछौं। सम्मेलनमाई पढ्न सगाएर सुन्छौं। यो सुन्ने पनि शास्त्रीय विधि छ। त्यो विधिअनुसार पढ्ने र पढेर सुनाउने चलन छ। त्यसरी सुनाएका जुरा धुम्बो गरी सुन्ने बाइना बानी बानी छ।

छुटा झण्डा शास्त्रकर्ता अनौपचारिक र विशाल छन् भनिएको छ - ब्रह्मपुराण दशहजार मूलश्लोकको छ। पद्मपुराण पचपन्न हजार श्लोकको छ र विष्णुपुराण तेइसहजार श्लोकको छ। त्यसैगरी शिवपुराण चौबीसहजार, श्रीमत्भागवत् अठारहजार, नारदपुराण पच्चिसहजार, स्कन्दपुराण एघारसौहजार एकसय मूलश्लोक भएको विशाल आयम छ। यस्ता पुराण, महापुराण, वेद, उपनिषद् रामायण, महाभारत आदि अन्य छन्। भनिन्छ- यस्ता अन्य चार लाखभन्दा बढी छन्। यति ठूलाठूला ग्रन्थ आफ्नो अध्ययन समाथ हुँदैहुँदैन कहिलेको निर्मित पनि। तसर्थ ती ग्रन्थहरूलाई सर्वसाधारण नेपालीहरूले बुझ्न सकून् भनेर गैथाली भाषामा छायानुवाद, भावानुवाद गर्ने कार्य फलस्वरूप भएको छ। तथापि आम गैथालीमा पुग्न सकेका छैनन् ती शास्त्रीय ग्रन्थहरू। त्यसै भएको हुँदा नेपालीहरू वास्तविक सांस्कारिक धर्म बुझ्नबाट वञ्चित छन्। यस्तो अवस्थामा हामीले शास्त्रहरूबाट व्याख्याहरूका आधारमा कुरा समाजमा पोख्नुपर्ने भएको छ।

'प्रभुको खोजमा...' पढिसकेर एडीहरू पीरिंदा जस्तो लाग्यो भनें, प्रभुको खोजमाथ शिवपुरी बाबा लाग्नुभयो। उहाँले झाझा शास्त्रहरूको मर्म खोतल्ने काम गर्नुभयो। लामो तपस्यापछि ज्ञान हासिल गर्नुभयो। तपस्याको ज्ञान र शास्त्रीय निष्कर्षलाई एक ठाउँमा मिलाएर यारी भुक्नुभएको र ग्रन्थ ग्रन्थ हुनुभयो। उहाँको दिव्य अनुभव र ज्ञानको केही अंश चाखी उद्देश्यले भनाइहरू पढ्दि लाग्ने। भनाइहरूले आकार्षण भएको ज्ञान मयरी दूध, जसरी एउटा गोठालोले गाई पुछेर दुधने बान्दी भर्छ। ठा. मन्न पनि त्यसै भरू भने शिवपुरी बाबाका। उनले आफूले लिन सकेजति ज्ञान झाझा मिश्रित यस पुस्तकमा पोखिदिए।

'प्रभुको खोजमा.....'अनुसूची साधकलाई पनि कामलाग्ने आध्यात्मिक सामग्री भएको छ। घरपहरूमा लागि उसले यासन गर्नुपर्ने व्यावहारिक ज्ञान पेटिएछ। विद्यार्थी, समाजसेवी, प्रशासक लगायतका मानिसहरूका लागि पनि पेशागत ज्ञान मिल्नसक्ने यस पुस्तकबाट।

सारांशमा भन्दा यो एउटा ज्ञानवृक्षजस्तो लाग्न पुगेको देखिएको छ। रसकारण्य डा. गोविन्दभक्त मन्न पौडकलाई साधु-साधु धन्यवाद !

× × ×

लघुकथा

एजेण्डा

डा. अग्निद्व बनेपाली

देशमा ठूलो समस्या पर्‍यो। अचेसाट पनि त्यस समस्याको पूर्णरूपमा निराकरण गर्न तसकिएकोले देशका प्रमुख अङ्ग र प्रमुख राजनीतिक व्यक्तिहरूको गोप्य बैठक बस्यो। बैठकको एजेण्डा थियो - समस्या समाधान कसरी गर्न सकिन्छ ? अचार ६ गतेदेखि यो समस्या समाधान गर्नैपर्ने प्रस्ताव पेश गरियो।

"अहँ, यूनै झायत्मा सम्भावना छैन। समय छोटो छ। असम्भव।" एजनाम ठूला नेताले भने। "सुरक्षा छैन, न पहाड, न तराई, न हिमाममा कसरी हुन सक्छ ! हामी सहमत छैनौं। अर्को बामपुढ्के तानुबुढुने नेता उठिरुन्।

"छोटो समयमा सुरक्षाइन्छ कसरी भिसाइने ! हामीलाई .....यप रकम भिसासा भएमाथ सुरक्षा दिन सम्भव छ भन्न त .....सहँ" - सुरक्षाप्रमुखले पनि बस्दीबस्दा गरे।

सुरक्षाप्रमुखको कुरा सुनेर सबैको ध्यान अर्थको टाउकोतर्फ गोडियो।

"थाहिने कुरो पो गर्नुपर्छ, त्यसो पैसा कसरी उठ्छ, राजस्व पनि उठ्नु पर्‍यो नि यै कसरी सम्भव होला र ?" अर्थको टाउकोले हातखुट्टा छाडिदियो।

बैठक, बैठक देखिएन, बरालभवानीको अखडाजस्तो देखियो। बैठकमा अन्तिम बक्ताका रूपमा रहेका युवक जुरुक्क उठेर आफ्नो रोष प्रकट गर्दै भने,'तपाईंहरू तुरुन्तै यो बैठकबाट निस्किदिनुस्.....'

अपनामा पनि नपिताएको कुरा, त्यसमाथि देशकै विभिन्न निकायका प्रमुखहरूलाई ती फूच्चे युवकले हुंकारले अकमकमका पार्‍यो। ती सब रिसले रातापिरा देखिए।

"महासचिव, हामी कुन एजेण्डामा कुरा गर्दैछौं सपाईंहरूलाई थाहा त छ। अचार ६ गतेभन्दामा देशको समस्या कसरी समाधान गर्न सक्छौं भनेर हामी बैठक बस्दैछौं, न कि कसरी साबिदैन भनेर, बुझ्नुभयो ?"

युवकको कुरा सुनेर उपस्थित सबै प्रमादपूर्णहरू गम्भीर भए। बन्द बैठकका टाउकाहरू कहीं धोरिन थालेको देखिन थाल्यो।

× × ×

समालोचना

'आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना' मित्र उद्घिएको चैतना

डा. युवराज मैनाली

"सुधार नगरे बीसवर्ष पछि जापानी अर्थतन्त्र ठाट पल्टन्छ.....।" न त अनुसन्धानपत्र, न त कुनै आर्थिक सोधपत्रिको भविष्यवाणीमात्र परेको कुनै प्रसङ्ग हो यो। मात्र हो यो नियाराका दैनिकीभित्र पुल्न पुगेको प्रसङ्गको कुरा। नियारा साहित्यिक पाटिमा चिरनै पाइने विश्लेषणात्मक कुराले अंगिएको विशेषता। नियाराकार स्वयम् आर्थिक चेतन मार्गका पथिक भएकोले नै उनको जिज्ञासाले जापानको आर्थिक पक्षको चित्र पनि समेट्न पुगेको हो साबद। साहुकारी नियाराका सहभागी विश्लेषणकर्ताहरूले सेयर बजार बढ्ने घडरी "जापानको थिच्र र खतरीच छ, न उनीहरू विदेशीसँग खुल्न चाहन्छन्। अलाई .....हामीहरूजस्तो देशको सहानुभूति लिएर आधार तथा सीतहरू उपयोग गर्न पल्केको त हो नि जापान। दश पन्च वर्षपछि यसको स्थिति देखिन्छ अनि थाहा पाउलान् जापानीहरू .....।" प्रत्युत्तर औंठाइमा नियाराकार गोपीजी विचारथाट जेही तथ्य खोलिन्छ नै। "हो जापानलाई यूनै पनि प्राकृतिक कीत छैनन्। आशिरथाट आयातित तीच र पतिधिको अर्को रूप दिने अलामाथ उत्तीहरूसँग छ। क्षतिग्रस्तात्मक विकासमा यो कस्ता उकाला दिनेजी सबले जाने भने अति जापान यहाँ पुग्ने हो ?" यस्तै-यस्तै गतिरोध विचार प्रवाहसाथ नियारा लेखक गोपी मैनालीको "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना" नियारा दैनिकी पुस्तक आफ्नै प्रकारको आफ्नै विशेषताको प्रतीक बन्न पुगेको छ। पुस्तकको यही विशेषतालाई लिएर नै यसै नियारा बारेमा अझै नियाराकार रामप्रसाद पन्त जी यस पुस्तकका प्रकाशक पनि हुन्-

.....जैसे पनि यात्रा साहित्य लेखेपनि छु र त्यो पनि जापानकै तर त्यस्तो कस्ता जैसे भर्न सकेको छैन .....।" उहाँले प्रत्येक दिन नेपाल सम्झन् भएको छ ..... नेपाल र जापानबीच तुलनात्मक विवेचना गर्नु भएकै छ .....।" हो तारिता। जापान) को आफ्नो पहिलानी समुन्नतापछाडी सम्भौदित अर्थात् तीन महिनाको यात्राको दैनिकी स्वीकृमा विस्तृत यसै रूपमा लेखिएका छन्। दर्शे र तिहारलाई घरको घरि प्राप्त ती अवसर र अनुभवका तीतो-मीठोजी मिश्रणले स्वाद र गुणात्मक अवसर दुवैको मिसी गद्यात्मक छन् यस नियारा दैनिकीमा लेखक गोपी मैनालीले।

पुस्तकका बारेमा अरू बहुमूल्यहरू गोपी मैनालीजी बारेमा केही कुरा कोट्टाइनु आवश्यक ठानेको छु। पच्चीस वर्षको अवधिको नेटो आट्ने लाग्दा दोस्रो पुस्तक प्रकाशनको उपस्थिति हो यो गोपी मैनालीको। आजभन्दा चौबीस वर्षअगाडि उनको निबन्ध सिद्धार्थ "अवसाद अभिनयी" प्रकाशित हुन पुगेको थियो। पतिकर लामो अवधिको रिकाताका खरनमयी सायद प्रमुख भूमिका उनको जानिरि हुन पुगेको होला तर पनि लेखन क्षेत्रमा आउने विषयमै लिएर साहित्यिक सम्भावी बनेका छैनन् उनी। समालोचना, कविता,कथा, निबन्ध आदि विभिन्न साहित्यिक परिकारमार्फत आफ्नो याताको निरन्तरताको पहिचानसाहित दिदै आएका हुन् उनले। तर पनि लामो दिनको उपाध-पुथलमले यौतिथि गहन अस्तित्वीय ओरालमा सबै सर्जकघाट पच्चीस वर्षको अवधिमा मात्र दुई पुस्तकमे प्रस्तका बराय गढिनिदराज सकेन। जे होस् प्रथम आपान यात्रापछि धौलाका, यात्रालको पनि आयाजम गोनेको उल्लेख्य पक्षमे २०३८ पछि विभागिय पुस्तकाकार कृति २०६३ थाट निरन्तरताघाट अक्क नियारा पुस्तकको सायनाथै अन्य साहित्यिक कृतिको अपेक्षा गर्न सकिन्छ। न भन्दै "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना" का यात्राघाट उनका कृतिहरू निकट भविष्यको पथगामी रहेको जानकारीमे भर दिएको छ।

हो, समयसे पेटो काटेको "अवसाद अभिनयी" बारे पैसे आफ्नो समालोचनामाबहुटक "केही प्रतिभा केही प्रवृत्ति" मा केही उल्लेख गरिसकेको छु। उनको पहिलो कृति "अवसाद अभिनयी" निबन्धमा व्यहृगको प्रकार छ। कविताात्मक प्रवृत्तिका जीवनका काठबाट छन्। जसैकहीं यथार्थमयी जीवनप्रतिको सोच पनि सोचपछ र अन्तमा फेरि विषयवस्तुमै समेटिएर आनुसाई सन्तुलित पनि पार्दछ। यस प्रकार "अवसाद अभिनयी" निबन्धसङ्ग्रहका निबन्धहरू सरलता र आत्मस्पर्शताका माध्यमद्वारा विश्वस्तसाई सामयिकताको यथार्थ चित्रमा मोड्न सफल रहेका पाइन्छन्। "अवसाद अभिनयी" पौढा मानसिक पोढेट हो जो जीवनका हर पक्षको स्वतन्त्र बकालत गर्दछ। यस पोरीमा हेर्दा सुन्न र मान्याताका गतिको मार्गको पहिचान गरेमा पेटिएछ भने "आँखाभरि रमिता मनभरि वेदना"

हाइकु

✍ रामविक्रम थापा

धेरै दिन भो
निलै टाढाको कुरा
लेखां लाग्यो ।

पुरेर कुरा
थियो खालीमा टुलुटुलु
माछाले जस्तो ।

लाग्छ मागूंका
मेरो निजी कुरामा
भ्यागुतो पस्यो ?

सबै कार भी
धमिलो लाग्छ कुरा
कि चाडी पस्यो ?

चुपचाप आई
जुवामा विष छोडून
कि सर्प पस्यो ?

कुरा सहारा
पानी नै हो जीवन
नत्र बाच्छ को ?

पत्थर पछीबाट
सेउ र भार सबै
सपना भो कुरा ।

फाक्टाङ-२, झोटाङ

केही हाइकु

✍ उमा मिश्र

१) साउने भारी
बनेर सलगीर
भरेछ आँसु ।

२) सपनको बाह
जमैनाई नभन्दा
मलमी पीर ।

३) जाली बोलीमा
विश्वास गर्नाबेरि
धोखा पाइयो ।

४) उघाको साझी
उनको बनुहार
एउटै साच्चा ।

५) गाढे पखिनी
पैसाको समबन्धमा
को भनि राखी ।

६) क्षेत्र मजदुर
हालको माल पनि
भुगेछ बेचार ।

७) रातको जुल
जिउको भाग पनि
एउटै सत्य ।

८) बाखिर सत्य
जीत नै हाके पनि
हुन्छ सत्य नै ।

कमलादी

गजल

✍ जीवनधानी

रगाडको होली खेल्न मन पर्ने बार्षेपछि
पिच सच्चा रैछन् किती आँगनमा फालेपछि ।

सपनाई माग भन्दै विश्वासमा भुक्किनैमै
पीडा पीच दिनुपर्ने विश्वासमा धानेपछि ।

पोखाताप छेका साँझ ! प्रतिछनि छेका साँझ ।
भुलाकमा राखी गैता भन्दै मोह त्यागेपछि ।

हराउँछ जिन्दगी यो अँधेरोमा खोल्नुपर्छ
अँधेरोमा बाल्नै पर्ने उज्यालोमा फालेपछि ।

- स्माइना

गीत

✍ मधुररोदन भट्टराई

फूलाई भन्दै जीन्दगानी फर्किएको पुरीस जस्तो
आज मोडले पुर्ने आज बगरको फाँस जस्तो ।

छोडा बिथुछ पाइलाहामा जती हिँड्न खोज्दा पनि
धुन बन्छ बिरहको एकान्तलाई रोक्दा पनि
बाँधे भित्र बिश्वास बोली अलिएको आश जस्तो
फूल मोडमे पुर्ने आज बगरको फाँस जस्तो

के गर्नु र सपनाहेरि सबै मेरी गएपछि
के फाल्यो र फूल साच्च खरेडीमा परेपछि
आफै जीवन भयो आज जिउँदो यो लाशजस्तो
फूलाई भन्दै जिन्दगानी फर्किएको पुरीस जस्तो ।

- बाहोरी

कथा

अपराधी

✍ कलाधर काफ्ले

एकाबिहानै २५ वर्षको युवक गोकर्ण थापा हत्याहपराई गरी धोकेन्द्र बम कहाँ पुग्यो । धोकेन्द्र बार्दलीमा टहली रहेको थियो । उसलाई देखे बितिकै गोकर्ण ओढ्ने कराथी ।

'राजा ! अनर्थ भयो, मलाई बचाइदबिसगीस्' । धोकेन्द्र बिस्मारै तल ओर्ल्यो । उ जमानाको राजाको छोरो थियो । सबैले उसलाई राजा, सरकार भनेर सम्बोधन गर्दथे । उहिले पुराने भए पनि इज्जार, प्रशस्त जग्गाजमिन र धनदौलत थियो । त्यसैले आफ्नो इलाकामा उसको हैकम चलु थोरैजो थालामा भै जमी जस्तो थियो । उसलाई नसीधी/जानकारी गरिदा छक्कैमे पनि कुनै व्यवहार गर्दैनथे ।

'के भयो गोकर्ण ? किन तँ यसरी अलाभिएको ?' धोकेन्द्रले बिस्तारै मुख खोल्यो । 'किनो बेगुरका छिमेकी वीरबहादुर थामीसंग साँझसीमाना बारेमा मेरो सम्बाधन भयो, हात हाताहात हुँदा ७० वर्ष वीरबहादुर ढाडै भयो राजासाहब' गोकर्णले बिन्ती बिसायो ।

स्थितिबेमा धोकेन्द्रले निर्जीवै थोटो सिकार फेला परेको अनुभूत भन्यो । भिन्नभने मानै भए पनि गोकर्णको सरकारी आतिर थियो । जाडोमेघा पनि केही भएकोले गोकर्णलाई के खाई के नखाई भन्ने चिन्ता लगएको कुरा धोकेन्द्रलाई राप्रै थाहा थियो ।

मीठा शब्दमा धोकेन्द्रले गोकर्णलाई आलमा पार्यो- 'गोकर्ण, तँ अब ज्यानमारा छाने भइस्, तेरो इज्जत माटोमा मिल्ने भयो, तेरा छोराछोरी ज्यानमाराका सन्तान हुने भै, आयै ! तँलाई छस्टी अप्ठ्यारो पर्यो, पौरी धर्पोले पो खाइजस्ताट उम्कन मुस्किल छ, गोकर्ण ।

गोकर्णले धोकेन्द्रको गोठी ध्यानै समायो र भिनौना गर्दै थाना पर्यो 'म मेरो सर्वस्व खर्च गर्न तयार छु, राजासाहब' ।

धोकेन्द्रले गोकरलाई थोरा तयार पार्न लगायो, आफू पनि दौरा सुरुवालमा ठाटियो र गोकर्णलाई पछि पछि लगाएर घटनास्थलतर्फ लाग्यो । घटनास्थलमा सन्नाटा छाएको थियो । वीरबहादुरको कान्छो छोरो प्रेम सायनेर बसेर भोकाइरहेको थियो । आँखा नदेखे प्रेमकी वृद्ध आमा देखेकी पनि रोइरहेकी थिइ । बस्ती पातली भए पनि आसपासका १२/१५ जना मानिस जम्मा भइसकेका थिए । धोकेन्द्र घटनास्थलमा पुगेपछि थोराचाट ओर्ल्यो र नगिचै गएर सोध्यो -

'प्रेम ! के भएको बस्ती ?'

'बाजु राजबहादुर र म गोठमा गएको भीजा छोपेर गोकर्णले बुबाको घाँटी चिरेर मान्नी सरकार ! गोकर्णले मान्नी मेरो बुबालाई' प्रेम डाँको छोडेर रुन थाल्यो ।

'बाजुबाइ गोठमा गएको पनि भनछस्, अनि घाँटी चिरेर ..... भन्दछस्'

अन्धी देवकीले अवाधिवाप गर्दै घटनाको बसरी बोलेकेस्तार लगाई -

'सरकार ! राजबहादुर र प्रेम गोठ गएका थिए । मैया बुढा र गोकर्णको बीच सोधको बारेमा भनाभन भयो । एकैछिन पछि सीन नि, गोकर्णले मलाई घाँटी चिरेर मार्न थाल्यो भनेर बुढा छराएको सुने, म आतिरै के भयो ? के भयो ? भन्दै बाहिर निस्कें, छाम्छाम्म र छुमछुम गरे, केही फेला पारिन । कौवाट केही आवाज पनि आएन । म रुदै पिएँ, छोराछरू आए र रुवाराउन थालेपछि भाइ मलाई मेरी बुढा चुंदना डसेको थाहा भयो ।' देवकीले हात जोड्दै भिनाई - 'सरकार ! न्याय पाउँ, गोकर्णले नै घाँटी चिरेर मारेको हो मेरी बुढालाई ।'

धोकेन्द्रले सोधी - 'पै त अने ? कहाँ गयो ?'

प्रेमले राजबहादुर शान्तिपुरुषा कार्यालयमा उजुर गर्न गएको कुरा बतायो । धोकेन्द्रले मुखले त ठीकै भयो भनेर सहानुभूति प्रकट गऱ्यो तर मनमनै भने उसलाई नसोधी उजुर गर्न गएकी भनेर झानी घोसेराप्रति नै निकै इर्षी लियो । धोकेन्द्रले गोकर्ण र वीरबहादुरबीच भएको झगडाबारे त्यहाँ उपस्थित छरिछिमेकीसँग जानकारी लिन खोज्यो, सबैले थाहा नभएको जुरा बताए । साझ जाँच टोली पठाउनुपर्ने आवश्यकता देखी गर्न नहुने निर्देशन दिएपछि उ बाहिर निस्क्यो, गोकर्णलाई खोज्नुपर्ने र उसलाई उसको कार्यालयमा हाजिर हुन पठायो । साझ ढुक्के सब परीक्षण गर्न तलकिबोट भन्ने उद्देश्य धोकेन्द्रको थियो । सबैले साझ जाँच टोली पठाउनुपर्ने बिषयमा छलफल गरेपछि धोकेन्द्रको सन्देश पाँडेर उसका दुईजना सहैत सदरमुकामतर्फ कुदे ।

धनबहादुर सदरमुकाम पुग्यो, गोकर्णले आफ्नो बाबु वीरबहादुरलाई घाँटी चिरेर हत्या गरेको उजुरी दियो, शान्तिपुरुषा कार्यालयका अधिकृत र चौकस उजुरीको तहकिकात गर्न खटाइए । मर्मस्पर्श गोकेन्द्रका सहैत पनि हत्याको उजुरी दिने निहुमा सदरमुकाम पुगे र धोकेन्द्रको सन्देश साँझकाल गर्न टोलीको आगमा पुऱ्याए । तहकिकात

गर्ने डीसी वीरबहादुरको हत्या भएको चौथो दिनमा अधिकाम मात्र गठनास्वरूपमा पुग्यो । रातको समयमा साझी सर्वसैनिक गराउने क्रम सम्भव भएन । साङ्किलात टोली बस्ने र खानपीन गर्ने व्यवस्था सोकेन्द्रले आफ्नै दरबारमा मिलाएको थियो । खानपीन पछि सोकेन्द्रले टोलीको अन्त फुकसम्म फुक्यो ।

पाँची दिनको बिहान डीसी साङ्किलातको सिंहासिनामा फेरि घटनास्थल पुग्यो । सर्पीको समय हुनाले वीरबहादुरको लास चुकेर बिसुत र गम्हार दुर्गन्धिता भइसकेको थियो । वीरबहादुर आत्मगतिले मरेको हो वा कसैबाट गरी मारिएको हो भन्ने कुरा अकिल गर्न शवपरीक्षण गर्नुपर्ने, त्यसो गर्न एजाँदनको काटोमा रहेको अवस्थामा सब पुऱ्याइनु पर्ने र सो गर्न लासको वर्तमान स्थितिले सम्भव नहुने कुरा साङ्किलात टोलीले सुनाउँदा सर्वसम्मत त्यसको समर्थन सोकेन्द्रले गऱ्यो, उपस्थित अन्य दरबारियहरूले हामी हाँ मिलाए । तदनुसारको मुचुल्का भयो । सोकर्णसँगै चाँटि भिषेर वीरबहादुरको हत्या गरेको उजुरीका सम्बन्धमा अली वैचमी आकिक अक दैखिएमले र सुनीजाले साझी पनि जोही भएनन् । साङ्किलात टोली फर्की र व्याख्यिारी समस्त महिलले मुद्दा दायर गऱ्यो ।

वीरबहादुर शाही ज्यादै विपन्न परिवारको मानिस हो । बिनापैसा उनका छोराछरुले न्याय खोज्नु सहजन थियो । अवशेषमा एगबहादुरको उजुरीको साङ्किलात गर्ने क्रममा उद्देश्यपूर्ण तरिकाले हिलाइ भइरहेको र शवपरीक्षण समेएको व्यान मुद्दा ज्यादै खिलासी हने पृष्ठभूमिमा मुद्दा दायर गर्नुभन्दा अगाडि नै व्याख्यिारीले सम्बन्धितहरूसँग भएको सालीसाथको अन्तर्वार्ता उजुरीवालाको मुद्दा हार्ने कुरा बताइसकेका थिए ।

मुद्दा दायर भएपछि आदी प्रतिवादीतर्फका वकिलहरूले हत्तैसम्म चर्को बहस गरे । अन्यथा जे पूर्वानुमान गरिएको थियो त्यही भयो । अन्ततहाद्दरले मुद्दा हान्यो, सोकर्णले जिते । मुद्दाको फैसला भएपछि सरकारी पक्षले साइप गर्दै हाम्रासाई चुनै पनि हालतमा नछाड्ने र मार्मिन्नी अदालतमा अपिल गर्ने बमाहारी हल्ला गिँजाको । फैसलामा शवपरीक्षण नगरिएकोमा वीरबहादुरको मृत्युको अवरण ठहर गर्ने नखड्डिएकी, आरोपित व्यक्ति सोकर्ण एकदैनको काटी दाङ्का रहेको कुरालाई आधारलाम्म स्थल दिन आंशिर भएको प्रमाण पेश भएकी र सोकर्णको विपक्षमा विपक्षी देखाउने कोहेक अन्य चुनै सबुत वा साक्षी सरजमिन मर्कोङ्गएको व्यहोरा उल्लेख थियो ।

कानुनी कारणा सोकर्णले सफाइ पाएको भए पनि आजै सरकारी निर्देश वीरबहादुरको हत्याको पैदाइने उ मानसिक कारणा पनि विपक्षमा हुँदै । गयो आर्थिक कारण त उ बस अति नै कङ्गाल भईसकेको थियो । मुद्दाको सन्दर्भमा सोकेन्द्रले कबलाई कति दिएं त्यो सोकर्णलाई थाहाँ नभए पनि सोकर्णको दुःखमे कसाएको एक साझ नगद, आभुबाजेका चाकादैखिका सुनचाँदीका गरगहना सोकेन्द्रले ब्रह्मीसकेको थियो । मानसिक कारणा विक्षिप्त भएका अरुण उसको नोकरी पनि गयो । छोराछोरीको पढाइ छुट्यो, स्वास्नी भगनी भई । पूर्ण पागल भएपछि उसले काटोभाटी चारैतिर भन्दै हिँडुन थाल्यो- वीरबहादुरलाई मैले नै मारेको हो, म अपराधी हुँ ।

-भाग्येश्वर, काठमाडौं

गजल

✍ कृष्ण कुसुम

ओठहरू मौन भिए तर कुराकानी थियो
आँखा आँखा जुधा उनकी सजाउने बानी थियो ।

जे जे गर्न गहिनिन्छिए झाँकी खुकी रहिनिन्छन्
न त चुनै नाँदियाकरी न त आनाकानी थियो ।

मैले थोटा भुल गरैं, मीठो भयो भुनै पनि
फर्क हुनु अन्तानमा गल्ती जानाजानी थियो ।

धने सारी बिते खात बैसालु ती दिनहरू
अब त्यसै गरिएन आफ्नो मनीमानी थियो ।

चौबडा, नुवाकोट

गजल

✍ 'अबिरल' इन्द्रावती राई

आफ्नो भन्न खोजेको थी एती भनी हेरिँदियौ ।
आफ्नाहरुमै भावनासाई छमेरोले सेपिँदियौ ।

खुसदुली मनमा छ भेटघाट भाग्यो छैन,
भेट गर्ने इच्छा पनि थोरै कसे पोषिँदियौ ।

यहीं बसे पोखाटोमा तिमी आउने भनेर,
टोनाएका साँझासाई किमो यती खेपिँदियौ ।

साथी सीप नराखी छुटाई दिन्छौ भन्ने थियो,
मा तुने आशासाई पछिघाट झेलिँदियौ ।

शैलेशाई, काठमाडौं

सिद्धान्तका साथमा दृष्टान्त पस्कन अनु महाकवि गोविन्दप्रसाद घिमिरेको अर्को सपल पक्ष हो । यस महाकाव्यमा उनले नेपाली समाजका नारीहरूले र नारीहरूले के हो ? विषादीहरूको अवस्था कर्म धर्मका कस्तो हुनुपर्छ ? मानव पशुहरूको धर्मका कस्तो व्यवहार देखाउनु पर्छ ? स्वतन्त्रता र समानताका बारेमा नेपाली पुरुष समुदायको मानसिकतामा के पुरोको छ ? यी वास्तवमा नेपाली समाजको विकास गर्न कस्तो समाज आवश्यक हुनुपर्छ ? आदि जस्ता विषयसमेत यस 'पैरवा' महाकाव्यका विषय बनेका छन् । मन्दाकिनी, उपजाति, शिखरिणी, पृथ्वी, मालभारिणी, अनुष्टुप, स्वागता, भुजङ्गशाका साथै मानुक छन्दकी पनि प्रयोग गरिएको छ । चौपाइ छन्दमा लेखिएको एउटा श्लोक हेरौं :-

सीधा गतिका मोडहरूमा
अलमलिएकी एक्ली यात्री
कसका लिएर बाई सिंका
अघिलोढी साड़िन् पुगी । १५.५६/३१६

यस श्लोकमा राष्ट्रियताको साथि सम्झिरहेको अवस्थामा कसै यात्राको मोडमा अलमलिएर एक्लिएको अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । यसबाट साङ्कृतिकमा आएको अन्योलताको अर्थ चित्रण पाइन्छ ।

यस आख्यानेखकको आफ्नै सैद्धान्तिकमा उल्लेख गरिएअनुसार पनि यो गरिमो प्रयास हो, जसले नेपाली साहित्यको छ-दवाराममा अधि बढ्ने सेखकको आत्मगाई उत्साह प्रदान गरेको छ ।

२००७ सालमा काठमाडौंको चोरबाटो - ४ मात्रा-पिता भइकेकेवरी तथा हरिप्रसाद घिमिरेको सोखबाट जन्मेका महाकाव्यकार गोविन्दप्रसाद घिमिरे 'बेधर्मा' ले सन्कृत साहित्यमा आचार्यसम्म शिक्षा हासिल गरेका छन् भने शिक्षाशास्त्रमा स्नातकोत्तरीसमेत प्राप्त गरेका छन् । संस्कृत साहित्यको अध्ययन स्वभम् नेपाली साहित्य लेखनको साथि आधार हो भने यसको ज्ञानले अन्य क्षेत्रमा समेत कार्यमा साथि सहज बनाउँदिन्छ । सरकारी सेवामा तीन दशक पूरा गर्ने लामेका लेखक आँ घिमिरेका यस कृतिको अलावा काव्य, महाकाव्य, उपन्यास तथा अन्य एकमु अँवितादेखि गरी एक दर्जन कृति नेपाली साहित्य भण्डारले प्राप्त गरिसकेको छ ।

डायरीको सालाबाट -२०५६ , अङ्गालमाली-२०५७, साहित-२०५८ प्रकाशन गरेका महाकाव्यकार घिमिरेले यसकाव्य मुलभाव र मृत्युपरक गुणमा महाकाव्य प्रकाशन गरिसकेका छन् । अभिनव साहित्य सभाजका संस्थापक एवं सदस्यसमेत अध्यक्ष सालेका महाकाव्यकार घिमिरे नेपाल सरकार स्वायत्त तथा अलसङ्ख्या मन्त्रालयअन्तर्गत गठित 'स्वजात साहित्यिक समाज' का अध्यक्ष एवम् 'साहित्य सदन नेपाल' र 'दाँयेमा साङ्कृत प्रतिष्ठान' लगायतका संस्थाहरूमा सम्बद्ध रहेका छन् ।

केही गर्न र सामाजका लागि केही दिएर जाने भनी आफ्ना सबैलेखकका लागि उनको यस 'पैरवा' महाकाव्य वास्तविक पैरवीको रूपमा हाजी प्रापको छ । एक सङ्ग्रहणीय आख्यानिलाई रूपमा पाठक साथु आफ्नो यस कृतिमे एकापसर जिस्सारका लागि माध्यमका साथ साथ नगरेर सामाजिक चेतना विस्तारका लागि समेत केही भए पनि पैरवीको खोज अन्वेषण विश्वास गर्न सकिन्छ ।

मातिसले पृथ्वीका लागि चुनै सार्गमा निरन्तरता दिन सकुपर्छ भन्ने उनको गति स्थिति अन्त पक्का छ भन्ने उनको एउटा श्लोक हेरौं ।

पुई मौसारिँदै हेका खाता छ जहाँ पनि
तुम्ब सकिन्छ आफैमा जिन्दा पुर कुछ नि । १५.१/११०

यसरी अधि गोविन्दप्रसाद घिमिरेले काव्यको माध्यमद्वारा पैरवा महाकाव्यकी माध्यमबाट समाजमा घटेको वैचारिक अवस्था, अधाइ र साङ्कृतिकको विकासको आरेखा यथार्थ चित्रण गरेका छन् । उनको लेखनले सामाजिक परिवर्तनका लागि केही दिन सफल भएको छ । यसमो सफलताबाट लेखकको वैचारिक महानतालाई पनि हामीले अँकलन गर्न सक्छौं कि उनी नेपाली साहित्य बगरका कार्यकी र ज्ञानजन्यान साहित्यपुरुष हुन् जो जहिल्यै पनि यस मार्गमा मुखाउँदैनन् ।

नेपाली नारीको विकासका लागि चुनै पनि अपाइसाझ परासक्षहरू मारेमा विषयवस्तु छनौट गर्नु महाकाव्यकारको कुशलता मान्नुपर्छ । महाकाव्यीय औपन्यासिक विधमाई अध्ययनको आरम्भमे अलपछी गलामर्हरी आधारत गराएको छन् । - प्रस्तुत महाकाव्यको कथावस्तुको दृष्टिमा । यसमे पेशाको विकासमा समेत आधुनिकताको आवश्यता रहरी गरेको पाइन्छ । यसका साथै यस महाकाव्यका कथापात्र पनि साथ र तथ्यमै आधारित भएकाले यसको मूल्यमा अझ महत्वपूर्ण ठहरिएको छ । पेशाको समाजमा रहेका नराता परम्परागत मजदरी कार्यिक व्यहोरालाई अन्वेषण छन् ।

सयापत्र जङ्गल यो देशकाई
अनौं हीत गर्ने प्रथा साथि त्याई ।
विषाक्त पैदाइँ यो समाज
बिलासी बनी अन्धाजाको कुवाज । ६५८/४५

यसरी 'पैरवा' महाकाव्यमा पहाकाव्यकार गोविन्दप्रसाद घिमिरे पारिवारिक तथा सामाजिक प्रथाको कार्यशैलीबाट निजै प्रताडित वा प्रभावित भए यहाँ मूल्याङ्कनका लागि छन्दमालिएको कारणले पोखिन सफल भए । यसका साथि लेखकको लेखकीय क्षमताको ठीक विकास एवं विस्तारको क्षमतामाझिता नेपाली साहित्य भण्डारले उनीबाट अझै ऐति कृतिहरू पाइरहोस् भनी शुभेच्छा प्रकट गर्न चाहन्छु । अन्तमादि यी 'पैरवा' महाकाव्यमिकको एउटा श्लोक पस्कन्छु :-

[illegible]
[illegible]

भोजन, २०७५

समीक्षा

प्रेरणा महाकाव्यमित्रका गोविन्दको प्रेरणा

डा. बि.के. पाल्पाली

नेपाली साहित्यको विकासमा आधुनिकतासँगै कैयौं प्रभात पारेकी यथार्थलाई हामीले नजानें सकेनौं।

विदेशी साहित्यको प्रभावले नेपाली संस्कृतिको ठूलो विनाश भएको छ भन्ने विषयमा भने बहस चलाउनु आवश्यक नठानेका। यसो हुँदाहुँदै पनि साहित्यमा यसको विकास भने शीघ्रगतिमा भएकै पाइन्छ।

नेपाली आम्म मुलुकको वातावरण कहिले नयमा रमेको हुन्छ त कहिले यथार्थ नयात्मक अपराभूतमा पौडीको मजा लिइरहेको हुन्छ। यही क्रान्यभाषीरीको आवासे आज आफ्नो थाकालाई परम्परागत तथा आधुनिकरूपमा तब गरेको मान्यताको राजमार्ग बनाएको छ। यही राजमार्गमा आधारत एक संस्कृतिको समुन्नाकम ही सास्कीय साहित्यको यात्रा।

पताम्बरिले साहित्यको आरम्भ गरे या पाणिनीको 'शब्दानु' आदि शास्त्रगण सिद्धान्तमै गो खान्यात्मक सङ्गीतको छनक पाइन्थ्यो, त्यो भिन्न हुँदैछ तर एक कुरा के अवश्य हो भने की विद्वान्का सेक्ष या संस्कृत साहित्यका जैस शब्दहरूले नेपाली भाषालाई शब्दसा र समृद्ध बनाउन सहयोग गरेका छन् भन्न हालीलाई अप्ठ्यारो हुँदैन। नेपाली छन्दसाहित्य पूर्वीय साहित्यको विकासबाट प्रभावित छ। अथ यसभन्दा एक कदम पर पाइला बढ्दाहर खुरा गर्ने हो भने यसको विकासमा छन्दसाहित्यको भाषाजनी भनेकै संस्कृत हो।

यी साहित्यिक याताका पाइटाहरूले नेपाली साहित्यको वर्गेसाभा धेरै साहित्यिक फुलाहरू फुल्ने अवसर पाएका छन्। यही अवसरबाट आजभन्दा ठीक १६ वर्ष पहिले जन्मिएर हालैमात्र आफ्नो मुस्कानले रूप पाएको एक कृति हो 'प्रेरणा'। यसका लेखक हुन् महाकाव्यकार गोविन्दप्रसाद घिमिरे।

साहित्यको बाटो धेरा सुरु गरेदेखि आफ्नो नामका पछाडि 'वेदमणि' उपनाम राखी आएका गोविन्दप्रसाद घिमिरे वास्तविकरूपमा वैद्यशिरोमणि नभएर साहित्यको धन्धारको पनि एक मणि अवश्यिएका कवि हुन्। उनी सरकारी सेवामा अस्सा रहँदासँदै पनि आफ्नो कर्तव्यपुर्ण मो आकाशाई विचाराकटाक्ष गरि चढ्दाहरूका रूपाइदने व्यक्तित्व हुन्। साहित्यमो मानिसलाई खालाबाजी बाटो हिँड्न सिकाउँछ भन्ने सूत्रगण उनको यो आशामा एक आदर्श बन्यो, जुन आज पनि प्रतिष्ठै देखा, काम र परिनिर्माणानुसार अधि बढिरहेको छ। 'प्रेरणा' महाकाव्य एक नारीपात्रको जीवनवर्ण जोड़ेर हिन्दूसंस्कृतिको परम्पराका बारेमा समेतात्मक तथ्य बोकेर्णाहरूको काव्यकृति हो। यसमा शारीरिक विकासमा अहिन रूपाइने व्यक्तिको आकर्षिक आइपर्ने समस्याहरूलाई धर्मपरिवेशको रूपमा मान्ने मन-मस्तिष्कको पर्दा गरी अन्यथा यही आरण मै शारीरिकताको नाममा गरिने अहनशीलताको फाइदा उठाउने समाजको परम्पराबाट ती महिला पीडित बन्नु पर्नाको आरणसहित खोजी महाकाव्यमार्फ विषोगान्तक समतथ्यमा समापन गरिएको छ।

काव्यमै भावनाको ऊदर गर्ने आवेग भने काव्य आदैमा विधमा हुन्छ यसको भावनाको सम्पूर्णताको बलियो आधार भनेकी पाठकीय पर्याप्त पनि हो। यसको अभाव छन्दकाव्यमाथे अकी गुण मनेको ते शास्त्रीयताको उद्घोष गर्दै नेपाली समाजका घटित वा प्रघटित असमसमिक घटनाक्रमको विश्लेषण पनि सार्थकरूपमा गर्नसकनु हो। यही भान्यता र महाकाव्यीय सिद्धान्तलाई हेर्ने हो भने पनि प्रेरणाना प्रशस्त देख्न पाइन्छ।

हालसम्म विभिन्न नेपाली छन्दसाहित्यमा छुटिएको आयमा खडेरी पोखो बेला छ। यही परिवेशमा आधिक्य विकास र अध्ययनको विस्तारिसमा विभिन्न छन्द पूर्वीय महाकाव्यिक सिद्धान्तको परिधिमा रहेर यस महाकाव्यमा प्रयोग गरिएको छ।

वि.सं. २०४० साममा पुतारी मेचन तर यहाँ प्रकाशना-पाठकसामु अभिनव साहित्य समाजको पहलमा प्रकाशन भएको यस कृतिको सार्थिक प्रघातले भने समाजमा घटित सात्र कथाव्यथाको परिणाम हो।

महाकाव्यकारको नेपालमाई उठानको क्रममा इन्द्रवज्रा छन्दमा यसाएर जीवि चढेका महाकाव्यकार आफैंना साहित्यकारको रूपमा प्रेरित छन् भने उनको 'प्रेरणा' पै सामाजिक रीतिको व्यवहारिकतालाई शब्दकी माला उगेर भावनाको साथमा सामाजिक परिवर्तनका लागि प्रेरक बनाउन तल्लीन देखिन्छ। जुम १९ सर्गमा विस्तारित यस पुरीमें विधाको हिन्दू परम्पराको माध्यम बनाएर समाजमा यसको अन्यतामे निम्त्याउने समस्या र महिलाको सामाजिक स्थानको बारेमा अमेत यथार्थ सम्प्रेषण गर्ने प्रयास गरेको छ। मालिनी, भुजङ्गप्रयात, शार्दूलविक्रीडित, वसन्ततिलका, मन्दाक्रान्ता छन्दमा साहित्यको बाधालाई बेगवान् गराउँदै सामाजमा अपाइताको अवस्था र तिनिहरूमाथि गरिने सामाजिक विभेदाय वा सम्मानका बारेमा पनि एक महाकाव्यमा आवश्यक सबल तथ्यले आवश्यिकतासमेतको सामेश्वरमा कथावस्तु बाधा बनाइएको छ।

निबन्ध

यिसो दिनमा तातो सम्झना

डा. श्रीओम श्रेष्ठ "रोदन"

हिजो रातिदेखि पानी परिरहेको छ, बिहानदेखि मै हावा पनि चलिरहेको छ। आज क्रिसमस्का आठौं भएको आभाबार टोमिभिजनमा देखाइरहेको छ। फरेनहाइटमा ४५ छ, जुन ७२ जति सेल्सियस हुँदोरहेछ। यहाँ मौसमलाई विश्वास गरिँदैन। हुन त मौसमको कहीं पनि भर हुँदैन, अनुमानले मात्रिकेने मात्र हो।

हिजो सेन्ट्रल स्क्वायर आँठा पुर्दामन्टा जति हिमो हावामा परेको थिएँ । रातिदेखि नै रुचा लाग्ने लगारी मैसकेंदेर थिएँ। कार्यो हातको चाही दुखन थालेको छ। पहिले भ्यालबार भएको ठाउँमा। हिजो अन्यो मनाएर रुमालले बाँधें, आज बिहानै क्रिसीले आटरब्यागमा लाग्नेपानी राखेर लेक्चाउन न्याइदिनु भयो। हरिमीले त भन्दै हुनुहुन्थ्यो - "हिसो हावा खागरिहेकोले नहिँड्नु, झाम लागी भने मानै आखिरीतिर जानुहोला, साच्चो भएर भने निजै अठेरो हुन्छ। यस्तो हावामा अतिसेसम्म नहिँड्नेको भए यो भन्ने मान्यो मसाई। तर यताको हावा र आफ्नो हावामा नदेखिने एवटा सम्बन्धता भए पनि असमानता धेरै हुँदो रहेछ। हुन त नेपाल र अमेरिकाबीच के पो समानता छ र ? यता सबै कुराको व्यवस्था मैसकेको छ त्यता यी कुरोबाटै व्यवस्थित भयो भनेर यार्थ गर्न सक्ने स्थिति छैन।

मानिसको आधारभूत आवश्यकताको लागि खासै केही चिन्ता लिनु पर्दैन। मध्याह्नकलाई खाइ कथासम्मको विद्यालय निशुल्क छ, खानासहित। स्वास्थ्य उपचार, इन्स्युरेन्स गरेपछि पुगछ। खानेपानीको पोखिले पाएकाको सेवा छ, स्यासको कोसे चिन्ता गर्नुपर्दैन। बत्ती जाँदैने निर्भदैन, बिल पनि हप्ताकाहट आइपुग्छ, अनि त्यसैमा भएको आमधिक आफ्नो पैक पठाइदिएपछि सिद्धिको।

बाटीघाटो त्यलिकै सफा र प्रदूषण मुक्त छ, चौबीसै घण्टाको रेख र बस सुविधा छन्, सुरक्षा व्यवस्था त्यस्तै भरपर्दो छ, ढाकुन बलियो छ। जस्तोसुकै व्यक्ति पनि रोजगारीन भाए बस्नुपर्दैन। आमप्रतिको समर्पण समाज छ। तर नेपालमा खानेपानीको लागि रात नै खुर्किर यम्सरो त्रास्नुपर्ने। त्यास, महिनेमको लागि आइन थाल्नु पर्छ, बत्ती हप्तामा २७ घण्टासम्मको लोडसेडिङ हुन्छ, अनि गैरि त्यही धारा, पानीको पैसा तिर्नेका लागि मासिक ठूई घण्टा जति समय खर्चिनु पर्छ। म हिड्ने बाटो साधी छ, विद्यालय र अस्पतालजस्ता मानिसका आधारभूत क्षेत्र महङ्गीले घुसिएको छ, यातायातको सुविधा भए पनि व्यवस्थित ट्रेन र प्रदूषण बढेको बढ्दै छ। यसनुल छ तर त्यसतरमा कम्जोर छ। हाम्रा जिल्लाको समस्याले यहां जोड्नलाको २४ घण्टै खतरा। रोजगारी पाउनु भिन्न पर्खुलाभन्दा साझी भैसकेको छ। एयलिटर बेरोजगारीको समस्या अमेरिकेर आमप्रतिको खुसाछुट थ्यो। यी सबैमे यहां नेपाली मालिकलाई र नेपालको बिकासको पनि चिन्तेजीरा चाहमा पनि चाम्म नसकेर उल्टो चाम्म थानेमेर होला।

यहाँ सममवधि अमेरिकामा मानेकेको प्रतिशत कति प्रतिशत प्रयोग हुन्छ भनेर सामो समयदेखि गरेका परीक्षणमा १२ प्रतिशत भएको प्रचारप्रसार गरेकेर थिमो। आज प्रतिशत मगजले आम गर्ने अमेरिका यस्तो छ, साधारभरिकमले एक मार गलत्यभयन। स्वर्ग भनेको छ कि दैन खाना छैन, तर थाँए अनुसार स्वर्ग भनेको चमत्कार् इन्दु बस्ने ठाउँ, जहाँ अमन र साझी भाव हुन्छ रे। तर पुनर्जन्म र पुरानामा आइर विश्वास गर्ने हकलाई विश्वसनीय ढंगले सुनाउने पश्चिमानीलाई तपाई स्वर्ग र अमेरिका मध्ये कहाँ जानुहुन्छ भन्यो भने उसले अमेरिका नै छनोट गर्छ होला। यस दृष्टिले आइ प्रतिशत मगज विमाउने अमेरिकीहरूले देशलाई मस रुपमा पुऱ्याउन सकेका छन्। फलमुमा र महगनराहमा मार हैन अवश्यनीय कुराहरू गरिसकेका छन्। ४०/५० प्रतिशत मगज चल्ने हो भने त के के मारै हुने होला यहाँ। यस दृष्टिले हामी नेपालीहरूको दिमाग त एकै प्रतिशतले प्रयोग भएको हैन होला कि ? त्यसो होइन होला। मगज केही बढी प्रतिशत प्रयोग भएको भए पनि त्यस अनुसार काम गर्ने अवसर भएपर या मगजलाई सदुपयोग गर्न नपाएकी बढी कुनसक्ला।

तर के गर्ने 'देशभक्ति त पदैन चुल्ठै देश भए पनि' भनेर यात्रासूत्र समझे भनेजस्तो हुँदोरहेछ। अलो मुसुकमा आए पनि म आफ्नै देश सामझरहेकी छु। आखिर मलाई खाँडिसम्म न्याइपुऱ्याइने बनाउने त आफ्नै देश त हो नि। आफ्ना आफुआफ्ना र परिवार बिसमी भयो, अल्झी भयो, पाँडिने भयो भनेर त्यान्त नसकेजस्तै हुँदोरहेछ। त्यान्ने त धेरै टाढाको कुरा भयो, बिसेस पनि साझी भइरहेको छ मलाई।

म जुन दिन नेपाली माटो छोड्दै गिएँ त्यही दिन आर गर्वपीछ पुनः स्थापना भएको संसदमा जनप्रतिनिधिहरू जाँदै थिए। उन्नाइस दिनसम्म आमहड्ताल र कर्फ्युले आक्रान्त हुँदा पनि आफ्नो अधिकारको लागि सङ्घर्ष गर्दै जनआन्दोलनलाई समर्थन गरेका थिए।

२०५८ असोजतिर्सि नेडेको राजधानीबासीको भुतीपुती जुन अवस्थामा होला ? भरौटेहरू अडिसे सडकमा भुई हेरेर पनि हिँड्न सक्छन् होला कि सबैतिर होला ? आमजनताले कस्तरी परिस्थितिको सामुस गरिरहेका होलान् ? भन्ने कौतुहलले मलाई भित्रैसम्म घिच्यो छ । यस्तो हुनु अस्वाभाविक पनि होइन । शुरुतिर सबै भोगे मान्छेको हैसियतले भन्दा पनि साझा सङ्घर्षका परिणाम आएपछि त्यसको स्वाद चाख्न नपाइनु जहाँ रमाइलो हुँदोरहेछ र ।

अडिसे सञ्चारको सबैभन्दा सशक्त माध्यम इन्टरनेट र इमेलको सुविधा धरमा नभएकोले यहाँ पनि जिज्ञासाहरू ढोकरहेका छन् सधिर । घर बाहर मात्र होइन यती पनि साहबर ब्याफे देखिन थिने । इन्टरनेट चाखनेहरू लगि पुस्तकालयमा सदस्य बन्नुपर्ने रहेछ । पुस्तकालयमा सदस्य बनाएबे सापि आफ्नो ठेगाना भएको प्रमाणित गर्नुपर्ने रहेछ । त्यसको लागि पिने आफ्नो नाम र क्रेडीटको घरको ठेगाना भेकेर साम धसार्ने । यी साम हुनाकबाट आइपुगेपछि ठेगाना प्रमाणित हुने रहेछ मेरो ।

अडिसे गन्मा म एक्लै छु । सबैजना आ-आफ्ना कामम्मा गइसकेका छन् । हरिजी स्वास्थ्य सम्बन्धी कामबस यहाँ हुनुहुन्छ, हप्तामा पाँच दिन । अडिसे दुवाको परीक्षा चलिरहेको छ । बाँकी दुई दिन काम गर्नुहुन्छ । यी तालिम लिइसकेपछि साझा भरिभ्यिकको काम पाउनुहुने रहेछ । उहाँ विहान सबा आठतिर निस्किहाल्नुहुन्छ । उहाँको आन्धो छोरा विरेन विकाल साढेबातमा नै निस्कन्छ । विरेन पढेर ठतीबाट फर्कम्मा ज्यान्छ र फर्किंदा साति साढे एघार हुन्छ । भाउजू पनि हप्तामा दुई दिन भाषाको क्लास लिदै हुनुहुन्छ । क्लास भएको दिनमा साढे आठमा डिठ्नुहुन्छ र क्लास नभएको दिनमा साढेनौतिर काममा जानुहुन्छ । उहाँ पनि साति एघार बजेपछि मात्र फर्कनुहुन्छ । त्यसैले हरेक दिन भाउजुले मलाई खाना बनाएर जाने गर्नुभएको छ । कलैलाई फुर्सद हुँदैन यहाँ, सबैको जीवनशैली नै यस्तै हो । फुर्सदिलोभिन बस्न र घुम्नका लागि विशेष दिन नै पर्खनुपर्छ । यहाँ सबै व्यस्त छन्, हरेक पल पर्याप्त, काम नहुने मान्छेको मूल्य नै हुँदैन ।

तर तीन दिनदेखि म फुर्सदैफुर्सदमा छु । यस्तो व्यस्त हुनुपर्ने देशमा आएर । नेपालमा आफ्नो काम, सम्पर्क आदिले गर्दा दिनमै भाव फुर्सद पाउँदैनँ म । त्यही व्यस्तताको कारण नै अमेरिकी सरकारले साढेतीन वर्ष अधिदेखि दिएको स्वीकृति पत्र हताश्रिम बन्द गरेर राख्नुपरेको थियो ।

अधिसम्म खुसीसी बजाएको जस्तो लाग्ने घण्टिरहेको झैं काम भएको छ, कम्काम पातहरू भिर देखिन थालेका छन् । घडीमा दिनको एक बज्न लागिरहेको छ । यो समयसँगै आफ्नो देश पुग्छु । उता रातको एघार बजिरहेको छ । अडिसे टिपी हेरेर सपरिवार सुतिसकेका हुन्थ्यौ होली ।

नेपालमा सुत्ने समयमा मलाई छोडिसकेको हैन । छोडोस् पनि कसरी ? धानीसँगै सबैतिरको धानी तुरन्तै कहाँ परिवर्तन हुन सक्छ र ? उता रात पर्ने र सुत्ने समयमा आएपछि मै आँखा सोझाउँदै आउने गरेका छन् ।

घरबाट निस्किएँ हुनाक आयलाई । साहिर मसिनो धानी परिरहेको थियो । ज्याकेट र पोकाय पनि नभाएको हुनाले भनाडि भएँ । पानी मसिनो परेकोले भए पनि घिसो गिठी चढेकोले थियो । नेपालमा माघमा पर्ने झरी र जाडोजस्तो । हुनाक आलयाई हरिजीले भनाडबाट भए अनुरूप नै गएं । तर जति आँप पनि मपुगेको जस्तो लाग्यो । धानी र घिसोले त्यस्तो भएको पनि हुनसक्यो तर पनि छाता बोकेर आइरहेकी एउटी गोरी केटीलाई सोधें । उनले अब केही भनाडि गएपछि डाक्टिटिर लाग्ने बताइन् ।

हुनाक अफिसभित्र छिरें तर पिछी खसाल्ने ठाउँ आता पाइन, सोधें र खसालें । डेन्जल स्ट्रीटमाथि फर्केका Brain Research Center भनि देखियो । ९३ प्रतिशत गिरी प्रयोग भएको अनुसन्धान पनि यहींबाट भएको हुनसक्छ । बस ठाउँको नाम नै Technology Square रहेछ । यहाँ Technology Center नाम भएका दुवासहुना ५ वटा बिल्डिङ रहेका छन् ।

साठीको दशकमा दुईवटा सडकको बसको मोबाइल रेष्टुरेन्टबाट खानेकुराहरू बेचिरहेका थिए । एउटा चाइनिज र अर्को क्याबोडियाली मुडीलिंग पिल्ड पिजेस थिने । अडिसे एकै भएकोले प्रत्येक भवन र त्यसमा सेक्टिएका साइनबोर्ड पढ्ने गरेका छु, साझसनिनोस् भनेर । तर पुगेर पनि ठुनै काम हैन । कि पढ्ने कि टिपी हेर्ने । मनम मिल्ने साथीहरूलाई फोन गर्ने ।

यस्तरी बेरोजगार भए एकै दिन बिताउनु कम गाह्रो हैन । कम्पनु लाग्या धरमा एकै भएजस्तै । अडिसे एसाइनमेन्ट पास भएपछि हप्तारिएका दिनहरूजस्तो बनेको छ म । हरिजीले कोठामा ल्याइदिनुभएको पत्रिका Metro पढें । एउटा विज्ञापन पढेर प्रयत्न गर्ने । विज्ञापनमा Paid Volunteer खोजिएको थियो । २१ देखि ४८ वर्षसम्मका । स्वस्थ महिला भए फोहिन खाने र पुरुष भए चुरोट खानेहरूको रगत नमुनाको लागि सम्पर्क गर्न भनिएको थियो । फोन गरेपछि ४५० डलर कमाउनको लागि सम्पर्क नम्बरहरू दिइएका थिए । यहाँ आउनेपे यहेमा धेरै एटम खाउन खाउने छन् र खाउन जानकी लागि ट्याक्सीको सुविधा पनि दिने उल्लेख गरिएको थियो ।

घर पुग्छु । हरिजी खाइसकनुभाएको थियो । भरी बसेर खाना खान्छौं र साहिर निस्कन्छौं । मसिनो पानी आइरहेको थियो । तर यहाँ उहाँको हिंड्दाइनी गतिसँगको न्यानोपन मसिनोरहेकोले गर्दा झाडी लागिरहेको थिएन ।

× × ×

कविता

उठ सक्छस् बिताहरू

✍ हेमन्तप्रसाद दाहाल

हौसिमार है आसिसाक
अभै खोस ओढ्यौं भने
सहयात्रामाने फारिने छौ
अभै तिम्रा बाध्यौं भने ।

जरुरत जुरुरत जहान सबहन्
सम्झिरहेका बिताहरू
सत्यामगुर्गुम इन्न सबहन्
रहनिगाका बिताहरू । -

जूटल सबहन् मृतासमा बि
पौडेलौरी गरेउ भने
छाएको तिम्रो चोरिने छ
अभै मुक्याइरहेउ भने ।

भुँडी तिम्रो चिहिनेछ
अभै आसलेल गरेउ भने
आँखा तिम्रा चिम्लिनेछन्
अभै डाक्छौंम गरेउ भने ।

क्षत गोडा लोडिनेछन्
अभै भोली भरेउ भने
दुवै कान ठेंडिनेछन्
अभै ठूलो स्वास चलेउ भने ।

धुरा तिम्रोसि बुनेउ होला
सप्ट क्षहान भएको त
मरे भन्नेउ जिउँदै छन् तीं
तर्पण तिम्रोसि दिनी कि त ।

नचाकाछाउ आफूलाई
सीढान गर्दै भनी
सर्वसाधने छाड्ने छैनन्
साथ समुद्र तरे पनि ।

चकचक चुम्सिएपनी पेस
जिउना तिम्रो छर्नु पर्यो
बिसेउ भने स्वास दुईलाई
जिउँदै खान्टा पर्नु पर्यो ।

बिस्वासाँदै तानाशाह
पिताम्सि चढी सकें
निरङ्कुशताको स्वप्न देखी
गर्छ आज परी सके ॥ - जोरपाटी काठमाडौं

कविता

शान्तिले निढाउन पाऊँ

✍ भाग्यशाली अधिकारी

यो मेरो देश धरणाई यहाँ जहाँसुकै म जाऊँ
निश्चिन्त भई शान्तिले सधैं निढाउन म पाऊँ ।
नेपालमाई बनाऊँ अब शान्तिकै त्यो गाउँ
यो मेरो घर शान्तिसे सधैं निढाउन म पाऊँ ॥

१

शान्तिकै हामी पुजारी थियौं ती भुक्षा देखिने
साहेनौं पनेर कहिल्यै हामी बरुपका सोखिको ।
बिहाने उठी शान्तिकै गीत गुन्जन्थे घरघरमा
अहिले हाम्रो सारोदिन सधैं बिग्रिइ डरडरमा ॥

२

सबैजना हुन्छन् आटमार यहाँ सारोदिन आगाडा
अति दिन हिंड्ने सबैको बस्ती बीकेर अफड्डा ।
तन्नाइ ठिकन पारेकी देखा जीउ हुन्छ सिरिङ्
साझी बाँच्न सधिन्छ सधैं भए सिरिङ ॥

३

धरणाई साहर जहाँसुकै जाउँ त्यो अनै ठर्दमा
मनमम बास्न शान्तिकै धनोस् ती सबै साउँमा ।
उन्नति आका बासपि हैन बस्तरी यो देशमा
बस्तरी सोचा विकास हाम्रो सधैंको यो भेषम्मा ॥

४

चन्दह सान्ने अकनै मरोस् त्यो आफ्ना स्वार्थमा
खाओस् है हजार चाकेमा त्यसमै जतिनै व्यर्थमा ।
तैपनि हुन्छ पक्कोला मान्छे ब्यान गए पनिसम्म
धीकेको रहन सहनेमा पानी मानव सहनिस्म ॥

५

बस्तरी चाम्मी मानवका भित्र हुशको त्यो बास
पनाको किन हुशमा पिएन ब्यानव म भन ।
यो मेरो देश धरणाई यहाँ जहाँसुकै म जाऊँ
निश्चिन्त भई शान्तिले सधैं निढाउन म पाऊँ ॥

६

यसै पुरातत्व भन्ने ऐतिहासिक र शालझी राष्ट्रपति भवन नगासत यसै ठाउँकर घुमाइयो । जुम्ल्याहा भवन ट्विन टावर। देखेर आश्चर्य लाग्यो । लानचुमीलि भिरकडो आलो जुम्ल्याहा भवन । त्यसै भवन चौधालीसौं तलामा हामीलाई बिदाई गरिसाँझ दिइएको थियो खुब शान्त वातावरणमा तेज देशका सहभागी महिलाको त्यो भोज अविस्मरणीय त रह्यो नै भोज सकेर आखिर निरन्जेला चाइन्याणडकी २४ वर्षीय सहभागी पेनसुकसँग अति राम्रो है मनेसिया गर्ने तर तीन महिनादेखि नेपाल घुमेकी उनले मनिन्-तिर्छा देश अति राम्रो हैन (No more than your country) । म मनमें खुसी भएँ तर आधुनिकता र विकास ! मान्ने पर्छ मलेसियालाई, राज्यसत्ता संचालन गर्ने शैलमाई र देशवासीलाई। साथ ! हामी त्यति राम्रो भएर पनि बन्न सकेनौं सुन्दर !

जेहोस् मलेसियाको बसाइ आशयनमा बढी र घुमाइमा कम, गरी सकियो । उत्तेखनीय एक अनुभवी साथीहरूको साथ, सुविधासम्पन्न होटलको बास र देशमा विद्यमान जही बस्तुहरू र गोरीको खबर, हल्ला र डिंडाको दृश्य, घर परिवारको चिन्ता र समस्या आदिलाई बिर्सेर एउटा छुट्टै संसारको छोटो मात्रा । एकातरको निन्द्रामा देखेको सपना जस्तै लाग्यो र झन्नै नेपालका साथि प्रथात गर्दा पुनः मलिर २९ वर्षे मलेसियाबाट बाइस्याण्ड तर्फ । बैंककको रमभाम र साथी जीवन अवगोकन गर्ने जिद इच्छा र नुनेका कथाहरूलाई वास्तविकतासंग जोड गर्ने अवसरले मनमा रहेका कुण्ठाहरू पुटपाइ भन्ने ठाउँमा डोकिएर चमन गर्दैमा तृप्त भयौं । अर्थात पुटपाइ क्षेत्रमा इसाहरूको ताप्याखान चाहे पौटोसहितको डोसर जति छपेका Sex show स्थल अधि पेटिएका एउटा साना टेलो सूचनाहरू घेरैका अभिव्यक्तिमा पुस्तीहरू - शरीरमा नम्बर टाँसेर लाइनमा बसेका । यस्तै विषे त्यहाँको दृश्य-परिदृश्य ।

देशैभरी बाकसाक लाग्ने जिन्सीको बराकाएन - साथा साथि । तर उनीहरूको जीविकोपार्जनको साधन, देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड थोन बजार, विश्व थोन बजार । हामी चार जना भएका कारण बाथा अति सहज भएको थियो । बसाबसाट छपिने तथा अन्दोलमा पर्ने सम्भावना विरल । निर्धक्क राती १२:०० बजेसम्म राती जीवन बसमोकन गरी कोठामा आइयो । त्यस रात सपना मराको देखेको कुरा मैले सैलेन्द्रलाई बताएँ । अब अधम्म हामी होटलबाट बिहानै एथाकोया एअरपोर्ट आँधा बीच बाटोमा एउटा कालो बिरालाले बाटो काट्यो । मनमा अनेकौं सङ्का आशंकाको बाबजुद एअरपोर्ट पुगे बिलकै ममाई अति नराम्रोसँग सहनै नसक्ने गरी पेट दुख्यो । जिन्दगीमा पहिलो पटक त्यति शारीरिक पीडाको सहसुरु गरेको कारण मेरो जीवन विदेशी भूमिमै अन्तम होला भन्ने भय हुन थाल्यो । तर आधिकाको आन्तीबाट र साध्यगासे एम्बेन्ट खोजेर आत्तिनुभयो जसोतसो जहाज उड्ने समयसम्म ट्वाइलेटमा बसी ठेकी पीडा शम भएको अनुभूति भए पश्चात पुनः डिब्बो २ बजे काठमाडौंमा अवतरण गरियो । हेर्दै मेरो देशको आकाश पनि त्यहाँको भन्दा सुन्दर छ । माटो पनि मखिलो, मान्छे पनि हामी मोटाघाटा छौं । तर किन दिनौंदिनभन्दा पछि पर्दो ? थाहा पाउन सकिन ।

× × ×

कविता

नकोपिएको समय

७. अज्ञात युवक

पाना एउटा पल्टाएँ
विगतहरू कमशः खोप्दै
इतिहासले गर्भ बोक्दै ।

सीता विगतहरूलाई
मनीठो स्वादमा पानि
पचाउने झानी परिवेशको छ ।

वर्तमान
जन्मुलीमा कैद छ
फोस्रो आश्वासनहरूमा ।

अभावहरूले पच्चुयाइरहन्छ
थ्रम्भा लागेको
त्यो अतीतले वर्तमानमा पनि ।

भविष्य गर्भमा छ
ब्याईछ
पाठो या पाठी के पाठेछ ।

सूतक पर्दैछ
बार्नु पर्दछ पूरा समय
जीवैमा नतृप्तिएमा ।

बालुवा- ५ काठमाडौं

समीक्षा

दुई कृति: केही भावनात्मक दृष्टि

७. ठाकुर शर्मा

१. तेहरान: डायरीको एकसाता सम्बन्धी एक चर्चा

नेपाली साहित्यमा आत्मासाहित्य पुरानो विधा हो । यसमा लेखकको जीवेको जगत्यादपूर्वको वैभायत यात्रा नै महिमेसम्म प्राप्त सबैप्रथीन आत्मवृत्तान्त हो । हुन त यसअघि राम साहको जीवनी, पृथ्वीनारायण साहको दिव्योपदेश, मनीराजको आत्मवृत्तान्तजस्ता साहित्येतर तर साहित्यका पृष्ठभूमिका आधारहरू भएका आत्म वृत्तान्तका भालकहरू नआएका होइनन् । वर्तमान सन्दर्भमा भीष्म उपेक्षीको तेहरान डायरीको एक साता पाठकसमक्ष आइपुगेको पनि यो कममको निरन्तरतासाई प्रस्ट्याएको छ । तीन दशकभन्दि सबैभन्दा चर्चित साना साहित्यको वैभायतलिर मण्डित आत्मसाहित्यको कोरोइहाको रूपमा आएको हो । यसपछि यदि आत्मसाहित्यसम्बन्धी विविध कृतिहरू प्रकाशित भएका छन्, अर्थात् नेपाली साहित्यमा आत्मसाहित्यको श्रीवृद्धि निरन्तरता पाइरहेको छ । विदेश यात्र भनाई स्वदेशभित्रकै विभिन्न क्षेत्रहरूको भ्रमण गरेर गरु पद्य दुवैमा आत्मवृत्तान्त लेख्ने प्रक्रिया पनि निकै समयदेखि अगाडि बढिरहेको छ । यस सन्दर्भमा २०६२ सालमा तीरयात्रापरमा प्रकाशित भीमनाथ विभिरे व्यासको सानेश्वर जिल्लाको जटाधोधरी यात्राको पद्यमय वर्णन यहाँ रोचक छ । जस्तै

गिरिको गहिरो अन्तर तह छ
मानको खलकसाहसका चाल छ
त्यो छालभन्दा तिरिको पहिरो
छाएँ तिमिमिरीतिमिरी छरियो ।

मालक जुका लहु दिन भोंकर
बन्न को ती शोणित पोका
मोही पकाई सीमि खुर्सी
पैचन भोटेकको उर्दी ।

यसबाट यात्रासम्बन्धी विवरण पक्षमा पनि जेसी प्रचलन पोखेरेखि चर्चेकी पैखिन्छ । मनोरंजी शिखरनाथ भाग्य यात्रावृत्तान्तको कोरोबुझ खोपिए भएको यात्रावृत्तान्त हो । यस पद्य दुवैमा मैखिएको यो पुस्तक खाली मरेर तीर्थयात्रीको वर्णन मात्र नभएर तीर्थयात्रीहरूलाई सचेत गराउने तात्कालिक प्रमुख माध्यम पनि भएकी थियो । जस्तै :- भारतीय रेलवे स्टेशनमा त्यहाँका खुलमीहरूले नेपाली तीर्थयात्रीहरूलाई सताएको प्रसङ्गमा यात्रीलाई सचेत पार्दै अति शिक्षाप्रद भन्छन् :

छको मत भनी डढ्नु र ऊनु एकादमी बात गरी ।

यसरी यात्रावृत्तान्तको झल्को वर्तमान समयमा पनि व्यापक निरन्तरता पाएको कुरा बजारमा देखिएका यात्रावृत्तान्तहरू भालकहरूले स्पष्ट पार्छन् नै । युग साहित्यकार भीष्म उपेक्षीको लेखनकलाले विक्रम संवत् २०४६ मा प्रकाशित यात्राका केही खुट्याएपछि खुलिबाट लेखन यात्रा आरम्भ गरी वर्तमानसम्मया गीलो पानीया भीमा भावनात्मक (२०४५) र सहरसहरका अक्षरहरू (२०५८) निबन्धसङ्ग्रहहरू र विभिन्न कविताससङ्ग्रहसमेत प्रकाशित गरिसकेका छन् । प्रस्तुत पुस्तक डायरी भनिए तापनि यात्रावृत्तान्तमा नै अन्तर्गत रहेकी छ । यसमा तेहरान यात्राको एक सप्ताह अर्थात् सानिवारदेखि शुक्रवारसम्म यात्राआरले जे देखनुभो, जे भोग्नु भो, ती सबै कुरालाई यहाँ समेटेर प्रयास भएको छ ।

कसै यात्राको क्रममा तेहरानको भौतिक सम्पन्न व्यवस्था, उसै त्यहाँको संस्कृति र सौन्दर्य, कसै त्यहाँको इतिहासको भालक, कसै नेपाल र इरानका ठाउँहरूको तुलनात्मक वर्णन आदि कुराहरू हामी पढ्न पाउँछौं । शैली विशेषले गर्दा शुरु संरचित नटुट्नेगरिएसम्म पाठकलाई बाँधिरहन सक्षम छ - यात्राआर, भीष्म उपेक्षीको तेहरान डायरीको एक साता । बीच-बीचमा कविताको समावेशले गर्दा यात्रावृत्तान्त झन् रोचिकर भएको छ ।

तेहरान बसाइको पाँचौं दिन बिहानैको अनौठो अनुभूतिलाई कविताको रूपमा निबन्धकारले आफ्नो डायरीमा यसरी पोखनुभयो :

यो कोठामा एकान्तले
कोठाजतै शून्यता छ
कोठाजतै एकान्त छ
कोठाजतै उदासी छ
बातङ्कनालो हात पैलाइरहेको छ
शून्यतासंग र उदासीसंग
कोठाजतै मुख बाङ्गेकोजो छ
बास् बाँझासे हेरिरहेको छ ।

(तेहरान डायरीको एकसाता २९)

साझाको क्षमता हवाइजहाजबाट उड्दाउड्दै देखिएका हिमाली भागको आफ्नो छाती सम्म्यान्, नगरकोटबाट देखिने इन्द्रजस्तै तुलना गर्नु, उराठ लाग्दो बगैंचाजस्तो ठाउँबाट हिमाल देख्ना कवि मन त्यति तालिनु यनि सुलभात्मक रूपमा आफ्नै स्वदेशको छवि हृदयमा तरंगित हुनुजस्ता एकइगर्ने पाठकलाई पनि त्यस्तै अनुभूति प्रदान गर्छ। आफ्नो अमरत संस्थाबाट एक सन्ताहमात्र समय पाएका निबाधकारले तेहरानमा जे देख्नुभो, जे भोग्नुभो ती सबै कुरा रिठ्ठो नबिराई जस्तो हामीसामु उतार्नुभो, त्यसैले हामी सबै पाठकलाई पुग त रहयो नै, मेमनमा समेत नर्याप्त भाएको हामी पार्छौं।

आइतबारको दिन सेमिनारको उद्घाटन विज्ञान भवनको सबै तलामा भएको र त्यस भवनबाट पूर्वोत्तर हेर्दा देखिने तोचाल (Tochal) हिमशृङ्खलाको वर्णनमात्र काठमाडौंबाट उत्तर देखिने मनमोहक हिमशृङ्खलाको तुलना गर्दा पाठक पनि कल्पनामा त्यसै तुलना गर्न थोज्छ। सोमबारको वृत्तान्त लिने रोचक छ। तेहरानको बजार घुमाइमा स्थानीय व्यक्ति साहिया ताहिरसँगको मित्रताले बजारमा टीकाणिको काम गर्न सजिलो भएको अनुभव अनि एक इस्लामिक महिलासँगको मित्रताबाट प्राप्त आनन्दको अनुभूतिजस्ता कुराको सजीव चित्रण भएको छ। त्यसैगरी सेमिनार आयोजकले दिएको डिनरपार्टीमा महिलाको व्यवस्था नभएको, कसैले पनि महिलाको चर्चा नगर्दाको कुरामात्र नेपालको आफ्नो कार्यालयबाट मेजबर्सेलाया आयोजना गरिने राखीभोज र महीना रक्षाबिक्रम बाहेर आफ्नै हुर्मत बेचाइने अनुहारसँग तुलना गरी विद्रूपतालाई निधान्न खोज्नुहुन्छ।

यात्रातन्त्र मा साझा संस्करण सानो भइकन पनि धेरै कुराहरू समेटन सफल भएको देखिन्छ। इरानको राजधानी तेहरानको धार्मिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक कुराहरू यहाँ समेटिएका छन्। जुनबुकै धर्मका अनुयायी भए तापनि मानवीय संवेदना एउटै हुन्छ भन्ने कुरा साझासारले विविध प्रसङ्गमा चाखुक शैलीमा त्यहाँ गरेको देखिन्छ। सबैभन्दा महत्वपूर्ण कुरा त पुस्तक अत्यन्त साररगर्भित छ र पठनीय छ।

२. मान्छे : कैलाकैलामा आफ्नो धारणा

'मान्छे कैला-कैलामा' सर्वप्रथम २०६१ साल जनवरी २००५। मा प्रकाशित लघु निबन्धसङ्ग्रह हो। पत्रकार लेखक गोकुल भण्डारी, काठमाडौं, नुन्धी नेपालमा जन्मी केही समय शिक्षण पेसा अँगाली कार्य गरेका कवि/ लेखक साने उपेरदेखि अल्पत्न संवेदनशील व्यक्तित्व हुन्। जीवनका अरोहारोहरूमा मानिसले भाडेअनुसार सबै कुरा छाप्दा हुन सक्दैन। नेपालको भूमिमा बस्न रूचाउने प्रकृतिका मानिस भएर पनि हाल क्यान्टन सम्डन, क्यालिफोर्नियामा आफ्नो बस्नुपरेको छ। जीवन सुखमय बनाउनु सबैको चाहना हो, तर सम्पत्तिले मात्र पनि जीवन सुखी बन्छ भन्ने कुरा कहीं कतै निरर्थक पनि बन्छ, सुख कहाँ छ। भनेर आदिवासदेखि मानवले खोजी हिंड्दा। इच्छालाई फलीभूत बनाउनु क्रोध्य नै हो तर त्यही नै सर्वस्व ठान्नु पनि मूर्खता हुन जान्छ। साधनलाई साधने ठान्नु हुँदैन, साधन- साधन मात्र हो साध्य जीवनको अङ्ग नै छ। यो कुरालाई मनन गरेर नै होला लामर लेखक गोकुल भण्डारीले आफ्ना विचारहरू, व्यक्त भएका धारणाहरूको शीर्षकको नाम पनि 'मान्छे - कैलाकैलामा' राखेका हुन् कि जस्तो लाग्यो।

प्रकाशन काठमाडौं नेपालबाट भए पनि वेलायत-नेपाल साझमत्र प्रतिष्ठानका मालि धनिएको छ, जसबाट वेलायतमा बस्ने नेपालीहरूले त्यहाँ बसेर पनि नेपाली भाषा साहित्यप्रति सेवा गरि नै रहेका छन्। मानिस जहाँ गए पनि आफ्नो भूमि वा जन्मस्थान विसर्न कदापि सकदैन भन्ने कुरा त 'मान्छे कैलाकैलामा' सधु निबन्धसङ्ग्रहद्वारा पढ्दा नै साझा हुन्छ। जीवनका विविध पक्षहरू र भोगाइहरू बसमा व्यक्त भएका छन्। बेलायत बस्ने नेपाली हरू वा अमेरिकामा बसेको नेपाली हरू अथवा भारत बसेको नेपाली हरू अझै नेपालमाई माया गरेकै छन्। आफ्ना भावनाहरू आफ्ना दुखाइहरू व्यक्त गरेका छन्। निबन्धकार गोकुल भण्डारी पनि निबन्धसङ्ग्रह मार्फत् यहाँ मानिस पुगेको अनुभव हुन्छ। लेखकले सर्वप्रथम पूज्य हजुरआमा ठिठी खरेल र पूज्य आमा धुमकला भण्डारीमा सादर समर्पण गरेको पुस्तकबाट आमाले हुर्काएको, बढाएको, पढाएको र मेरो छोरा दुनो मान्छे बन्ना भनेर रक्षाएका आँखाहरूका हेराइको फेही मात्रामा भए पनि ऋण तिरेको अनुभव गरेको छु। जीवन प्राप्त भएपछि मानिसले बिगतलाई बिर्सने स्वभाव छ। सबै त्यस्तो हुने होइन, कार्यक्रम टाढा हुनु केही होइन, भावनात्मक रूपमा टाढा भयो भने यथार्थमा टाढा भयो, आन्तरिक रूपमा टाढा भएका व्यक्तिबाट यस्ता आशाहरूका आँसु खुसेका हुँदैनन्। तर यस्ता सबैभ छोराछारि जति टाढा गए पनि आमाहरू गौरव गर्छन्, आफूलाई धन्य सम्झन्छन्। यस्तै गोकुल भण्डारी जस्ता छोरा जन्माउने आमा प्रति हृदयहरू। कार्यक्रम टाढा पुगु परे पनि आफ्नो ठाउँ, आफ्नो गाउँ विसर्न नसक्नेका प्रसङ्गहरू हरेक निबन्धमा प्रकट भएका छन्। तीर्थ र मनको तीव्रताजीले आत्मसि फैलिएको छ। यसको मूल आत्म अङ्ग केही होइन, ही त मान्छे। मान्छे नै उपन्नी दर्शनमा विराजमान छ, जसले मान्छेलाईनै कुनिनरहेको छ। सानीको डर्दा र पीडा आमामा मात्र भेटिन्छन् तर, व्यवहारमा भेटिदैनन्। मनमा उब्जेका विनै तर्क वितर्कहरूका राम्टहरूको सङ्गतमा बनेको छ यो पुस्तक। यो भनाई स्वयं लेखकको हो यसबाट स्पष्ट हुन्छ लेखकको मन नेपालमा रहेको पीडा अथवा मात्र सीमित होइन मानिसमे भाको स्थानमा उब्जाएका विविध जिसिमका विद्रूपतालाई

पनि ढाकिने अनुभव नगरेको उस्स गन्ध। है भगवान! म मनै भए, भोकले र असन्तुष्टिले, त्यो विश्वकै चर्चित सहर बैंकक्मा। शैलेन्द्र र म एउटा कोठामा र मकेश्वर सर र भाउजी अर्को कोठामा सुर्यौं - त्यो रात। सुलु कै थियो र दुईजना एउटै ओढार र एउटै सलमका साथी। कसैले पैसाको, कसैले परिवारको, कसैले योजनाको त कसैले विगतका कुराहरू गर्दागर्दै कुन वेला रात ढल्यो वा हामी ढल्यौं पत्तो भएन। एकै पटक बिहान ८:०० बजे फोन मार्फत् भाउजीले ब्रिटो तयार हुन भने पछि थी जिम खाइयो। अनि तयार भईवरी मलेशिया जान पुग्न ब्रिजीकै विमानस्थल पुग्यौं र भाई एयरनाइन्सबाटै मलेशिया प्रस्थान गर्‍यौं। एकघण्टाको जहाज यात्रापछि भइसकेपछि, अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसारको विमानस्थल, एवम् बिमान यात्रिको बारेमा जानकारी पाइसकेपछि जाहि निकै सजिलो हुँदो रैछ। मलेशिया पुगिसो दुई घण्टाको हवाई यात्रा थो। विमानस्थल र बाटो निकै व्यवस्थित थियो मलेशियाको एयरपोर्टबाट सिधै रेलको सहायतासँगै सहर निकार्नियो रैछ त्यो पनि निकै व्यवस्थित र विश्वासलाग्दो रेल। भाई SEACEN Center को तर्फबाट एकजना महिला साथी लिन आइनुभएको रैछ। बस उहाँसँगै लाग्यौं गन्तव्य तिर, टाढा रहेछ एयरपोर्टबाट। त्यहि फराकिलो बाटोबाट पनि जाम पर्दो रैछ। तर अचम्म, जति जाम भएपनि कसैलाई हतार भएर जस्तो आवाजले बोलिरहँदा रैछन्। निरन्तम मै धैर्यशाली भएर नै एशियामा उत्कृष्ट राष्ट्रमध्येमा पर्ने गाएको होला। नेपालमा भएको भए एक मिनेट जाम भएपछि छैन ट्वा ट्वा र दि दि भुर हुन्थ्यो। अं साँचो। हामीसँग त्यही गाडीमा थाइल्याण्डकी सञ्चालकी "फू पनि थिइन्। उनी पुई महिना अधिमात्र नेपाल भ्रमण गरेर गएकी रैछिन्। नेपालको बारेमा धेरै उत्सुक भई गफ गर्दै थिइन्। साँझी छाकमी, अधिकांशित "फू" बीच्न जानासिसी भएकी कारण एक घण्टाकै जाममा पनि उनै कठिनाइ भएन। तिनी सबाई नेपाली जस्तो छैनौ, कोरियन जस्तो लाग्यो भन्ने थिइन्। तर म त हु नेपाली नै।

हामीलाई आयोजकले ज्यालाजम्मुरकै उक्त तालिम सम्पन्न हुने स्तरीय रिजन्ट होटलमा कोठा बुक गरिएको जानकारी पहिले नै गराएकी थियो। होटलमा पुग्दा त्यहाँको तीन बजिसकेको थियो। होटलबाट छुट्टाछुट्टै कोठाको साँची लिएर साथी कोठातिर। मेरो कोठा नं. ७१९ थियो। स्तरीय र सुविधासम्पन्न होटल, मार्ग बिन्ट मार्फत्। केही समय नुहाई धुवाई गरी सबै साथिहरू सहित एकै पटक साझी बजार घुम्न। साँझकका दृश्यावलोकन

अकस्मात् भगवान्‌को नाम मुखमा आइहाल्यो मुखानुबोध हुन्छस । परिवार पनि याद आएन, देवता पनि । मृत्युको भयंकरी एकैपटक आयो सबै । साचद यही नै मानिसको असली निरीपता हो । दुई-दुईघटी सुन्दरीहरूले आँख लगाएको कपडा जति छिटो फेरेरपनि पुँढामन्छा साथि स्कर्ट र साथा वक्षस्थल देखिने शर्ट लगाएर बार्दलीकालाई झाला पुऱ्याउने इसी बिसार्दै आइपुगे, शलिकोट । Excuse me; what do you need we have cold drink, juice etc. मैले सुन्तलाको जुस मागें, साथीहरूले पनि इच्छाअनुसारका पेयपदार्थ लिए । जम्मा पौने तीन घण्टाको उडानभरि यो कम थकिरहयो । तर जब झाला झाने समयमा म र भाजी साकाहारी भएको बाहर्यो । उनीहरूको छुट्टाछुट्टै प्याकेट ल्याएर दिए । बल्ल झाल सारेको त स्वादै आइ हो कि भ्यागुता हो गलाइहाल्यो । जे पर्‍यो-पर्‍यो साहित्तु आखिर मेरो जात जाने हैन भनेर आत्मकतती धेरैन आयाँर्, के हुन्थ्यो भन्नु भिकडी साहिर आउला भने डर । छाइदै त्यसै । अं धेउ भने पछि खाइहै, मैले । के गर्नु पेटमा भुवा पौडेकी थाप्यो । जहाजभरि मैले जेभेदि अनुभव गरें भने सबैलाई रुद्र साकाहारीको झोल स्वरुपे मोजो शिक्षा पाउने रैछ साइन्याण्ड र मलेसियामा । जे होस् हामी पुग्दी थाई विमानस्थलमा स्थानीय ४:५५ बजे । नेपाली समय एक घण्टा पन्ध मिनेटारी किरी रहेछ ।

विमानस्थल देखेमा सोचे विदेश घुमेजस्तो भयो । साग्यो साइनाडी प्रवेश गर्ने अन्य देशका विदेशी यात्रीलाई समेत विभुवन विमानस्थल अवतरण गरेपछि साग्यो हो-यही हो नेपाल । यातु परीक्षणको लागि धेरैभन्दा धेरै काउन्टर राखिएको । कति भिड्भाड छैन साही व्यवस्थित । काम गर्ति छिटो गर्ने कर्मचारी । मीठो बोल्ने सुरक्षाकर्मी । चेकिङको क्रममा मेरो पासपोर्टको के गड्बडी भएछ खुनि पास भइसकेपछि पुनः एउटा सुरक्षाकर्मी आएर एक्ला बसुन भी सोर पासपोर्ट, भिजा । भनी साग्यो । मैले परीक्षण भइसकेको भनाएपछि "भी । आई एम रियली सरी भनेर हात जोडी फर्किगे । मैले सम्भें हाछा देशका सुरक्षाकर्मीको व्यवहार, देश गरिब छ त चित्त बुझाउने कर साग्यो तर व्यवहारि गरिब भएको सम्झना मन साग्न साकिन रोई-रोई साग्यो ।

विकसित देश सुविधा त छदैछ, संस्कृति र व्यवहार पनि धेकाशगत र विकसित रैछ साइन्याण्डमा । हामीलाई लग्ने यात्राभैगाल भन्ने सूची हातलगिर । एअरपोर्टबाट झन्डै ५० कि.मि. टाढा । यातायतको लाटी बिना छुनै रोकटोक सरर.....। बाटोमा हाइने ट्रयाक्स भने यातुले नै ४० भाट तिनुं पर्ने रैछ, तिन्नी । कति व्यवस्थित सफल, छर छल्ने गड्याङ गुड्ड गर्ने थाग्नै छैन । अं बाटोमा एउटा घटना रमाइलो घट्यो हाइवेमा अगाडि कसले आकुने सिटबेल्ट बाधनु पर्ने नियम रैछ तर हाम्रो साऊपाडी मोडेकार चलाने जो बिर्सिनु भएछ । हाइवे पुलिसले रोक्यो र ड्राइभरसँग निकै किचाकिच गर्न थाग्यो बल्लो ड्राइभर अनुनय बिनय गर्दै बिपो स्थानीय भाषामा तर पुलिस मान्दै थिएन । अनि हामीसँग आजूसाई किपो भएको कुरा थ्रट गर्‍यो तर पुलिस उडकै भाषामा बम्कदै थियो । त्यतिन्जेल महेश्वर बरसे "कि किप ब्रम्मेल आवर एबेडी" भन्नु साथै थाग्यो पुलिसको अनुहार थाउरी पर्‍यो उसले ड्राइभरलाई जाने अनुमति दियो । ड्राइभर धेरै खुसी भयो अंग्रेजी एक्दम जमजोर हुनु थाईलेण्डको प्रमुख विशेषता नै रैछ तैपनि धन्यू धन्यू..... सैम थाउजेम साठ्हजार भाट भन्यो मेरो। भन्दै थियो । जे होस् त्यहाँ पनि रैछ भ्रष्टाचार र अनियमितता अनि साधिन्सो सारको डर र त्रास ।

हामी पुग्दी उक्त निर्माणित होटेलमा भाग्दै ४० तल्ले भवनको २४ औं तलामा दुईवटा कोठा लियौं । मरेछामा पुगी फ्रेस भएर एकछिन आसिर घुम्न र साम्ता गर्ने भनी आसिरीबी । मेलातली माछा र सामुद्रिक जीव तेलमा झाई गरिरहेका । सडकका किनारामा खुल्ला थाल्टपुड र निर्माणकार्य डिहिरहेका थाकीहरु खुनै डर त्रास छैन । मेरी श्रीमति सेत गेलासमा जस्तो बर्फ्यु छैन, पुलिस र सैनिकको गस्ति छैन, अड्डासी मारेर जोडीहरु डिहिरहेछन्, डिल्लो रहेछन् । सोचे बैंकक शहर नै भस्त तरुनीभै भएर आमन्त्रण गरिरहेछ भौ साम्ता रस चुस्ने भमराहरुलाई । अगाम्भको कुरा मैले खाने चिज चाहनें । म भोजै पर्ने भएँ, मेरो दासभात तरकारी नभई नहुने कमजोरीले मलाई रातीमा अनिदो राख्ने भयो । त्यहाँ राखा रेष्टुरेन्टहरु पनि बन्द थिए । कि त कि त्यो दिन साइन्याण्डका राजाको जन्मदिन रैछ । यकती अगाम्भ केक सिंदै, भनेर थिनिने भेकहरुमा, त्यहाँको राजाको जन्म दिनमा त्यहाँका दशाधाक, ट्याक्सी चालकहरु सबै एकै स्वरमा भन्दै थिए - तु डे वर्थ अ किङ्ग। साझै राजाको आज जन्मदिन (भो सेक्स भो, भो डिक्सा)। गम्भार तान किङ्ग। सेप्ट किङ्ग।

हामीले सबैभन्दा बढी अभिव्यक्ति पाएँ राजा र राजतन्त्रप्रति सबैभन्दा आकर्षण र सद्भाव। खाना साझै देश पनि विकसित भइदिएको भए । हाम्रो मानसिकता र राजनैतिक संस्कृति विकसित भइदिएको भए ? जे होस् जेही खाको सडक याताथात सेवा खानेकुरा र एउटा ओछ्यौना जम्मनीजति हरियो रङको पैच चीजेर कोठामा पुग्यौं । ओछ खाट खोल्यो माछा पै गन्ध, साधीकरुमे त खाए तर मैले खाट खोजन । पस्यो पैच पदार्थ मुखमा हालेको त स्वादमा समेत सङ्गेत गरेको छ । यो पुस्तक चित्र-आकिर अत्यन्त सुन्दर छ । जीवनका विविध पक्षलाई छुन सफल भएको छ - भाषा शैलीको पुष्टिफलेजभाट हेर्दा पनि अत्यन्त सुन्दर छ- प्याह मृदु छुने शैली प्रभावकारी छ । जस्तै- मान्छेले मान्छेलाई डराउन प्रयास गर्‍यो । तर कसाकला के आपै डाँसिसकेछौ हुन्छ । जीत के हो ? हार र जीतको भिन्नाली सुँदिरहेको साझी यो संसार देख्दा म आफै हाँसे गर्छु । यस्तो थ्यात्रा साहज किसिमभाट प्रस्तुत हुन्छन् पेखक । आफ्ना भावना सम्प्रेषण गर्ने शैली अत्यन्त मीठो छ । आमाप्रति दायित्व र सौचेराज अधिकारीको छोटो मीठो भूमिका रहेको यस निबन्धसङ्ग्रहमा २४ वटा शीर्षक रहेका निबन्ध छन् - जिन्दगीकी चौंकिन्सा, शान्तिको खोजी, शान्ति पाठशालामाको भाषण, मान्छे भित्री गाढी, मेरा प्रश्नहरु बुद्धिजीवीहरुसँग, समाजलाग्रो मान्छे,पैसाले के भिल्न सकिन्छ, बिन्दु नै एक आधार, सार्थक जीवन, विधिको विधान, मानव दानव, किन पागल बन्छ मान्छे ?, शक्तिको पूजा, मान्छेले मान्छेलै हत्या किन ?, पाँचन्याडन नक्कीको कुरा, डाँट भेटाहरु, पैठाड, सम्मेलन भाषण मात्र, वर्ग-आवर्ग, हत्यारासँग आशय ?, बोली एउटा व्यवहार अर्को, सेवाग्राहा मान्छेहरु, भड्खाल दुनियाँ, मान्छेको तमाशा र सजीव-अजीव मान्छे ।

यी शीर्षकहरु हेर्दा निबन्धकारको विषयवस्तुको क्षेत्र मालिसले देखिन्छ, मालिसधिपेका भावना र प्रवृत्तिलाई चित्रण गर्ने काम भएको छ । सम्भावना जति पनि कार्य हुन्छन् मालिसकन्याट नै हुने हो । किन छ बिसङ्गति, किन छ होडबाजी, आखिर पैसा साँचि ? प्रश्न शीर्षकहरूले मान्छे भोग्न बाध्य हुन्छ । कर्तव्य बिमुखताभाई यही दिशा दिने कार्यतिर अग्रसर भएका छन् निबन्धकार ।

वि.एस्सी. नेपालगाट, कम्प्युटर साइन्स लखनयाट र एमबिए, अध्ययनरत रहेकुन अध्यारीले साल् २००० सालमा देशभित्र देशबाहिर कवितासङ्ग्रह प्रकाशित गरेका थिए । त्यस कवितासङ्ग्रहको प्रकाशनसँगै नै उनको कविव्यक्तित्व स्पष्ट देखिएको थियो भने यो निबन्धसङ्ग्रहभाट झन् स्पष्ट भएको छ कि उनीमा आवनाहरुलाई व्यक्त गर्ने क्षमता ।

आध्यात्मिक चेतनाभाट ओतप्रोत भएका निबन्धहरुमे यथार्थको बोध गराउन सफल देखिएका छन् । लेखकलाई धन्यवाद ।

× × ×

कविता

साउनको प्रभात

✍ पीताम्बरा उपाध्याय 'पीयूष'

हरियो वन हँसिली धरती
फकेको यौवन
बादलको पर्दा खिलिजस्तो लाली
चलिरहृ साउन
अम्बर धती सिलेर डाक्छन्
वृष्टिकी बिहानी
अनादिदेखि अनाल मीठो
पीरतिकी फकानी ।

मयेको बोला भरिलो सहृय
उर्लेको उमङ्ग
मेघाका माला झल्किने मुहा
बिजुली तरङ्ग
साउनको रङ्ग सृजना रङ्ग
सबैन फुलेको
पानी र पसिना मिलेर सङ्गम
खेतमा झुलेको ।

धरती हसिछन् अम्बर हाँसछन्
किसान होसछन्
जीवनका आशा हरिया भई
खेतमा हाँसछन्
रुमेर पनि आमैमा खुसी
यी पात होसछन्
सुकेर पनि साउनमा नौला
प्रभात हाँसछन् ।

चञ्चले देखा भन्दा आत्मवान् हैय उत्तम
क्षेपारोको अवलम्बा सर्पको चाल उत्तम ।

चिन्ता जीवनको हानु चिन्ता ही रोगको जड़ी
पुत्र वियोग-चिन्तासे छने डसरथै पनि ।

छोटाले ठाकुरी चुल्ली गर्छ मालिक पुच्छर
बाहुनो पुच्छर डोलाई आनो झुक्छ भुक्दछ ।

जब मानिस छलासा क्रीम पौड र स्वार्थले
गर्छ चालिस गलत् भी, पशु हो त्यो समाजको ।

'तीतामीठा कुरा'बाट

कृति परिक्रमा

शान्तिको आलोक (कवितासङ्ग्रह)

नेपाली साहित्यको फाँटमा विविध विधा अन्तर्गत नवनवौं पुरुणकरुक प्रकाशित भइरहेका छन्। अहिलेको यथार्थ स्थितिमा शम्भुपूर्वा नेपाली साहित्यको क्षेत्र फराकिलो बनी गएको छ। कविताको क्षेत्र पनि सानोसी भएकी सबैले सर्वप्रथम आफ्ना अनुभवानुसारे साजिलो अनुभव हाल्ने गरेको जस्तो भान हुन्छ तर कविता लेख्न साजिलो छैन। बजारमा सजिन्दा थुप्रै छापिने पनि कविता लिखा नै हो। यस क्रममा दुईवटा कविता सङ्ग्रह मेरो हात परे। ती दुई कवितासङ्ग्रह थाकनाका बगेका कवितासङ्ग्रह हुन्। तिनको सम्बन्धमा सामान्य परिचय दिने प्रयास गरिएको छ।

वि. सं. २०६२ मा प्रकाशित भएको शान्तिको आलोक कवितासङ्ग्रह हेम पौडेलद्वारा रचित कवितासङ्ग्रह हो। हेम पौडेल रङ्गमंच खेल्ने कलाकार हुन्। कलाकृति पनि एक कविता होजस्तो लाग्छ। एक व्यक्तिविशेषको कण्ठ र भावना अनुसार भिन्नभिन्न प्रकृतिका कविता देखिन सक्छन्। कलाना कल्पित भावनाहरूलाई शब्दकलाद्वारा शान्तिको चाहना गर्ने क्रममा हेम पौडेल प्रत्येक कवितामा आफ्ना भावना व्यक्त गरेका छन् तर आफ्ना भावना साथ हेम कहींका भावना व्यक्त भएका छन्। 'भाभनाको' थाट प्रारम्भ भई 'विश्वशान्ति' मा गएर टुङ्गिएको छ।

मनमा आएका विचारका अभिव्यक्तिहरू, वर्तमानका दुःखहरू, भविष्यलाई चाहिने गरिरहनुपर्ने कोर्ने सम्पर्क भावनात्मक कलात्मक शैलीमा प्रस्तुत भएका छन्।

रेली रेली पाइला चाल्दै पृथिवीमा तुवेर
धौसरीको थिलो आसन सजिन्छु
एक भारी बजाय बोजेर
ताली बाजुधारा न्याक्क बस्ता
मर छेउको देउराली सजिन्छु। .../आभाषणी - १/

अभिव्यक्ति, रमिता, शुभकामना आभानाई, प्रतीक्षा, आदुवान आदि ४२ शीर्षकका प्रत्येक कवितामा भावनात्मक दृष्टिकोणबाट सबल कविता छन्। आशा-निराशा दुःख-सुख, विरहगीति, आदर्श, संस्कृति-परम्परा, प्रेम, धर्म-कर्म आदि विषयवस्तु बनाएर लेखिएका कविताहरू छोटा र मोटा रहेका छन्। मुक्तछन्द (गद्य) मा लेखिएका कविताहरू जीवनका विविध पक्षलाई छुन सफल देखिन्छन्। प्रत्येक कविताको भावनानुसार शीर्षकहरू कलाकार भएको हुनाले र विविध चित्रहरूले सजाइएको हुनाले शान्तिको आलोक बन्न पुगेको छ। शुभकामना।

औधीखोलाको सम्झना (कवितासङ्ग्रह)

गंगा पौडेलद्वारा रचित 'औधीखोलाको सम्झना' कविता सङ्ग्रह वि.सं. २०६३ मा प्रकाशित भएको हो। लोकजस्तो लेखिएका ३१ शीर्षकका कविता र ९ वटा गद्य कविता यस पुस्तकमा रहेका छन्। कवि हेम पौडेलले भनेकी छिमेका गाउँमा बग्नु होइन। कविता लेखकको साँगि जुनै ठूलो प्रतिबद्धता छ जिज्ञा चाहिने पनि होइन। यसले सम्पूर्ण रूपमा आएका भावनात्मक संवेदनशीलतामा आधारित हुन्छन्। यही आधारको बिन्दु हो- यी कवितासङ्ग्रह।

मालिसले सिन्धु र जालपूर्ण कुरा असङ्ख्य छन् यति जानेर पनि अजिल्लै लाजिने होइन, सिजेर पनि परपार हुने कहिल्लै होइन भन्ने कुरा सङ्केत गर्दै कोशसार लेख्ने यी कवल कुमार शर्मा आफ्नो शुभाशीर्वाद प्रदान गर्दै उच्चस्तरीय कविता भेल्ने प्रेरणा दिन केही शब्द प्रदान गर्नु भएको थियो यस कविता सङ्ग्रह जाग ढङ्ग, औधीखोलाको सम्झना.....बाट प्रारम्भ भएको यो कवितासङ्ग्रह जगको नजर माग्यो कि देशमा पुगेर टुङ्गिएको छ। यसमा गंगा पौडेलको भावना प्रवासमाकाका गंगा जस्तै सबल बनेको छ - समाजमा देखिने गरेका विद्रूपतिकरूलाई देखाउनुका साथै आफ्नो ठाउँको सम्झना पनि गरिएको छ।

है औधीखोला सम्झना तिम्रो छ मेरो मथाला
गिलाना देखु लम्का तिम्रो माया छ मुहुमा.....!

- ठाकुर

"विखण्डित प्रवाह" भिजका प्रबाहहरू

नेपाली साहित्यमा नवराज रिजाल परिचित नाम हो। विशेषगरी कथा र थाकका साहित्यमा असल धलाउँदै आएका रिजालको भर्खर प्रकाशित कथा-कृति विखण्डित प्रवाह (२०६३) हो। उनी नेपाली साहित्यका पृष्ठभूमामा छापिन थालेको नै पच्चीस वर्ष भुगिसकेकी छ।

कथाकार नवराज रिजालका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरूमा अदृश्य पीडा (लघुकथासङ्ग्रह), एघारु डेढ् (बालकथासङ्ग्रह), भुतको प्रतीक्षा (बालकथासङ्ग्रह), बोलती मुर्ती (बालकथासङ्ग्रह), र पनि आज्ञा (बालकथासङ्ग्रह), तिनजाने टिको (बालकथासङ्ग्रह), डुमरचागाको कैरीफेरी (खोजअनुसन्धान) रहेका छन्।

कथाकार नवराज रिजालको भर्खर प्रकाशित कथासङ्ग्रह विखण्डित प्रवाह एक दिन राजाजीले पसाइदिनु भयो। कथासङ्ग्रह जति पढ्दै जान्छु उति म उनलाई ब्रह्मभट्ट यही कथाकार नै हुन् भन्ने विश्व बनाउँछु।

निबन्ध

मन त मेरो नेपाली हो

✍ राजनविक्रम थापा

मन ज्यादै चञ्चल छ र एकदम उत्साहित पनि। आज मङ्सिर १९ गते शुक्रवार। आठभाउँदे मृदु जाडोले थिलोमा पनि खुसीले मन ताजैको छ। जाडोले थाता काढिने डरा। बिनरीकटोक समयले घडीलाई नापेर हो वा घडीले समयलाई मापन गरेर हो थाहा छैन, मेरो एयरपोर्ट जाने समय भइसकेछ। साथी धौरेपाटक म त्रिभुवन विमानस्थलतर्फ गएको छु तर आन्तरिक उड्डयन कक्षसम्म मात्र। आज म आन्तरिक उड्डयनमा हैन त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलतर्फ प्रस्थान गर्दैछु। नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा हाकिम भएपछि, संस्थाको तर्फ प्रतिनिधि साथि इक्ष जनसहित तयार गर्न बैङ्कले मलाकाधन अरू तीनजासहित जम्मा चार जनालाई मलेसियामा पठाउन साथीकोले त्यसतर्फ लाग्दैछु म। यी सुद्धा साथी चयनमा छन् कि खुसीले चेतनामूल्य भए बिदाँ छु - म साथीसाई थाता छैन, तर यति थाहा छ म यहिलो पटक आफूभन्दा बिनियर र परिचयम थाथीहरूका साथ मलेसिया नामक एशियाकी विकसित र सुन्दर राष्ट्रमा आदिछु। ठूलो चौड़ाइ चहेर हुर्इ...म...।

पूर्वसन्ध्यामा र निर्णयकर्मीहरू म र यस थाताका महत्वाकी उप-निर्देशकद्वय सोरपरसाद खेत्र, बुधचन्द्र भा र मध्यमी अधिकृत तृतीयको रूपमा बैङ्कमा प्रवेश गरेका नवां साथी शैलेन्द्र रेग्मीसहित चारजना एअरपोर्ट पुगिसकेका थियौं - डिजेसी २:०० बजे। साँझमै आज छुट्टै अनुभूति भइरहेको थियो। आफैसाई आफू होइन कि भन्ने भान पनि पर्दथ्यो बेला बेला। किनकि गोरखाको साधारण परिवारमा जन्मेर, व्यापारिक परिवेशमा हुर्केको म, सङ्घर्षको पैदावारमा कहिले थाइजाममा सामान बेच्ने, कहिले नेपालगन्जको ईंटाभट्टासम्म जस्म गरेर बालसम्म नेपाल राष्ट्र बैङ्कको सहायक स्तरको जागरमा प्रवेश गरेको किजो यौं आज्ञा। तर भाग्यले जहाँमा ठाकरीसरी यो अकल्पनीय थाताम थाइपुग्या मैले चार गरेका आशा-अपेक्षा धनात्मकका दृश्य औं आँखा अगाडिबाट पौडिरहन्थ्यो।

थाइ एअरलाइन्सको आउनुहरूमा आवश्यक परीक्षण सकेपछि, विमानस्थलमा बस्दा मनमा अनगिनत विचार, सोच र योजना आइरहे, जति सुरक्षित बसे जति तालास मैदिए। व्यक्तिगत रूपमा जे-जस्ता विचार आए पनि पदीय हिसाबले सिङ्गो राष्ट्रको केन्द्रीय बैङ्कको कर्मचारीको नाताले Credit Rating in New Capital Accord नामक भिजै समयसापेक्षिक र महत्वपूर्ण विषयमा एकाएकै तालिमगा सहभागि हुन जाँदै गरेका हामी त्यसप्रति धेरै चिन्तित र छलफलमा पनि केन्द्रित भइरहन्थ्यौं। जे होस् त्रिवादित समयमा नै जहाज उड्ने घोषणा गरियो र साथी जानकीतर।

अगाडिको प्रवेशद्वारबाट जहाजमा टिल्ने गराउँदै डिजेसरी सीटी खुँदा पनि मनमा साथीहरूको माईथुम्रोको अभिवादनले मनमा आएका विभिन्न विचारलाई एकै पटकमा तितरबितर पारिदियो थाथी।

साथी ! यति ठूलो जहाज आकाशमा भन्दा विश्वमा भनी ठूलो, भाण्डै अढाइसय मान्छे बोकेर हिंड्ने जहाज। त्यतिमाथि हो र ? थाकुकाका यति धेरै साधारण, तिनीहरूलाई थुकाउने सामानहरू, जहाजभित्रै सौचालयहरू, प्रत्येक सिट नजिक मनोरञ्जनका साति मोनिटर। बाबो ! मैले जहाजमा प्रवेश गर्नुअघि गरेको कल्पनाभन्दा धेरै बढी। अँ साथी त बीचतिर धरीधौं जहाजको। साहिनैतिर एउटै पहोतिमा छेउमा पैलेन्दजी (जो बाद त्यस जहाजमा चढ्ने मालिसरूमाथि जन्मी व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो।, त्यसपछि महेश्वर सर, म अनि थाजी। अँ साथी एक्टा करा त भुसुकै बिर्सेछु म र शैलेन्द्र विदेश थाकाम साति बिसाउने नवां र अनुभवीन भए तापनि हाम्रा अरू दुई सहकाथी धेरै पटक विदेश भ्रमण सहितकनु भएका र अभी थाइल्याण्ड र मलेसिया त पटकपटक भ्रमण गरिसकनु भएका कारण थाकामा थाउन सबले सम्भावित भान्छाहरूभाट म र शैलेन्द्रजी निश्चिन्त थियौं।

जहाज उडिरहेकै छ। हामी अगाडिको मोनिटरमा जहाजले लिएको उचाई हामी पुगेकी स्थानको सहरेत दिइरहेकै छ। घरीघरी मोनिटरमा आँखा पुग्छ। जहाजमा छ भन्ने अनुभूति सहस्रौंस जस्तो लाग्दै रहेछ, तर जब आफू जहाजमा भएको सत्यबोध हुन्छ अनि आफूभै पहिले सुनेको सुफ्याना, धुंडोडाका आदिको विमान दुर्घटनाका दृश्यहरूले भाताइ बनाउँछ। नचाहेर पनि त्यो जहान दुर्घटनाभित्रा रास्ताम पुग्छ भन्ने कल्पना गर्न सब्दिन। थाबुई ... ! इमाइ मैतिमी भने खासम ! बाबू मायै हो र आफूसंग सपना देखेर बचेका सबै आशिङ्गनहरूका आशा, आकाङ्क्षाहरू जहाज र मान्छेका चिथड़ा उड़ेर्भै टुकाटुका हुन्थ्यो। रक्षा गर पशुपति नाथ !

लघुकथा

भोक

डा. कुन्दनकुमार पन्त

मकसको पर्खाईमा थिएँ । अचेती रेष्टुराँमा मान्छेहरुको भीड थियो । धेरैजो खाना खाँदै थिए । कोही खाना खाएर पैसा तिर्दै निस्कँदै थिए । त्यसै बीचमा अनुहार क्षतविक्षत पारेको, जीर्ण शरीर भएकी मैली लुगा लगाएकी बीटा अधबैंसे गरीब मान्छे त्यही रेष्टुराँ अगाडि आएर ठिङ्ग उभियो । उसले अभिव्यक्ति भाषाको लागि अनुनय विनय गर्दै थियो । तर, पसले उसको अनुनय विनय स्वीकार्न सट्टा खरी गर्थ्यो र आम गर्नेलाई धोक्काएर उसलाई हप्काउन लगायो । खाम गर्ने मान्छेले आँखा तरेर हेर्यो । ऐ पनि ऊ पैंटीमा उभिएर आवाजित बन्दै हेरि रहेथ्यो ।

एकछिन धोतीधारी मान्छे भित्र मेजमा बसेर टेबुलको एकापट्टि रहेकोले बोलाय र गिलास र एकापट्टि स्याइटको बोतल राखेर बीचमा मासु, अचार र परिकार सहित एकदम स्वादले भात खाँदै थियो । बिचरा गरीबले त्यो मान्छे र खानालाई धुवाँसँग हेरिरहेको थियो । उसको अनुहारमा आक्रोश, पीडा र भोकको आभास पाइन्थ्यो । त्यो गरीबले हेरिरहेको देखेर त्यो मान्छेले खाम गर्नेलाई बोलाएर त्यस गरीबलाई त्यहाँबाट हटाउन भन्यो । खाम गर्नेले उसलाई एकदमै गाली गर्‍यो र अब अगाडि बढेया पिट्ने धम्की दिँदै धित मर्‍यो । ऊ के भित्र मात पसेको त्यो गरीबले दौड़दै गएर त्यो खाना खाइरहेको मान्छेको थालबाट मासुका टिक्रेहरु उठाउन खान थाल्यो । त्यो मान्छे कराउन थाल्यो । खाम गर्ने मान्छेहरु आएर त्यो गरीबलाई कराइन थुनेर पार्न थाले र कसैले त्यो बरन्डालाई पिट् पिट् भन्न थाले । यो दृश्य देखेर मलाई दया लाग्यो र मैले अगाडि बढेर भन्न थालेँ "अलपत्ति गरिब, यी धेरै दिनदेखि खान नपाएर भोकले जलेरी छ, किले कम्जोर देखिन्छ । यदि कोही गरी गरिबलाई यसै हिंडेकोले जेल जान्छौ ।" यति भनेपछि उ पिटाई खानबाट जोगियो र मबैले समाएर उसलाई बाहिर ल्याए । त्यहाँ मान्छेहरुको भीड लाग्यो, भीडको बीचबाट कमण्डलु बोकेको बीटा साधुभेषधारी बाहुनुभयो र उसले मबैलाई हटायो सा भन्यो "कै भी दुनियाँमा गरीबलाई बाँच्ने अधिकार नै छैन कि कस्तो ? यस्ता मनका नभएकाहरुले गरीबका पीडा के बुझ्ने । भी सूधा महलमा बसेर जाँड रक्सी र अनेक परिकार खानेहरुलाई एक छाक पनि खान नपाउनेको भोकको पीडा के थाहाँ ? कुनै दिन विनीहरु पनि भोकै बस्नुपर्‍यो भने थाहा होला । यसलाई म लिएर जान्छु र खुवाउँछु ।" भन्दै मुख पुछ्दै सुगाका सागेकी फोटोहरु भएँ किताबे हात समाउँदै लिएर गयो । सबै बाल्न परेर हेरिरहे । मैले पनि सोचेँ, गरीब दुखीको पीडाको मर्म त गरीब दुखीमै नै बुझ्दो रोछ र मानवता पनि हुँदो रहेछ । धनी सुखीले त बुझ्दो रहेन छ । ऊ त केवल सुख सुविधा र भोजभतेरमै व्यस्त भै आफ्नै स्वादमा भुल्दो रहेछ ।

कालधारा मार्ग, पकनाजोल, काठमाडौं ।

गजल

डा. मनु ब्रजाकी

रोक्न कहाँ सकिन्छ र हुरीलाई ?
हिंड्न कहाँ हुदमले छुरीलाई ?

टाढेरोटी जिन्दगीमा पाएको छु,
भन्दिनु है राधी रैछै पुरीलाई ।

आँसु जब सकिदैन मनको पानी,
दुख्छ जब माथी, पाथी, मुरीलाई ।

खुप्टी थो धुँवाएको छैन अझै,
भन्दिनु है अग्ला-अग्ला धुरीलाई ।

टाढा भन्ने शिविर र 'मनु' जीजी,
नाम्न कहाँ सकिन्छ र दुरीलाई ।

बैसेपाटी, ललितपुर

विश्वव्याप्त प्रवाहीभर सामाजिक परिवेश र त्यहाँ देखापरेका अभाव,अशिक्षा, रोग, शोक, बेरोजगारी, मौन विभूति, वैरभावृत्ति, मौनरोग, साम्यत्व जीवनको छटपट, सन्तानहीनता, शिक्षामा देखिने राजनीतिक विभेद, भ्रष्टाचार, वैदेशिक रोजगार, धैभमा देखिने समस्या आदि विषय गाइन्छन् । यी कथाहरुमा तराइली जनजीवनको चित्रण अझ बढी आन्चलिकता पाइन्छ । कथाहरुले नेपालका धेरै भू-भाग र विदेशका समेत केही भू-भाग घुमेका छन् । कथाका रिजालको मुख्य विशेषता भनेको सामाजिक चित्रण हो, त्यो पनि विशेषत: तराइली । त्यसैगरि मनोविज्ञान, अतितवाद र विसङ्गतिवादका चित्रकार पनि पाइन्छन् । कथाहरुमा एउटा कुनै आएर छ, त्यो हो - सङ्गीत र आदर्श ।

शैली र प्रस्तुतिमा पनि विभिन्नता पाइने यस चित्रण्डित प्रवाह कथासङ्ग्रहमा अरु कथाहरुको तुलनामा शैप, मूल्य आदि कथामा फरक र सबैभन्दा शैलीको प्रयोग पाइन्छ । अतिपय कथाहरुमा कथाकारले भाषिकाको प्रयोग गरेर कथालाई अझ सजीव र आन्चलिक बनाएका छन् । अलीपश्चिक शैली र छोटाछोटा वाक्य गठनले कथाहरु सरल र सम्प्रेषित बनेका छन् ।

समग्रमा धनपर्दा चित्रण्डित प्रवाह' कथासङ्ग्रहका कथाहरु नेपाली हाला, पानी र माटोका कथा हुन् । एकथरी शताब्दौमा देखिएका उत्पादनहरुँ र बीसौं शताब्दीका अवशेषहरु हुन् । कथाकारले भोगेका देखेका र अनुभव परेका जीवन र जगतका कथा हुन्,जहाँ धेरै यथार्थता केही आदर्श र आग्रह पनि रहेका छन् ।

– अमर न्यौपाने

प्रगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको प्रतिमा अनावरण: मिथैयाको धमण

कवि, कथाकार र व्यङ्ग्यचित्रकारहरुको रूपमा चिनिँदै आएका नारायण गोठाले मिथाकाकार पनि हुन् भन्ने कुरा धौंचाई थाहा नहुन सक्छ । युगकवि सिद्धिचरण श्रेष्ठको प्रतिमा अनावरण गर्ने क्रममा मिथैया तिराहा आँदा र फर्कंदाका रोचक विषयवस्तुहरु समेटेर गोठिएको तथा 'कार्यपोस्ट'मा धारावाहिकरूपमा छापिएको उक्त निबाधलाई 'सुगन्ध' मासिकको वर्ष २६ पूर्णाङ्क २७७ अक्षर-साउन अङ्कमा साभार प्रकाशित गरिएको छ ।

९६ अङ्कमा सेक्टेर चरणबद्ध छापिएकी लामी निबाधले झुण्डाको ९६ पृष्ठ ओगटेको छ । सरल भाषामा क्रमबद्ध गोठिएको उक्त निबाधबाट युगकविप्रतिको आस्था र सम्मान प्रकट गरिएको देख्न हुन्छ ।

श्री गौतमिले निबाधा गोठे क्रममाई धनैगरी अगाडि बढाए भने अरुले निबाधाकारको रूपमा चिनिन सक्नेछन् ।

राप्रथ

चाँदनी

शङ्कर सुवेदी

हे चाँदनी अझ तिमी अझ मुस्कुराऊ
हुन्थ्यो कि शान्त अब यो मनभित्र घाउ ।
त्यो दुरको क्षितिजमा अब भो नजाऊ
मेरै समीप मनको नभमा रमाऊ ॥१॥

हो चाँद, चन्द्र अथवा शशि, चाँदनी हौ
वा जुन हौ ? प्रिय निशा-पति चन्द्रमा हौ ।
जे हौ तिमी गगनको प्रिय एक तारा
चाहन्छु मै निकटमा बसियौ सहारा ॥२॥

तिमी समीप म हुँदा नवरात्रिम पाएँ
भित्रै म गद्गद भएँ अझ धास आएँ ।
सबछौ तिमी यदि भने घरभित्र आऊ
हुन्थ्यो कि शान्त अब यो मनभित्र घाउ ॥३॥

दौड़ेर जान्छु म छुने पर भागि जान्छ्यौ
झन् झनु अगाडि म बढे अधि लागि जान्छ्यौ ।
चाहन्छु साथ म सधैं अब भो नजाऊ
मेरै समीप मनको नभमा रमाऊ ॥४॥

तिमी यही निकट शीतलको छहारी
आनन्द लुट्छु म सधैं मन मुग्ध पारी ।
भो अन्धकार पर झन् पर नै गराऊ
मेरै समीप मनको नभमा रमाऊ ॥५॥

तिमी त दर्शन बिना मन खिन्न हुन्छ
देख्दा तिमी गगनमा अति शान्ति मिल्छ ।
मुस्काउँदै अझ तिमी वर झट्ट आऊ
मेरै समीप मनको नभमा रमाऊ ॥६॥

अस्ताउने अब तिमी नगरे कदापि
माया, दया र ममता थपिदौं ममाथि ।
स्वच्छन्द नै गगनको प्रिय गीत गाऊ
चाहन्छु साथ म सधैं अब भो नजाऊ ॥७॥

हे चाँदनी ! मन सधैं अढि गो तिमीमै
सद्भावको मधु, सुधा, सृजना तिमी नै ।
यौटै कला गगनमा परिपूर्ण छाऊ
हे चाँदनी ! अब तिमी अझ मुस्कुराऊ ॥८॥

रत्ननगर -११, चितवन

लेख

नारी - पुरुषसम्बन्ध: विग्रह, कारण र समाधान

डा. प्रकाशमणि दहाल

हिजोआज विभिन्न पत्रपत्रिका, खासगरी अनलिपुरमा चिट्ठी तथा संवाददाताकहाँसे नारी र पुरुषका अधिकार, अवसर, महत्व, स्थानलगायत समग्र नारी-पुरुषसम्बन्धकै बारेमा जुधारी आँसकै भाव-भावान्तर भइरहेका छन् ।

यी विचारमा खासगरी हाम्रो समाज पुरुषप्रधान भएकाले परम्परादेखि नै व्यक्तित्व विकासका अवसर, सामाजिक प्रतिष्ठा तथा भौतिक सुख-सुविधा उपभोगका दृष्टिले नारीहरू अत्यन्त अन्यायमा परेका हुँदा विशेष आरक्षणका आँतरिक्त नारी-पुरुष समानताको पूर्वसर्तकै रूपमा पैतृक सम्पत्तिमा समान हक, वार्षनिक पदकम्मा समान वा सन्तोषजनक प्रतिनिधित्व, सामाका नामबाट पनि नारीहिंसा अवाञ्छित गर्भपतनको वैधतासमा व्यवस्था हुनुपर्ने नारीसहित र नारीहरूको समानजनक सम्मान, सुरक्षा सुविधाको व्यवस्था भइसाएको बाह्य कतिपय दृष्टिले उनीहरूको बढी सुविधा उपभोग गरिसाएको पुरुषबाट नारीमाथि हाइन नारीबाट पुरुष पनि पीडित हुने हुँदा पुरुषले पनि आफ्नो अधिकार र सुविधा पाउनुपर्ने, किनभने स्वरूपमा भए पनि पुरुषतर्फ रहेपन छन् ।

यद्यपि यी सब-सामान्यतः जागरूक तथा अभिव्यक्ति - स्वतन्त्रताको परिप्रेक्षमा र प्रगति परिष्कारको चाहनाकै द्योतक हुन् तर अझ बढी त नारी-पुरुषसम्बन्धमा निरन्तर विद्यमान असमानीकरण, विग्रह, द्वन्द्व र वमबाट समग्र समाजकै शान्ति-समुन्नतिमा अवरोध पुगेको प्रभाव तथा यसका गम्भीर प्रयास, चिन्तन र ठोस व्यवस्थापन आवश्यक भएको सङ्केतचाहिँ हुन् ।

हाम्रो समाजमा अट्टनारीश्वरको कल्पना गरिएछ । नारीलाई पूजनीय, आराध्य, त्रिया मान्नै र नारीको सुरक्षा, सुखसुविधाको निमित्त पुरुषले कष्ट उठाइआइने तथा नारीले पनि आदरणीय मानेर, पुजेर, ध्यान धरेर तथा समस्त परिवारका निमित्त अधिमा आफ्नो जिवाई सङ्कुचित गर्ने र रचना चाहिसाएछ दुबैबाट परिवार र समाज अभिवाएको भनिन्छ, तर यसमा प्रशस्त सत्यता भए पनि यी सम्बन्ध यी अवहेलना वा खल्किने आँसकै वास्तविक अर्थमा जीवन्त, बौद्धार्य र गौरवमयचाहिँ छैन, अन्यथा अस्था विवाह, सम्बन्ध र सङ्घर्ष चाहनैने थिएनन् ।

यी यी नारी-पुरुषसम्बन्धका सतहमुनि एकदा निरन्तर इन्द्रको अवस्था हुन्छ । त्यहाँ सम्पत्तिए अपराध र भागडाका रूपमा विष्फोटित भई सतहमाथि आएपछि मात्र सार्वजनिक हुन्छ । त्यहीं पनि प्रायः रुमरुती त हो नि, भोलेनेबान्नीको भागडा भनाएको भाषा भनिन्छ, सुनिन्छ, उडाइन्छ ।

वस्तुतः ठोकिन्न र बल दुईपटा बतंग हुने भरेजतै नारी-पुरुषद्वन्द्वमा सहभागिता पनि दुबैको हुन्छ, भाने नैसर्गिक-शारीरिक वास्तविकता, परम्परा, धन, मुद्दि इत्यादिको भिन्नताका कारण अपवादबाहेक द्वन्द्वमा नारी-पुरुष भूमिका पनि भिन्नै हुन्छ । जस्तो- प्रायः पुरुष आक्रामक नारी प्रतिरोधी, पुरुषशरीर/बचन/व्यवहार तीनै डिग्रिमने कठम/ सक्रिय नारी बचनमा, पुरुष दमनकारी/ अभूत्वाद्दीनारी सहनशील/ सम्झौता/ समर्पणवादी, पुरुष हाकाहाकी नारी अग्रस्थल, पुरुष आपरवाद नारी निरीह/ बाध्य, पुरुष हुकुमी नारी सुकी/ अवाधोग गर्ने इत्यादि र पीडित पनि दुवै हुन्छन् तर जुन कमसम छ त्यही पुटे वा बढी चुल्याएकै पीडित हुने अनुभवमा नारी नै बढी पर्छन् दिटीमाकिनी, छोरीबुहारी, पत्नीप्रेयसी, माता जुनै नातामा पनि, विद्यमानको त जुनै भएन तर गल्ती मोटरसाइकलकै भए पनि गाली वा सजाय ट्रक/बस ड्राइभरले पाएजस्तो अपराध यहाँ पनि हुनसक्ने अवार्यचाहिँ विर्सन सकिँदैन ।

तर क्रेक इन्द्र वा युद्धमा जस्तो हार्ने त मर्छ वा सीमित हुन्छ, जितेर र निरपेक्ष बस्ने पनि सधुत रहँदैन त्यसैगरी नारी-पुरुष इन्द्रमा पनि प्रत्यक्ष र प्रथम पीडित नारी भए पनि पुरुष र सन्तान तथा परिवार र समाजसमेत अतिग्रस्त हुन्छ । यी अवस्थ इन्द्र, क्षेत्राक्षेत्र र गठागठ हाम्रो अभिन्न सम्बन्धे भएको छ आखर ! त्यसैले हाम्रो समाजको हर क्षेत्रमा केन्द्रदेखि पार्टसम्म, राष्ट्रदेखि स्थानीय विषयसम्म इन्द्र र विवादै साथ निरन्तर छ सुनौपुनदेखि र समाधानचाहिँ दिर्घैमै बढी सालेर खोज्दा पनि भेटिँदैन ।

वस्तुतः नारी-पुरुष सम्बन्ध अति ऐतिहासिक र शाश्वत, सामान्य र व्यापक तथा श्रेष्ठिष्ट र अविभाज्य छ त्यसिकै जटिल, विवादित र समस्याग्रस्त पनि छ । त्यसैले धन्नो

हरिहाइकर अधिकारी एवम् प्रभा अधिकारीको एमार बर्षीय बुधरी साथी अधिकारीको असामयिक र पीडादायी विछोडमा उपस्थित शोकलाई आत्मसात् गर्ने समवेदनाको स्वर भुक्तिएछ गर्ने काम्य हो 'साथी शोक' । आपनी रचना परम्परको ताइबजाई कवि वैरागी जेठाले छोरीको मृत्युबाट शोक-विह्वल परिवारकी वेदना एवम् कवि स्वयम्को छटपटीलाई अभिव्यक्त गर्ने माध्यम बनाएका छन् । जन्मा-सम्मी ९२० बटा रचनाका रचना गरिएकी यी काव्यमा मृत्युले निर्जेका गरेकी शून्यताभिकको सम्पन्न भाव प्रकट गर्ने प्रयास गरिएको छ । निजकी छोरीको विछोगमा विह्वल मनका अशान्त छाम उतिरोको दुख अनुभूत हुन्छ- साथी शोकमा । छोरीको विछेडमा पिछे परिवार कति मर्माहत छ, त्यसलाई आध्यात्मक अभिव्यक्ति प्रदान गरिएकी छ । मृत्यु अपर्याप्तिको एकमात्र ज्ञात सत्य हो तर पनि मृत्युले जन्माएकी पीडा असह्य हुन्छ । मृत्युको खबरले साथ हुन्छ प्रकृति, मौन हुन्छन् नदीनालाहरू । मानव-मन भने मशानता हुन्छ- समुद्रको छालजस्तै । हृदय चिरिन्छ- पीडाले । जीवन दुःखको महासागर हो र बस्मा पौडन सक्नु नै ठूलो प्रतिभा मान्नु पर्दछ । मर्मार्थ भने वेदनामय हुन्छ । तिनै वेदनामय अनुभूतिको अभिव्यक्ति हो- प्रस्तुत काव्य ।

कवि वैरागी जेठाले साथीको सम्झनालाई जीवन्तता प्रदान गर्ने क्रममा कार्य गरेका छन् भन्दा फरक पर्दैन । सुधात्मक शैलीमा मनका छोमस र मर्मस्पर्शी भावनाको प्रकटीकरणमै काव्यको रूप धारण गरेको छ । प्रस्तुतिका विम्बहरूको समीचित् प्रयोग, साङ्केतको रचना- शैलि, सरल शब्दमा कोमल अनुभूतिको अभिव्यञ्जना र घटनाको हृदयस्पर्शी चित्रण प्रस्तुत काव्यको विशेषता हुन् । ५-७-५ र ७-७ को विन्यासमा गरिएको शब्दविन्यास प्रभावकारी छ । सम्भवतः यसप्रकारले यो पहिली प्रकाशित काव्य हो । यस वर्षमा पनि वैरागी जेठाको यो काव्यधारा महत्वपूर्ण बनेको छ ।

रीता अधिकारीद्वारा प्रकाशित प्रस्तुत काव्यमा केशव अधिकारी, घेलानाथ शर्मास, पुष्कर लोहनी, मोहनबहादुर कायस्थ, हरिहाइकर अधिकारी/प्रभा अधिकारी, डा. विष्णुराज आचेर, वैरागी जेठा र प्रकाशपछाडा तर्फबाट कृतिआरेमा शुभ्रना समेटिएका छन् । समग्रमा संवेदना र समवेदनाको आत्मिक अभिव्यक्ति हो - 'साथी शोक' काव्य । कवि जेठाले अनुभूतिको गहिराइ र भोगाइको उचाइलाई एकसाथ प्रस्तुत गर्न सकेका छन् -अस्त कृतिमा । आशासी दिलमा पनि जेठबाट अझ राम्न कृतिको अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

६. अब शहीद भोन्छ

पेशाले साहित्यमा अत्यन्त सक्रिय भए क्रममा चासाउँदै आएकी नारी प्रतिभाको नाम हो सुधि सुधा आचार्य । हालसम्म झण्डै दर्जन कृति प्रकाशन गरिसकेकी आचार्यको पछिल्लो कृति 'अब शहीद भोन्छ' गजलसङ्ग्रह वि.सं. २०७१ मा सार्वजनिक भएको छ । सिक्किम र पश्चिमी बेंगलामा आरू आचार्य रत्नराजिका राष्ट्रिय मासिक पत्रिका एवम् 'अन्तरिक्ष' साइबु मासिक पत्रिकाकी सम्पादन कार्यमा संलग्न रहेकी छन् भने झण्डै डेढ दर्जन साहित्यिक- सामाजिक सङ्घसंस्थामा उनको सक्रियता रहेको देखिन्छ । पछिल्लो समयमा सुधिसुधा आचार्यका विभिन्न विधाका रचनाहरू पत्र-पत्रिकामा प्रकाशित छन् ।

प्रस्तुत सङ्ग्रहका ९९ वटा विभिन्न भावका गजलहरू सङ्ग्रहमा गरिएका छन् । जीवनको भोगाइहरू कमका अनुभव गरिएका अनेकन मर्माघातलाई गजलका हरफहरूमा परिपक्व ढङ्गबाट अभिव्यक्त गर्नु गजलकार आचार्यको विशेषता हो । सङ्ग्रहभर हरफहरूले कहीं प्रेमका निरूपण अनुभूति बोकेर आएका छन् भने कतै वियोगका दुःखद्यायी भाव प्रकट गरिरहेका छन् । गजलहरूमा सुधिसुधा आचार्यका व्यक्तिगत जीवनका विभिन्नको उन्मायी अनुभव गर्न पाइन्छ त कतै राष्ट्र, राष्ट्रियता र सामाजिक जीवनका सुख-दुःख लाई शब्दमार्फत् प्रस्तुत गरिएको छ । मानिस जन्मन् जीवन बाँच्न चाहन्छ तर यथार्थका गर्मीठा क्षणलाई भोगीपर्ने बाध्यता उसका अधिकार आइदिन्छ । हरेक विषम परिस्थितिहरूमा धैर्य र सङ्घर्षकी साथमै जीवनलाई सन्तुष्टिपूर्ण बनाउन सकिन्छ । अभावमा पनि सन्तुष्टिको भाव उमार्न सक्नु महत्वपूर्ण कुरा हो । सङ्ग्रहका गजलहरूमा समाजले भोगिरहेका विडम्बनाहरूको चित्रण पाइन्छ । देशभक्तिमैं नियुक्त विभेदका यहीहरूकमा भाटाको सुझाव पाइन्छ । मान्छेले भोग्नुपरेका अन्याय, अत्याचार र व्यभिचारप्रति आचार्यकी आक्रोश चरमका पुगेर अभिव्यक्त भएकी छ । साहित्यको सपना ओन्दैर बेडामा गरेकामा उनको मन दुखेको छ । देशमा व्याप्त इन्द्र लामो समय अब रहन्न भन्ने साहित्यको रगतको मूल्य चुकाउनुपर्ने भनिछन् -उनी । सङ्ग्रहकी पहिलो गजलबाट कृतिको शीर्षक छनोट गरिएको छ ।

रत्नराजिका साहित्य परिषद्द्वारा प्रकाशित प्रस्तुत कृतिमा पेशल खरेल, झालुमाकर पौडेल, गोविन्दराज भितेरी, केशव पाल्पाली, सुरेन्द्र निरौ अधिया, ध्रोज निरौ 'अनिल', भाग्यशाली अधिकारी, सबराज अस्साल र गजलकार स्वयम्लगायतका द्वारा समीक्षिएका छन् । सुधिसुधा आचार्यका गजलमा जीवनका विविध तस्वीरहरू प्रस्तुत गरिएका छन्, जसमा सुख दुःख, प्रेम-वियोगका साथै देशप्रेम र भूगोलले भोगेका विषम परिस्थितिको चित्रण पाइन्छ । विविध विषय र बान्दीका गजलरचनाले आचार्यको गजलयात्राबाई सुरक्षित गन्तव्यमा पुऱ्याउने आशा गर्न सकिन्छ ।

- भैरवका (डाक्टर काठमाडौं)

समीक्षा

सिर्जनाका तीन फूल

डा. यादव महराई

१. सूर्ज पनि अस्ताउन मार्थे

राजेन्द्र थापा नेपाली गीति-साहित्यका फाटिना आकाशमा साथ उज्यारपुंज थपिने नाउँ हो। 'मञ्जपाणि त मनै फाट्दो' (२०४२) जस्तो उत्कृष्ट गीतिसङ्ग्रहद्वारा प्रकाशन परिसङ्केत थापाले 'सूर्ज पनि अस्ताउन मार्थे' शीर्षकको गजलसङ्ग्रह लिएर नेपाली साहित्यिक फाटिमा फेरि झल्किनुनाई सुखद् पक्ष मान्नु पर्दछ। पेसाले नेपाली सेनामा कार्यरत रही पनि उनको मन-मस्तिष्कमा नेपालीपन सल्बलाइरहेको पाइन्छ। तीसको दशकदेखि सक्रियतासाथ लेखिन थालेको नेपाली गजल- साहित्यले उल्लेखयोग्य प्रगति गरेको छ भन्दा अत्युक्ति नलाग्ला। त्यसो त गजलको विधानलाई आत्मसात् गरेर लेख्ने कार्यको थले नेपालीमा नै हुने गरे छ। गीतकार राजेन्द्र थापाद्वारा लिखित प्रस्तुत गजलसङ्ग्रहले नेपालको सुदूर पश्चिमको जनजीवनलाई समेत अभिव्यक्त गर्ने काम गरेको छ।

जन्माउन्नी ६८ वटा गीतगजलहरू सङ्गृहीत प्रस्तुत कृतिको पहिलो गजल नै सङ्ग्रहको शीर्षक बनेको छ - 'सूर्ज पनि अस्ताउन मार्थे'। नेपालको सुदूरपश्चिम क्षेत्र विभिन्न कारणले पछि परेको क्षेत्र हो। गजलकार थापाको अभिव्यक्तिमा नेपालको समग्र विकासको सोचका बलाउनेहरूको दृष्टि सुदूरपश्चिम नेपालमा पुग्न नसकेको गुनासो पाइन्छ। त्यहाँको जनमानसले भोग्दु परेको व्यथालाई मर्मस्पर्शी ढङ्गबाट अभिव्यक्त गर्नु कृतिको विशेषता हो। पूर्वमाट उज्यालका साथ ढपाएको सूर्य दिनको उत्तरार्द्धमा धुमिलहुँदै पश्चिममा अस्ताइनुको प्रतीकात्मक अभिव्यक्तिमा सुदूरपश्चिम नेपालको अभावग्रस्त जनजीवनको दृश्य अनुभव गर्न सकिन्छ। आत्मकथात्मक शैलीको सुदूरपश्चिमको निर्यातनाई गजलकार थापाले कृतिमा डाहरेका छन्। त्यति मात्रै नभएर सङ्ग्रहका गजलहरूमा नेपाली जनजीवनका विषम परिस्थितिको चित्रणका साथै नेपाली अन्तरात्मका आकाङ्क्षाको पूर्णताको निम्ति आशावादी स्वरसमेत गुञ्जारित भएको पाइन्छ। परिवर्तनको पाइलो पीडाले पूर्व यात्रांकित हुनुपर्दछ भन्ने सर्वसत्यको चरम प्रस्तुत गर्ने थापाका हरफहरूले राष्ट्रिय अखण्डता, अस्तित्व र एकताको गवाहत गरिरहेका छन्। मानवजीवनका प्रेमपूर्ण भिन्नकायी ढङ्गाधोंसे बाणीकित गजलका गुच्छाहरू मूर्त बनेका छन्। सङ्ग्रहमा सार्थक जीवनको अभिव्यक्ति पाइन्छ। नेपाली सम्पृति र जनजीवनबाट टिपिएका बिम्बहरूको प्रयोग सङ्ग्रहका गजलमा भएको छ।

सरल र सहज अभिव्यक्ति, परिष्कृत शैली, क्लिष्ट र कल्पनात्मक अभिव्यञ्जनाले कृति ग्राह्य बनेको छ। प्रत्येक नेपाली महिलाको पीडामा आफ्नो आमाको पीडा अनुभव गर्ने गजलकारको उच्च भावनाको कदर गर्नै पर्छ। समाजका कटु- यथार्थहरूलाई सजीव चित्रण गर्ने गजलकार थापाको कलममा गजलकारितालाई भरपर्दो लक्षण देख्न पाकिन्छ। सुदूर पश्चिमान्चल साहित्य समाजद्वारा प्रकाशित प्रस्तुत कृतिमा राष्ट्रकवि माधव गिम्मिरे, डा. देवीप्रसाद भीमा तथा गजलकार स्वयम्को भनाइ समाविष्ट छन्। वि.सं. २०६१ मासमा प्रकाशित उक्त कृतिबारे डा. त्रिपाठी लेख्छन् -"यस सङ्ग्रहभित्रका गीतहरू अत्यन्त हृदयस्पर्शी छन् र यी गीतमा आजको हाम्रो समाज र यसका विरोधाभासका साथै विडम्बनाको सङ्केत गर्ने र देशको विकास प्रक्रियामा रहेको सन्तुलनको खुलतातर्फ पनि लक्षित गर्ने सशक्त व्यङ्ग्यपरिक समेत प्रस्तुत भएका छन्।" गीत-गजलकार थापाको सिर्जनात्मक लेखनीले उनकै गजलका पङ्क्तिमा भाव प्राप्त गरोस्- शुभकामना।

"दशौंटा डाँडा पहुलभन्दा, यौटै सगरमाथा चहु।
दशौंवर पानी छलुंभन्दा एउटै पोखरी छलुं।"

२. साँची शोक

वि.सं. २०२७ जेठ २७ गते सकैथौर-४ बाँसिङ, सुनाचौंटामा जन्मेका थनरूपाम अधिकारी नै नेपाली साहित्य-साहित्यमा साकिम व्यक्तित्व 'पैतारी जेठा' हुन्। वि. सं. २०४९ मा 'म अलली' (कवितासङ्ग्रह) प्रकाशन गरेका र 'कविराम स्थापितको जीवनी र सप्टा-दृष्टाका विचार, डा. विष्णुराज आचेर: सृष्टा र सिर्जनाका विविध आयाम' का साथै 'गुरुवला' साहित्यिक मासिक पत्रिकाको सम्पादनसमेत गरिसकेका जेठाले २०६३ मा 'साँची शोक' (गजल सङ्ग्रह) लिएर देखापरेका छन्। जेठा विभिन्न साहित्यिक सामाजिक संस्थासँग आबद्ध देखिन्छन्। नेपाली परम्पराभन्दा भिन्न तरकारी अध्यारधना 'ताइका' ५-७-५ र ७-७ गरी पाँच हरफमा ३१ अक्षरीय संरचना भएको विधा हो।

अटिल तर महत्वपूर्ण सम्बन्धको सुक्ष्मातम सीमाक्षम्य जरा गाडेका विषयवस्तुलाई पक्षीय वा द्वैध र सतही तर्फले मात्र न प्रस्टयाउन न समाधानको मर्मोसिको बिन्दुसम्म पुऱ्याउन सम्भव हुन्छ। अतः यस इन्द्रका वास्तविक आशयको पूरै लम्बा पनि आवश्यक महिराइसम्म पुग्नैपर्ने हुन्छ।

त्यस अनुसार प्रथमतः के भुक्त जरो हुन्छ भने कुनै पनि समाजका मानिसको आपसी सम्बन्ध र व्यवहारसम्बन्धी सोच र कार्य 'भाँडाको आकारजस्तै पानीको आकार' भनेझैं त्यस समाजरूपी भाँडाको सांस्कृतिक/सास्कृतिक, परम्परा/मान्यता तथा राजनीतिक (खासगरी)/आर्थिक प्रणालीकै आकारअनुसार नै निर्मित, प्रभावित र सम्बन्धित हुन्छ अर्थात् मानिसले त्यसै सोच्छ र गर्छ जसो त्यस समाजमा स्वीकृत, प्रचलित र सम्बद्ध छ। त्यसबाहेक मानिस स्वभावैमे महत्वाकाङ्क्षा, अज्ञानता, सापरवाही, निहित, स्वार्थवश अस्वीकृत वा निर्धारित सीमाक्षम्य पनि पुग्छ/पुग्न खोज्छ। खासगरी महत्वाकाङ्क्षा र निहित स्वार्थवश उ छलछाम र जबर्जस्ती गर्न पनि पछि पर्दैन। फलतः स्वीकृत व्यवहार उल्लङ्घन, त्यसबाट असन्तुष्टि व्यवहार र अन्ततः इन्द्र उत्पन्न हुन्छ, जसलाई समाजको दण्डविधानले नियन्त्रित गरेर समाजलाई अमानान्तर र सन्तुलित राख्दछ। तर एकातिर मानिस भित्रैर वा अर्कोतिर पनि दण्डविधानलाई निरस्त पार्ने खोज्छ भने अर्कोतिर स्वतः दण्डविधान पनि सधैं त्रुटिकै सचेत, सक्षम र इमानदार महुन र अभ्रा सामाजिक व्यवहारको स्वीकृत मान्यता पनि समयको प्रवाहअनुसार साँघुरो पैमानेको हुनसक्छ। त्यस अवस्थामा दण्डविधानलाई सचेत,सक्षम र त्रुटिरहित पार्नु वा व्यवहारको स्वीकृत सीमालाई फराकिलो पार्नु वा दुवै आवश्यक हुन सक्छ। समाज जीवित जीवनका गतिविधिको निरन्तरता भएकाले यी दुवै क्रम पनि उस्तै निरन्तर र गतिशील हुनुपर्छ अर्थात् यी दुवै क्रमका विश्लेषण, भूलचुक हुनुहुँदैन। अन्यथा, इन्द्रमा विसङ्गति र जटिलता बढ्दै जान्छ जसको अन्तिम नियति हुन्छ युद्ध।

समाज विज्ञानको यस वास्तविकताको प्रकाशमा हेर्दा हाम्रो समाजमा मानिसका आपसी सम्बन्ध र व्यवहारसम्बन्धी सोच र कार्यको खोत र नियामक अर्थात् दण्डविधानसमेत स्वीकृत मान्यता र प्रणालीमा निम्न तीन महत्वपूर्ण त्रुटि वा विसङ्गति देखिन्छन्, जसका कारण नारी-पुरुषसहितका आम मानिसको सोच र कार्यमा सामान्यस्तरमा इमानदारी र सद्भावको सट्टा असामान्यस्तरमा छलछाम कटुता र अन्ततः मुद्दाबाजी पुग्ने गरी इन्द्रमा विस्तार भइरहेको छ।

१. असमानता र इन्द्रको सस्कार :- मानव समाज जेसुकै, जिहू, क्षणरङ्ग, जात, धर्म, वर्ग, वाद वा विचार, ज्ञान, सीप, शारीरिक क्षमता इत्यादि अनेकौं विशिष्टतामा असमान मानिसहरूको एकीकृत, सङ्गठित जमात हो। असमानताका मेहेर धर्मोहेले वास्तविकता र सबै थोक उपलब्ध हुने उपयोगिता पनि हो। अतः उपयोग र व्यवस्थापन गर्ने सके यसको प्रगति र सम्पुष्टि गर्नके अवगति, अज्ञानता, अनेकौं विशिष्टता हिंसा र गुह्य स्याङ्डेद त्यसैले त्यस असमानता र इन्द्रको उपयोग व्यवस्थापनका निमित्त व्यवहार निरूपण स्वीकृत गरिन्छ, जसको सबैले पालन गर्नुपर्छ। नगर्नेलाई दण्ड हुन्छ। तर प्रथामा समाज दुई वा धेरै दुई मुख्य समूहमा पुथीकृत रहन्छ र पुरुष-नारी वा पुरुषले ढाक निर्णित व्यवहारको सहा अवसरवाद लाभ उठाउँदै गए, गए, पए, क्षमताका इत्यादिका आधारमा आमामाथि अत्याचार गर्छ। यस सामाजी प्रथा विद्यमान् हाम्रोजस्तो देशमा चाहिं यो प्रक्रिया बढ्दैछ। यहाँ भन्दैजन्दै असमानताको कदर र इन्द्रलाई व्यवस्थापन गर्नभन्दा त्यसलाई दुरुपयोग गर्ने र चाबेर राख्ने अनि त्यस धनिभोमा साबिकम्य माछा मारिरहने काम मात्रै गरिन्छ। हाम्रो समैको चरित्र र भावनामा सस्कार अनेर यही घुमिराखे छ र मुखमे मेजमा बाटोकी जुरा गरे पनि व्यवहारको अन्तिम साथ यही भइजाएको छ। हाम्रो जीवनका साप्टिय दैवि व्यक्तिय, राजनीति दैवि आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, सैक्षिक सङ्गसस्थासम्म र अन्तरमातिय, वर्गीय, क्षेत्रीय दैवि परिवार र दम्पतिसम्मका सबै सोच र व्यवहार यही सुसस्कारद्वारा निर्देशित र नियंत्रित छन्।

२. इन्द्रहीनता :- उक्त विसङ्गतिको प्रमुख परिचायक र आरक्ष हो इन्द्रहीनता जसको निम्ति हाम्रो देश सबभन्दा बढी बदनाम छ। सर्क आनाहाई ऐन र कुनाहाई पैन आम अनुभव र विश्वासको यथार्थ हो। उच्चस्तरीय नाराबाजीहरूले इत्याआम्ब वा आत्मदाहसम दबाउन परिएकोदेखि मनेर पनि साथ नछुने दिनहू देशका कुनाकुनामा आमाकार, हत्या, बोक्सीको आरोपमा हुने हरेक न्यादती सबै दण्डहीनताका प्रतिफल कथा भएका छन्। साहित्यकार पुरुषोत्तम गौतमले त 'अतिक्रित शीर्षक रहेर उपन्यासै लेखिदिएका छन्। दण्डहीनता अर्थात् अनुशार, मात्र वा कार्यशैलीका आधारमा बन्छ, दण्डमुक्त गर्ने चलन असमानता, अस्वस्थ प्रतियोगिताजस्तावत सबै विसङ्गतिको जड हो। परिणामस्वरूप हाम्रो समाजमा न अन्यायप्रति पर्सेनाई न्याय पाउने विश्वासै हुन्छ न अन्याय गर्नेलाई डेण्डित हुने भय हुन्छ। यसै भए त्यसको भाउ चढ्छ। मानिस बढी वास्तविकताका आधारमा आफ्नो व्यवहार तय गर्छन्, जुन स्वभावतः असहिष्णु, असमानतामूलक, अवसरवादी र इन्द्रकारक छ हुन्छ। फलस्वरूप बढ्दै दुष्प्रति

र मुद्रति निराश, दुरुत्साहित, पराधित वा विद्रोहिताग्नी र उग्र क्रांतिरोधी भई आएको हो ।

१. दायित्वहीनता - यसो तर प्रमुख विसङ्गतिको जिम्मेवार निकाय- सरकार अर्थात् राजनीतिक नेतृत्वमा दायित्वबोध र दायित्वनिर्वाहको अभाव । यो निकायको दायित्व हुन्छ - दैनिक शान्ति सुरक्षा कायम राख्नुका अतिरिक्त बाकी भौगोलिक, आर्थिक आदि अवस्था एवम् जनताका एक-एक समस्या, आवश्यकता, बाकी संसाधनको पहिचान एवम् विदेशी शक्तिसम्बन्धबाट रक्षा र माथिका दुई विसङ्गतिलाई निरन्तर गर्दै राज्यमले सीधतम, कुशलतम, सक्रियतम र असलतम व्यवस्थापन तर दुर्भाग्यवश हाम्रो देशको यो निकाय देश र जनताप्रति कहिल्यै जिम्मेवार रहेन । उसमा तीं दुष्कृतिको जन्म हैन संरक्षण पाच्यो । राजाको सामन्तवादी नेतृत्वले त त्यो पाच्यो पाच्यो, तर जनताद्वारा निर्वाचित नेतृत्वले समेत आफ्नो शक्तिबाट प्रतिबद्ध हुनुको सट्टा विद्वान्, बादर्श र अनुशासित बङ्गालमा, त्यसकै आडमा व्यक्तिगत, पारिवारिक, समूहगत, दलगतस्वार्थको निमित्त छलकपट, षड्यन्त्र र बहुआयामी समाजविरोधिता आदि उच्चतम सर्कसी हैन र अनाहत पश्चात्, असमानता, दण्डहीनता मै दैनिक बयार भएको छ । यहाँ बहुचर्चित रवीन्द्रकी निम्न भनाइ चरितार्थ देखिन्छ - "व्यक्तिसंगै एकअर्कामा सन्थाउने र त्यसबाट आफैंलाई समेत आघात पार्ने दुष्कर्मप्रतिको उसको क्रोधजनाइ (passion) चर्किंदै छ । विचार वा सिद्धान्त, जसद्वारा वास्तविक क्षति पुग्छ, सबैभन्दा नछोसा, त्यही क्रोधजनाइकै खोल भइरहन्छ ।" यसबाट विद्यार्थीलाई अतिरिक्त जनतामा जाने सन्देश भनेको विसङ्गतिमा रमाउनेहरूलाई धोरिखाइन, तर सदाचार रहनेहरूमा निराशा, कुण्ठा, आक्रोश र अन्ततः इन्द र समग्र क्रांतिगमन, जुन हामीसम्म भइआएको छ ।

हाम्रो समाजमा अर्को नारी-पुरुषले तीन कुसंस्कार आत्मसात् (Internalize) गरिआएका छौं, जिम्मेवारी बनाउने व्यक्तिबाटै सानैदेखि जिम्मे चाहने आएकाले हाम्रीमाई त्यसको अभिव्यक्ति भाषा सधैं नै चारित्रहन्छ । फलतः पैंचाएको 'अ ब्यारिज इमीजज' मा अरूले हामी इन्द समाधान गर्न सक्दैनौं तर इन्द बढाएर वा नयाँ इन्द्को सिर्जना गरेर उठ्छौं । हाम्रो बुध व्यवस्था गरेर नबढ्नी मत डालेर चुनाव, धुम धुमाएर प्रतियोगिता, अन्ततः मुद्दा जित्न चाहन्छौं । हामी जन्मेकोबाट हिरेर अन्त तमाम गर्न चाहन्छौं तर प्रकाश पर्न पो पनि अन्धेरा भोग्न चाहदैनौं । हामा नेता, हाम्रा दूताबास, हाम्रा सिमेन्टी यही गर्छन् र हामी अरे पनि यही गर्छौं । यसो गर्न नसक्ने पनि बाहिर-बाहिर आलोचना गरे पनि भित्र भित्र बाहारिस गरिरहन्छौं ।

नारी-पुरुषसम्बन्ध र विवाहमा पनि यही सान्दिग्ध सामाजिक यथार्थ नै प्रतिबिम्बित भएको हुन्छ, कारण दुवैले उही कुवाको पानी खाएको हुन्छ । अवश्य उही कुसंस्कारको भाइ भिसिएको हुन्छ, जसले कुण्ट रोग मागेको व्यक्तिलाई भै बाकी धन सम्पत्तिकमाई बचाइ हुन्नेल साँदिरहेको छ । तर यी तीन कुसंस्कारका अतिरिक्त नारी-पुरुष सम्बन्धलाई बढिल पार्ने अरू पनि ऐरे कारण हुन्छन् जसमा निम्न चार प्रमुख हुन् :

क. इन्द व्यवस्थापनको अभाव- मानिस एकैसाथ पनि व्यावहारिक जीवनका विभिन्न विषयमा अन्तर्द्वन्द्वग्रस्त हुन्छ भने परिवारमा स्वाभाविक मतभिन्नता , असमान बौद्धिक-शारीरिक स्थिति, भुंभुचुक हर्षादिका कारण इन्द भटरहनु स्वाभाविक हुन्छ । तर माथिका तीन कुसंस्कारद्वारा निर्मित र निर्देशित सोच र व्यवहारका कारण प्रत्येक दम्पति र अन्य सदस्यमा विद्यमान दुला-सानाको वर्गीकरण, दुलामा विद्यमान दुलो हुनुको अहम, विशेषाधिकार, दण्डहीनता, दायित्वहीनता, त्यसका कारण विद्यमान आन्तरिकीको अपमान, अन्याय र शोषण, राज्य नेतृत्वमा व्याप्त दण्डहीनता, दायित्वहीनता र अवसरवादिताका कारण त्यसमा विद्यमान र व्यवस्थापनको अभाव र मानिसमा त्यसरी नियन्त्रण हुने डर र आशाको अभावको फलस्वरूप बढेजस्तो हिंसारी र परिवार इन्द व्यवस्थापन हैन आक्रोश, कुण्ठा, असहयोग, उदासिनता, हिंसा, छलिहिंसा, अवसरवादिता र गिराहले राम्रो रहेछ हुन्छ ।

ख. अन्तरङ्गसम्बन्ध - दुई आत्मालाई रसायन वा दुई इन्द्रालाई मिसेमसे जोडेजस्तै नारी पुरुषलाई प्रेमले जोड्नेर राख्छ र प्रेमको आधार हुन्छ रतिराग वा अन्तरङ्गसम्बन्ध तर यो अति प्रिय हुन्छ, त्यतिकै अप्रिय हुन्छ यदि त्यसमा असक्षमता, अवहेला र अरुचि भएको पर्ने । यस्तो स्थितिमा हुनेसम्म समझदारी, सुधार, उपचार र सहनेका सर्वोपचारबाट असफल नै उत्तम हुन्छ तर हाम्रो समाजमा माथिका तीन कारण ग्राम्यपछि अन्य कारण तथा विकलाङ्गताको थप इन्धनिका फलस्वरूप यस समस्यालाई दयाएर र असफल न सुधार उपचार गरू आजीवन कुण्ठा र इन्द्रमा बाँच्ने चलन छ ।

ग. पारिवारिक सम्बन्ध- आफ्नो वा परिवारका सभ्य सदस्यको आदत, स्वभाव, सिद्धान्त, रवैया, परिवारको सार्थिक/सामाजिक स्थिति इत्यादि जारणले पनि दाम्पत्यमा असमझदारी र कटुता ल्याउदिन सक्छ जस्ता धेरैजसो अरु प्राय सम्बन्ध स्थापनापछि थाहा हुने र त्यसपछि नै समायोजन सही मार्गतर्फ अग्रसर गराउन सकिन्छ जसमा सागेको उनका गजलहरूमाट प्रस्ट हुन्छ । उनी भेख्छन् -

आँखामा जीवन पीर हुन्, मनाई बस्तो लाग्छ
मनमा जीवन पीर हुन्, मनाई बस्तो लाग्छ ।

++

उकालो-ओरालो बाटाभरि, तैपनि हिँडुनु पर्छ
बाटोमा जीवन पीर हुन्, मनाई बस्तो लाग्छ ।

उनका गजलहरू शब्दहरूमा माथ सुन्दर शैलमा, गेमाभाक किसानमा पनि सजाय छन् । नौलो प्रस्तुतीकरणले सुनमा सुगन्ध मर्केको आभास हुन्छ । सामका सागि माथ गजल लेखेर गजलकार हुन खोज्नेहरूका लागि गजलकार लक्ष्मणका लागि नै सङ्घर्षरत रहस्य एक हाँक भएर खडा भाएका छन् । उनी बिनै माथ पेटेरी एक गजलकार हुन्, जो शब्द, नियम र सम्पूर्ण भावनाको संयोजन गरेर समाजका लागि प्रेरणा, ढाकाढ र सुझाव भएर उपस्थित भएका छन् । उनले गजलसङ्ग्रह 'आठमाथि आठ' बसको एउटा नमुना हो ।

x x x

कविता

अक्षरहरू

✍ शिव अपरिचित

लोथोपोतो समूह चल्छ
समूह बलियो हुन्छ
बलियो कै साथ हुन्छ
माथ चल्छ ।

अक्षरहरू अर्थाये ईश्वर्य चल्छ
लक्ष्मी पुरस्कार पोकेर
उही लाग्छन् ।
आरोपात्मक बाक्य बाचन्छन्
निर्बान्दा प्रमाण पर्योजन्छ
अक्षर अर्थाये अक्षर पर्योजन्छ ।

प्रायोजन पुरस्कृत हुन्छ
जिउँदो बाक्यलेखक
भकारोभरि मकैबाजामा
बाढ सगाएर चिनिन्छ ।

निरन्तर अक्षरहरू घिसिन्छन्
अक्षर अर्थाये अक्षर घिसिन्छ ॥

कविता

गास-बास- कपास र सास

✍ बासुदेव गुरागाईं

माथ हुनेका लागि माथ
र, जिजीविषाको बास,
पेट हुनेका लागि गास
र, आइ हुनेका लागि कपास ,
स्वाभाविक चाहना ।
र, सहित लागि दुखसाथ,
किनो घियो, आज छ , र
भोलि हुन्छ- हुनुपर्छ ।

गासका लागि बास
र, बासका लागि सास
परिआए, - दुवै छोडन सकिन्छ
जेही अपाका लागि,
तर, एउटै पुरा
भरिपाइमै, - सास छोडन सकिन्न,
बस आइका लागि कपास पनि
एकछिन छाडिदिउँ
साधिम रूपमा बाँच्न सकिन्छ,
कपास,- एउटा सीमारेखा
माथ, विश्वासको सानो पर्खा
नचाप्दा सर्वत्र छाडिएको छ
जान्छ, सर्वत्र पारदर्शिता
निर्यन्त्र,-
साँझा चिम्सेर देख्न सकिन्छ
अनुभूत गर्न सकिन्छ
र पनि, - प्रश्न उठ्छ
कै यी सबलाई,
साँझा चिम्सेर,- एकसाथ
त्याग गर्न सक्छ मान्छे ?
सायैंन, जवाफ सायैंन -
आखिर यी सब,
मान्छेका जिजीविषाका परिणाम
गास-बास का कपास
यी सास छुटन्जेलका लागि
मान्छे-पैमेश र सुरक्षाघेराको सन्त्रास ।

समीक्षा

घाउमाथि घाउ : सर्सर्ती विवरण

✍ शिखर आरोहण

घाउमाथि घाउ - यी शब्दहरू भेट्छु र सोच्छु । तर अगाडि बढ्न सकिदैन । सोच्ने कसरी होला त्यो ? समय, जब घाउमाथि घाउ मिसिएर अपेक्षाकृत्त सुरु भएला, घाउले नै अर्को घाउ सिर्जना गरेला । मलाई लाग्छ - घाउ गहिरो हुन्छ, घाउको मलमा पुनः अर्को घाउ बसेला सायद नै घाउका पक्षका केलाएर हेर्ने जाँचीदी किसिमको मन पोखेर आईछ, मन दुखेर आईछ । 'घाउ' शब्द अनौठो छ, विचित्र छ । यसलाई सम्झँदा पनि विचित्रै अर्को घाउ जन्मिएर आईछ । यिनै घाउहरू, समाजका घाउहरू, मनका पीडाहरूमाथि दुर्भाग्यका पहिचानहरूले स्पर्शलाई छुने गर्दा । स्पर्शले त्यसलाई मूर्त रूप दिन, त्यसलाई पन्छाउन अर्को अरू साङ्गुरेको हुन्छ, घाउमाथि घाउ पुराणुपरेको हुन्छ । यी घाउका प्रस्तुतकर्ताई आफ्नो माध्यमबाट सम्पूर्ण मानव-जगतका कुराका ज्ञान गजलकार रामले कृति 'घाउमाथि घाउ' मा प्रयत्न गरेका छन् ।

चालीसऔं दशकदेखि नेपाली साहित्यमा समर्पित रहनले आफ्ना भावनाहरूलाई कलमको सहायतामा साहित्यका विविध विधाहरूमार्फत् अगाडि ल्याएका छन् । मैलेनु आफ्ना मनका भावनाहरूलाई उजागर गर्नु मात्र होइन, पीलु प्रेम गरेर प्रेमिकालाई पाकाइनु मात्र होइन, मैलाई बौद्धिकताको उचाइ उकाएर आफूलाई अगाडि ल्याइनु मात्र होइन, मैलेन एक समाजको रमाइलो मात्र होइन, मैलेनमा त क्रान्ति हुनुपर्छ, सचेतता हुनुपर्छ, आमआवाज हुनुपर्छ । मैलेनले अगाडि बढ्ने ढाँचेराका कुराका जाग गर्नुपर्छ- मलाई यस्तो लाग्छ । बलरी शब्दहरूमाथ चेतना जगाउन, मन शान्त पार्न र समयलाई इङ्गित गर्न गजलकार रामा सफल भएका छन् - उनको पहिलो गजलसङ्ग्रह 'घाउमाथि घाउ' माफोत् । मलाई यो पनि लाग्छ, रामा सिर्जनाहरूको एउटा सम्मान हो । प्रशंसित सिर्जनाहरू मात्र रामालाई भिन्न पर्याप्त दैनन् । रामालाई भिन्न पर्नेछ पाठक एकपटक रामा पाए बाँच्नुपर्छ । साहित्यका अन्य विधाहरूभन्दा रामा गजलमा सशक्त भएजस्तो लाग्छ । गजल रामाको पहिचान हो । यो मेरो धर्म पनि हुनसक्छ, किनकि रामा कविताभा पनि सोधिरहेको पाईछु म, उनी कवितामा पनि जीवन बिताइरहेको पाईछु । रामाको कृति क्षतमा पर्ने बिसौं म तामाल 'भूमिका' हेर्छु, पृथक शैली र अभावटमा । दोस्रो गजलसङ्ग्रह एस चौथो कृति 'घाउमाथि घाउ' ले रामामा विद्यमान धर्म, उत्साह, प्रेम, करुणा, बौद्धिकता आदि झल्के प्रस्टाएको छ ।

पछिल्लो समय नेपाली गजलमा आधुनिकता विस्थापनले रामेका गजलकारहरूमध्ये गजलमा बौद्धिएरभन्दा पनि बौद्धिकताको आफ्नो परिचयको वा आफ्नो अनुभूतिलाको ढाँचा देखाइन तथा विभिन्नभिन्नवादको पक्षमा आफूलाई उभ्याउन गजलसाई नै अशुद्ध बनाइरहेको अवस्थामा शिल्प, कला तथा विषयलाई आत्मसात् गर्दै गजल लेखेका रामा सम्पूर्णका लागि एक चुनौती भएर देखापरेका छन् । गजलकार रामाले आफ्ना गजलहरूलाई शब्दहरूको गुछी मात्र नबनाएर संरचनागत सचेतताका साथ सुन्दर अभिव्यक्तिका दर्पणका छन् 'घाउमाथि घाउ' मा । एउटा कृतिलाई सशक्त बनाउन भूमिकाको पनि ठूलो महत्व हुन्छ भन्ने मेरो अनुमान हो ।

वर्तमान समयमा जिन्दगीलाई सकारी बारम्बार, नागरिकले जीवन-जगत्का बारेमा कलम कोर्नेहरूको सङ्ख्या बढ्दै गइरहेको छ । उनीहरू बगत जीवन, आदर्शका कुरा गर्दैछन्, तर उनीहरू त्यसमा अविभै प्रवेश गर्न सक्दैनन् । रामाको आत्मकथन उनीहरूका लागि एउटा चेतिलो व्याख्य हो । 'घाउमाथि घाउ' मा समसामयिकता, प्रेम, उत्साह तथा जीवनका विविध पाटाहरूका बारेमा लिखित बैसठ्ठी सुन्दर गजलहरू समाविष्ट छन् । जीवनवादी एवं आशावादी उनी झनै-झनै अत्यन्तै निराशावादी भएर देखापरेका छन् । अंकित जीवनलाई अनुभूत गर्दै जीवन कैसी पनि हैन र जीवनमाथि नै निराश भएर जीवनलाई अहरमा बिसाएका छन् गजलकारले । उनले भनेकेका छन्:

यस गजाएर रमाई औंलु
म कैसी भनिदैं
तल जमाएर रमाई औंलु
म कैसी भनिदैं ।

++ ++ ++

दुख जिन्दगानी जताततै, सर्सर्ती छ विसाँति
साज बनाएर रमाई औंलु म कैसी भनिदैं ।

यसरी आफ्ना कैही रचनामा अत्यन्तै निराशावादी देखिएका गजलकार रामा अरू कैही रचनामा भने एकदम आशावादी देखिएका छन् । उनका सम्पूर्ण रचनाहरूको मिथन नै उनको वास्तविकता हो जस्तो लाग्छ । उनका गजलहरू विसङ्गतिमा विरुद्धको तीखो व्यङ्ग्य हो । गजलकार आफ्ना गजलहरूमा मनोभावहरू समेटदै समाजलाई नै चौतर्फी घाउहरूले भरिएको उल्लेख गरेका छन् । साथिका यी तीन र अन्तरङ्ग सम्बन्ध पनि मनोवैज्ञानिक सधाएको अवस्थामा दाम्पत्यमा समझदारी झन कठिन हुन्छ ।

४. सोधोपरा - आ आफ्नो स्वार्थ वा परार्थका स्वार्थ वा ईर्ष्याबस हुनसके दाउपेच वा षड्यन्त्र तथा आक्रमणको वा संयोग/दुर्योगवस उत्पन्न हुनसक्ने भुलचुक, समझदारी वा असामान्य परिस्थितिलाई बुझ्नसुझाउन, मिलत गर्न सकनु र उन्ने त्यसको सिकार हुन पुगु पनि दाम्पत्यमा समस्या आउने ठूलो कारण हो जसलाई माथिका ३ कारणले भन्दा उभयित र भाँटल पारेका हुन्छन् ।

जहाँसम्म समाधानको कुरा छ, त्यसलाई हामी मन आदर र आचरण बनाउने दी मूलभूत सामाजिक र मानवीय मर्यादाले सोचनुपर्ने हुन्छ र त्यसको साझासाझिया छलफलमा बसिसक्नेको पनि छ तर त्यसको प्रारम्भ भने झाडा व्यवहारमा व्यक्तिगत, दाम्पत्य, सामाजिक र राष्ट्रिय प्रत्येक तहमाट प्रत्येक क्षणमा माथि उल्लिखित विसङ्गतिको व्यापक प्रभाव छ भनी स्वीकारोक्ति, त्यसको अन्तर्वस्तु निर्मित हृदयदेखि नै घटोट र यथार्थमै तदनुसार आचरणमाट हुनेछ, ता. पछि देखाउनेका शब्दमा वी कुनसम्बन्धमाई 'Unlearn' गरेर । स्पष्ट शब्दमा भन्नुपर्दा हरेक व्यक्तिमाट प्राकृतिक असमानता र इनुको अनिवार्यता, शाश्वतता स्वीकारेर त्यसप्रति सजग र समझदारीका साथ मानवीयताका आधारमा उपयोगिता तथा औचित्यपूर्ण व्यवहार अपनाइनु नै वास्तविक समाधान हो तर त्यो भन्दा पनि प्रमुख हो जिम्मेवार निकायबाट मानवको अवसरमाट विशेष फाइदा लिन खोज्ने स्वभाव र त्यसको नकारात्मक पनि सापरवाही, आलस्य आदिबाट ढक्कित सबने समस्या, दण्डहीनताको सम्भावनता, स्वीकृत मान्यताहरूमा सामुहिक सुधार-विस्तारको आवश्यकताको अनुभूति र त्यसबाट निर्मुक्ति र जटिलताको आङ्गन नगाई हरदम तदारुकता, निष्पक्ष, ठोस कारवाही । त्यसैगरी दम्पतीमाट पनि माथिपर सबै तथ्यको प्रकाशमा एकआर्कोको बराबर महत्व भएको स्वीकार, पैचारिक र अन्य असमानता, समझदारी एवम् भुलचुकको दुर्भेसम्म प्रयास छलफल, सरकजस्ताः, पूर्वसावधानी, त्यसपछि मर्यादा, संयम, समझदारी र इमानदारीपूर्वक खुला मनले स्वीकारोक्ति, सफाइ, सुधार, त्यसरी पनि नछुनेमा सबैआपूर्वक उचित व्यवस्थापन जुन सम्बन्धविच्छेदसम्म हुनसक्छ ।

समस्या के भन्न आवश्यक छ भने हामी सबैले जानेजे तर पर्याप्त नसानेको सत्य हो लाभ, क्रोध, शोक, मोहको सीमा हुँदैन, समाज र जीवनभाट भागे ठाउँ हुँदैन न भागु समाधानै हो र संयम, समझदारीबाट समाधान हुन सक्ने धेरै विषादि हुँदैन । यहाँ अतिरञ्जनाको चिन्तक सार्त्रको एउटा भनाइ सम्झनु प्रासङ्गिक हुनेछ 'यदि ईश्वर हुन्थ्यो भने पनि (उसो अतीतवत्सायी हुनु) त्यसले पीडा पारक पानै मिहन (तात्त्विक विसङ्गति र मानवका दण्डकम्मा) । त्यसैले यदि हाम्रोमा सामाजिक न्याय र शान्ति कायम हुनुपर्छ भने त्यो मान्छेले नै गर्नुपर्छ, अन्यथा हुने छैन ।

पत्नु र जुनीमे समझदारीबाट सन्तान प्राप्त गरे । नानी, मसानमा समझदारीबाट पीता हालेका तर पाँच समझदारी टुट्ने समस्या आईछ । शुभ्रिमाले समाजदारीको आदरमकताकै बखानत गर्छ । कैही वर्षपछि चित्तमनकी एक सुवतीमे पुरुष बसबमतित माझा पाएपछि विवाहको भोलिपल्टै सम्बन्धविच्छेद गराएकी चित्रा, आदि ।

पैंतालामा नारी, बालक, वृद्ध, मधेसी, क्रमैया, पिछडिएका समूह इत्यादि करिब सबै क्षेत्रमा बेहिसाब समस्या छन् जसमा अधिनम्य स्थान पुग्न आवश्यक छ । हाम समस्याहरू धन्न बढी भाको र गतिविधि हुँदै आएकी पनि छ तर खासलाई किन, गति, कसरी, कतिन्जेल, कस्तो सुधार, व्यवस्थापन, सहभागि आदिन्छ भन्ने कुराहरूमाथि हचुवाभन्दा अगाडिबाट, विशेष अध्ययन, खोजना र कार्यान्वयनको विषय हो र त्यही नै जिम्मेवार निकायको जिम्मेवारी पनि हो । तर अफसोच, अभै पनि बढी जनसमस्याहरूमाथि उसको शासनिकतामा सचेतको र यही नै सम्पूर्ण विसङ्गतिको जड देखिन्छ । अतः सर्वा गुणको पोखुरीगरीगरी आफूमाई पनि बदल्न र त्यस निकायलाई जिम्मेवार हुन बाध्य पार्नपर्छि भन् जरुरी भएको छ ।

त्यसो त नारी -पुरुषसम्बन्धमा र व्यवहारमाथमा समग्र सामाजिक परिवेशसाई पच्चीसै वर्षको परिप्रेक्ष्यमा पनि जम्मरा हेर्दा भने छलहरू देखिन्छ - स्थिति निराशा हैन मलाई उत्साहजनक छ र जति नर्सा दिन आइरहेका छन् त्यति नै उत्साह र सुधारमा प्रश्नरता र दृढता पनि बढ्दाको छ। हामी शक्तिहरूका छौं जुनी आशावादीता र त्यसको इन्द्रमा जेसिएर र यसो भएको छ नेतृत्वको आरम्भमे । तैपनि जनआन्दोलन २ को उपलब्धि स्वरूपसमेत हालिमान जागरूकताका आधारमा आशा गर्न हामी राष्ट्रिय मनस्थलको मूलधाटोमा आउन र अन्तरधारको प्रवाहमाथि निर्मम प्रहार गर्दै अपना सम्पूर्ण आवश्यकता र विसङ्गतीसंग जुझ विजय गर्ने/गर्न दिने छौंनें । अस्तु ।

× × ×

मेरो मोबाइल

- चूडामणि खनाल

बुढ्यौलीतिर 'अभिइरको आहारा जसै पुग्नाउँछ भन्छन् । अभिइरको आहारा जसै पुग्नाएको छ वा छैन त्यो कुरा मैले भन्न सकिनँ । आजसम्म मेरो कुनै दैवसँग भेट पनि भएको छैन, न त अभिइरसँग नै मुलाकात भएको छ । तर मेरो मोबाइलले भने मेरा सबै इच्छा आकाङ्क्षासाई पुरा गरीदिएको छ । त्यसैले डिजीआज मेरालागि मेरो मोबाइल कामधेनु बनेको छ, कल्पतरु भएको छ अथवा मेरो मानोकाङ्क्षा पुऱ्याउने मोबाइलसाई लोककथाको "चीरपाक तल्लजी" नै मानें पनि हुनेभएको छ । तथापि , मेरो मोबाइलसाई जेजे भोपी पनि हुने भएको छ ।

मेरो मोबाइल अति सदाचार छ , त्यतिकै माथामा डिजीआज मेरो अवतार पनि उदार बनी गएको छ । त्यसैले तपाईंले "के हौस्" वा "के हौस्" भनेर मसँग जिज्ञासा तसुनुभयो भने त्यस इलाकी जवाफ लगाउन पनि सक्नुहुन्छ । तर "को होइनस्" भनेर सोधनुभयो भने तपाईंको प्रश्न सुन्नासाथ मेरो उत्तर तत्काल हाजिर हुनसक्छ । मेरो बहुमुखी व्यक्तित्वसाई मेरो मोबाइलमे भरेका गरेको छ । नपत्याए तपाई मेरो दिवंगत आमै जानुहोस् त , तपाई आफैले "हो त नि , हो त नि" भन्नुहुनेछ । भो त सुन्नुहोस् मेरा कुरा ।

कहिल्यै भुत्रो नहुने जीवन विद्यार्थी जीवन हो । म पनि सदाचार विद्यार्थी हुँ , त्यसैले मैले परीक्षार्थी भएर सधैं नै जाँच दिइरहनुपर्‍यो । त्यस जाँचलाई यस मोबाइले सिकै नै सघाएको छ । मोबाइलबाट सबैभन्दा बढी फाइदा विद्यार्थीले लिएको छ । परीक्षा सञ्चालन गर्ने निकायले "परीक्षा भवन" मा मैजान निषेध गरिएका विषयवस्तुहरूमा मोबाइल सूचिकृत भएको छैन । त्यसै कारणले व्यावसायिक क्षमता सहयोगीहरूमै मोबाइलका माध्यमबाट पठाएको उत्तरहरू मैले खुस्रुक्क मार्न पनि पाएको छ । अब भलाई परीक्षामा उत्तीर्ण हुनबाट रोक्ने अवला इन्द्रेसँग मात्र होइन कि उसको बाबु चन्द्रेसँग पनि छैन , छ त तपाई नै भन्नुहुन्छ त !

म चालु विषयको शिक्षक पनि हुँ । तपाईंलाई के थाहा छ भने सरकारी शिक्षालय वा महाशिक्षालयबाट मुलुकको गौरवका लागि खोलिएको हुन्छन् । त्यहाँका शिक्षक-शैक्षिकका वा कर्मचारीहरूको सेवा स्थायी हुन्छ । उनीहरूको सेवा सुरक्षित हुन्छ र उनीहरूलाई सुविधा पनि पर्याप्त हुन्छ , साच्चै भन्ने हो भने यो वर्ग देशकै गौरव मान्ने वर्ग हो ।

त्यसैले यस वर्गलाई धेरो मुटु भएको हाकिमले साह्र हमभान गराउन थाल्छ । कमजोर मुटु हुने हाकिमले हप्काउन थाँटै नगरे पनि हुन्छ । म त्यसै वर्गको बासिको शिक्षक पनि हुँ । मेरो विषय जटिल भएकाले आन्तरिक सेवाका साथसाथै साह्य सेवामा पनि मैले ध्यान दिनै पर्‍यो । महान् मान्छेको लागि तेरो मेरो भन्ने भेदभाव नै हुँदैन , हुन्छ र ? यस मोबाइलले मेरो साह्यघेंटीमा पनि जोडी सधाउ गरेको छ । पैंतालीस मिनेटको एक विरेडमा पन्ध पटक बाजा बजाईछ र म "हेलो हेलो" गर्दै कक्षाबाट बाहिरिन्थु र पाँच कक्षा भित्र पस्थु । छिर-छिरामा चिचिरे र बाहिरिने मेरो यस व्यक्तित्वले विद्यार्थी वर्गलागि सकारात्मक प्रभाव परेको छ । साथी कक्षाकोठा त्यतिबेर मनोरञ्जनपश्चायक रङ्गमञ्च जस्तो हुन्छ, जतिबेला हामी गुरुचेलाहरुका मोबाइल एकैसाथ घुन्निरहे हुन्छन् । मेरो साह्यघेंटीमा त्यस प्रभावको असर परेको छ । दिनानुदिन मैले मेरो साह्य तिखारनमा समय बढाइरहन पर्नुको मूल कारण यसै मोबाइलको प्रभावको परिणति हो ।

तपाईंलाई थाहा होला म स-साने साहित्यकार पनि हुँ । त्यसैले मैले साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा पनि सक्रियतासित जानुपर्ने नै पर्‍यो । यसैंगे मोबाइल नहुँदासम्म साहित्यिक क्षेत्रमा मेरो नाम धेरै आदैन थियो । साच्चै भन्ने हो भने साहित्यिक सम्पादकहरूमा मेरो नाम दर्ता भएकै थिएन । जब मैले मोबाइलका साथमा एकदुईवटा साहित्यिक कार्यक्रमहरूमा भाग लिने मौका पाएँ अनि त मेरो पनि मूल्यभृद्धि भएरी नै हुनुपर्छ सायद, नत्रो अन्तर्राष्ट्रिय भजारमा डिजेल र पेट्रोलजस्तो तैल र मूल्यवृद्धि जस्तो मैदामको भाउ बढ्ने गर्‍यो । म दुई घन्टाको कार्यक्रममा दश पटक जति "हेलो हेलो" गर्दै सभाकक्षबाट बाहिरिन थालेपछि सहपत्री साहित्यिक रसिकहरूमा पनि मेरो व्यक्तित्वको छाप गहिरोसँग पर्न नै भयो । त्यसैले मैले डिजीआज जटिलय कार्यक्रमहरूमा

एकजना मित्र नागरिकतिर के सारोबा थिए, हामीसँग भलिबलको दुईघटी केटी त्यसै सिटमा आएर अडिहाले । अर्कोले पनि कुनै तालेर त्यहीं बीचमै घुसिई । फड्गोबाट सेमिनारमा भाग लिन पुगेका मेजर बल्लुपुत्रु साई र क्याप्टेन श्याम बस्नेत पनि हामीलाई खोज्दै आइपुगे । एक/दुईजना जरुर बासीहरू पनि थपिए । उनीहरूका लागि पनि फियर मगाइएं एक/एक बोतल भिजाको चुस्किसंगै कालीहरू टीमिंग खाने दुर्दीतरबाट, बायर हामीलाई डलरको पुछे सम्झेर । डिस्कोबाट आएको सङ्गीतको तालमा मलयुद्धन थाले शरीर, हल्लाउन थाले नितम्ब । अनि ताल्न थाले डिस्कोमा गएर नाच्नमा लागि मलाई/ हामीहरूलाई । केही तानियौं, केही तानिएनौं । मचार्हि तानिदै सोएं डिस्कोमा ।

साँचो कि झुमियो भाका छैन तर बेसरी झुमियो डिस्कोमा । कस्तो भडसागर । एउटा बनीठो संसार । म पछाडना ठोकिएर आफै पछारिएं । डिस्कोले हानिएर पटकपटक लछारिएं । राक्षसे तालिएर थाप मै पोखिएं । बेसरी मनेर ल्याट निचारिएं ।

+++

निलाम्बरे घाटीसंगै पिइएछ समय पुरै तीन घन्टा । हामीसे डिड्क्कमाथ गरेका छौं, डिनर खाएका छैनौं । छलीट हुँदैछ इन्डियन रेष्टुरांमै । सबै भाका छ कन्फासाका बारेमा योगराज शर्मा र सुरज वैद्यबारमाई । हामी निरुकन्धैं पिनपार्कोबाट र लाग्नैं जनैको पोखरीछ । तर चन्द भइसकेछ इन्डियन रेष्टुरां ।

हामी ऐरैजनाको आवाज छ -खान पर्दैन हामीलाई, पेट भरिसकेको छ डिड्क्क र स्वावलले । तर सभापति सर्मा जसोलमे आतिथ्यमा अभिजीत पनि कमजोरी नदेखाउने सम्बन्धितमा हुनुहुन्छ । एउटा साथी रेष्टुरां छ तर अति टाढा छ, डिनर खान सकिदैन, यो साथीमा ट्याक्सी चर्छौं र जाऔं ।

शार्दूलो डिपी हामी बदल्न सजैनौं ।

ट्याक्सी एउटाचार मजरमा मछ तर आईन सवैजना । अर्को ट्याक्सी नजर पर्दैन, अब पर्छ बोडाबोडा अर्थात् मोटरसाइकल ।

मोटरसाइकल पनि त ट्याक्सी नै हो - पुगाल्नाका लागि । हामी जोडी ट्याक्सीमा र जोडी मोटरसाइकल पछाडि बसौं र कम्मामा सहर फलफली घुम्न थाल्छौं । मध्यरात, अनेक फरिक सुनसान सहर बोडाबोडा चढेर बेरोकटोक सहर चक्कर लगाउनुको रमाइलो पनि कैसे हुँदोरहेछ । जस्ता भवनहरूलाई बैक र होटल । एउटा बोर्डमा मेरो नजर पर्‍यो- बढोदा बैक । हामी चर्चा गर्छौं- कहाँ पुगेका छैनन् भारतीयहरू बैक पनि खोल्न थालेछन् । मानेश्वर र इण्डीफी सबहरू पनि प्रस्तर । रेष्टुरां त झनै हो झनै, डोसे पनि हामी तिनीहरूकै रेष्टुरां खोज्दै हिँडेका छौं । तर जताबाट जता खिरे पनि भेटिदैन खुल्ला रेष्टुरां । रातभाग तरकारी र रोटी थाममा हामर सपासप खान पाइएला भनेर नै खोजेको त इन्डियन रेष्टुरां । बुझा छैन भने के गर्ने त, चार्ज होटलतिर । जे भेटिन्छ, त्यही खाउँला र त्यहीं घुतौंला ।

घुमाघुमै एक बजे पोखिसकेछ । पाण्ड इन्टेरियल होटलभित्र खिर्ने सबैएक अभिलाकेको थियो । खान खाने कुरा उठ्यौं तर के हुन्थ्यो तयारी, त्यस अवस्थामा ।

"बन्न त सक्छ तर समय लाग्छ र प्रतिक्षा रहन्छ ।

"चौंसेन त पखिंदैना, तबसम्म के गरेर बस्ने त !

भुल्ने बाटो त चाहिन्थ्यो - निर्दुं अनि-अनि ?"

१५-२० मिनेट भुस्वा अति घटेको थियो होला र ! पुग् खानी भयो भोकभागी - डिनर तबार गर्दैछन्सम्म ।

डिनर खाऔं- स्विमिङ्पुल माथिको खुल्ला वरन्डामा बसेर । डिजीआज भए स्विमिङ्को चाल्यम्पर्यं दृश्यसंगै स्विमिङ् अरुलाई नआएका दुर्घीहरूका अवलकहरूलाई निलाम्बरे पानीमा खोलेर पिजाँगै । तर सबैभोक छैटो समयमा कहाँ गाईदो रहेछ र ! अन्त चार्जै खाना राखको डेढघजे भए पनि ।

+++

ओरेलामा पुगेर पल्टेको मात्र के थिएं, डोका ढकढकाएको भलिनी बाजाज आयो ।

गएर खोर्ले- एउटी अन्याकम्प्युटी उभिएकी थिई । अनुमति मागी थिई- भित्र पस्ने ।

तर मैले भनें- तिमी साल्ट मालिसकर्ता आयौ । खोभन्या बढी एउटा पोकिल, मलित र कमाल व्यक्तिलाई बुझभनवा भेट्ने प्रयास गर्‍यौ ।

तयापि उसलाई मैले ज्यादै निराश भने पारिनँ । भनें- "भोलि परेछ भने पक्कि भेटौंला ।"

त्यसपछि ऊ मुरब्बाई र हातेल्याण्डाट निकालेर भिजिटिङ् कार्ड थम्प्याई- "भोलि म आफिर हुनेछु एनि टायम ।"

त्यसैबेला भित्तेघडीले दुई बजेको सूचना दियो ।

× × ×

- म तपाईंहरूलाई धोकामा पार्ने छैन, मैले छोया दिने छैन, म साँच्चै चार चाइना फाट्केर जानेछु तपाईं ।

उनीहरू मनमनै भन्दा हुन् - के मूर्खतापूर्ण काम गर्दैछ, साहसमात्र ! तर म फट्टाई लाजपत्री जर्मोसिन्थल इङ्गलिसि चार चाइना टेकेर चढ्नाका पुच्छ र फोटो खिचाउने रहर पूरा गर्छु ।

छाडेर हिँड्ने मन नलाग्ने त्यस ठाउँबाट हामी भीमसेनी बजारेश चुमाउँछौं, नाथिलाई बजारेश लिम्पा दिएर हामी सबै एकै ठाउँमा जैद हुन्छौं । र, भिक्टोरिया तालमाथि एकछिन नौका विहार गर्छौं ।

हाम्रो फेवाजस्तो जस्तो ब्याप्त त होइन, तर सामान्य प्रथाम पारेको रहेछ- जसकुम्भी धारको भिक्टोरिया तालमाई पनि । त्यसै जसकुम्भीमाथि तान परेर बसेका छन् सारसहरू । हामी नजीक हुनुनाघा फुरुरु उड्छन् ती सारसहरू र तालपारिका हरिया रुखमाई छिर्कीमाथि बजाउँदै बजछन् ।

भोका विहारको त्यस अपूर्व आनन्दलाई आत्मसात् गर्दै हामी होमिन्छौं नाइलको धारमा र नाम्छौं सिनारा ।

नाइलमिनार जीसेनै मूलद्वारको माथिपट्टि पार्कमा भएभरि जेठाजेठी खेमेको टेबेर मलाई पनि सिमेन्ति खेल्न मन लाग्छ । तर समय छार्दै छ र ! बेलुकाको छ कोजरुकेको छ । ती पनि म भन्छु - साथीहरू ! तपाईंहरू यही ट्याक्सीमा चढेर एक घुम्ती काटेर माथि मिलनुहुन्, म चाहिमा ढुंदरै उक्लिन्छु, त्यहीं भेटौंला ।

भन्दै गिए साथीहरू - ट्याक्सी छोड्छौं किन हिँड्ने के छ र त्यहाँ ।

म मनमनै भन्दै गिएँ - म त चाहिंछु ति त्यहाँ जीवनमा नचाइने कुरा ! नाइलमिनारको नेसनल पार्कमा एकछिन भए पनि बुँदुनुमा यति आनन्द छ !

म त्यसै गरें ।

हामी पर्खिंदौं पूर्ववत् ।

+++

कम्पासा साहरको नम्रवती केवला रहेको रक्षणवेक्षण अफिस रेप्टुरी पुग्दा साझको नौ बजिसकेको थियो । मुनलेकवाट छिर्केबिनेकै नेपालीजनुहार भान्छाले एकजनालाई हामीलाई खाउला गरे । उसी केवाली नै रहेछन् - जीवनाथ बगेनी । विगत पञ्चवर्षदेखि मेरोजस्तो रूपमा काम गर्दै आएका । व्यवसेरा चित्र जैसाव लहुने नियम चालना गरी हामीले साझमा भएका व्यवसेरा उनीलाई लिम्पा सपार्यौं ।

त्यस गार्डेनको खुल्ला आँगनमा फिजाइएका/सजाइएका कुर्सी र टेबलहरूमा गोरी सारंगका मानिसहरू देखेर मलाई कम्पासाको कम्पट अल्के भएको अनुभव भयो । डिर्घघिपे उज्यालोमा खानी सिट खोज्दै हामी पल्लै छेउमा पुग्यौं । डाँसी एकासगा सैमे आफ्नै बनाइ उभिएको मण्डलीकुल तुलको पहिचान गर्न पनि साकिने । त्यसैगुरि पेराकन्दी भएर बस्दौं हामी ।

कम्पासा साहरसे दिएको खुनचाहिं परिकार र अुल केवलको पेयपदार्थ खान थालनुहुन्छ तपाईंहरू ? अहेर गर्नुहुन् र बस्नी गानुहुन् । म देखेंछु - डाक्टरवर्गका डेढी मुकतिहरू टेबल टेबलहुँदै आएका देखिन्छन् । केही दृतिका गरेका पनि देखिन्छन् र फलस्वरूप स्वास्थ्यलाभ हुँदै गएका पनि देखिन्छन् । केही मुखतिहरू यति पर हासी टेबलमा जुसी छानेर छम्भर बस्छन् चुरोट सिनछन् नाइल विषय पनि सिन्छन् कुनै । अति हैहैन् टुलुटुलु गुपगुपतिर ।

गणपति सर्मा भन्दै हुनुहुन्छ- भारतीयहरू जन्मैदेखि क्रिकेटप्रिय भएजस्तै आँफ्नकालका जन्मैदेखि सङ्गीतप्रिय हुन्छन् तभए खाल नपाउनेहरू पनि सोभा परेपछि गाहीको ब्याट्री लिकमेरै भए पनि माइक बन्यालन किन गर्छन् र किन झलिन बान्छन् ? अति मिनीहरूको शारीरिक बनावटदेखि बस्तो छ कि मानौं मिनीहरू भोगसाधनाकै लागि सिर्जित भएका छन् ।

उहाँको भनाइलाई म पूरापुर किन विश्वास गर्छु भने म स्वयं देखिरहेकी छु - जो हिँडिरहेकै बेलामा पनि कुन बेला के बनाउ पाल्छु, हिन्जोको सङ्गीतको तालमा कम्मर मर्काइन थालिहाल्छन् मेजमाई किन्दिन् ठान्दैनन् ।

सर्मासे जिस्काउनु भयो, धन्नुभयो - बुझ्नुभो सर ! प्रतीक्षा गर्दैछन् सङ्केतको । खानी जुसी देखे भने आइपुग्छन् टाँसिन । साच्ची एउटा जुसी ?

म गजमाफ हुन्छु, खानी हाल्नुसार ।

के लाज मान्नुभएको ! पहाँका डाक्टरहरूको अनुभव फेरि कहाँ गर्न पाइन्छ र ! अथ तपाईं त एउटा साहित्यकार मान्छे ! बनुभव गर्नैपर्छ ।

हुन त हो, कालखण्डमा एउटा सेवकले संसारका सम्पूर्ण उपभोग्य वस्तुहरूको भोग गरेर भने र दर्शनीय चीजहरूको अवलोकन गरेर भने त्यसले के वास्तविकता भेट्टाउन सक्छ र पाठकलाई सन्तुष्टि दिन सक्छ ? म सोधार गर्छु ।

किन हो किन उहाँले मलाई निमित्तायक बनाएर रचाइरको गर्न चाहनुहुन्छ । हुनसक्छ आजु धेरै पटक नायक वा निमित्तायक बनिसकुभएको होला । मानौं कुने नौको अनुभव बाँकी छैन । पोरे बोस (जसोप) पनि त सँगै हुनुहुन्छ, सम्पादकको परिधि नाघ्न आने सम्भावनामाथि शंकेतता पनि त अवश्यहुनुपर्थ्यो ।

अधिति र प्रमुख अधितिको दर्जामा बसेर कार्यसम्पादन गर्नुपरेको छ, साच्चै भन्ने हो भने हिजोआज मलाई ग्याइनन्जाद छ । मेरो यस बढोत्तरीको मूल कारक तत्व भनेकै मेरो सोभाइल नै हो ।

त्यसो त म पचहार पनि हुँ, गोडेर तपाईंसे मलाई "तेरो कुने पोचाहर्सग सम्बन्ध छ ?" भनेर गलोपेकै जाति । जब सर्मग सम्बन्धित निजायले दिएको पचफारिसाको पासपत छ भने मेरो पोचाहरसंगको सम्बन्धकी चरिमा प्रोहचछाति नै किन गर्नु पऱ्यो र ? अनिच्छ "प्रायजे कि प्रमाणम्" होइन र ? यी पचहारी पैसा सदाचहारी पैसा । मलाई यी पैसा प्राप्त गिनी धीधी परेको छ । त्यसैसे मैले हिजोआज सोटरसाइकलको सवार गर्न थालेको छु । तर प्रत्येक पुई मिनेटमा मेरो अन्तीमा सोभाइलको आवा बज्छ र त्यस आवाले कार्यक्रममा हिंडा पुन्याइदिन्छ । अति पढक त गाभाई यस सोभाइलले हृतिक हहरीको पाहुना बनाएको छ र सामाजी घरमा पनि पुन्याउने छ अति दम्पिदा पनि गराएको छ । साथीन मलाई अति पनि पीडा छैन यक मलाई प्रसव पेटनाथि गतिलो बन्तान जन्माएकी आमाले पाउने आनन्द प्राप्त भएकी छ , किनभने सभा चालिरहेको संसारमा मेरो सोभाइलले जति धेरै आवा बनाउँछ उतिसै आवामा मेरो सोकदियता बढाको अनुभव हुन्छ मलाई ।

मेरो सोभाइलसे मलाई मौधि माठी पनि बनाएको छ । हिजोआज त मैले सम्बन्धित डाउँमा "स्याजेज" छोडिदिन्छु । केही सपार्थि उसैको किर्ति फोज आउँछ, त्यसपछि "पच न पच" शैलीमा उसैको खर्चमा बात मानै गर्छु । साच्ची भन्ने हो भने हिजोआज मैले टेलिफोनमार्फत न्युनतम दस्तुरमन्दा धेरै रकम तिरेकी पनि छैन । अथ्वा अरु पद्धतिमे त मलाई चलाकी बनाएको छ । आफ्नो हितमा आएको अलग्राउंड अर्थोन्नतिमे अलको टिकिसर मै मैसे उठाउन छाडेको छु । अभै मलाई मेरो सोभाइलमे धतिरम्य चड्के बनाउने थै, लौ चाहनाई भने हतीआलो विषय बनेको छ ।

म आजू पचहार भाएकोसे होला विदेशी मित्रवर्गसंग पनि आरम्भारजी भेटघाट बढ्दाछन् । उनीहरू सबैग "तपाईंहरू प्राकृतिक धनसे मात्र होइन कि वैज्ञानिक धनमे पनि धेरै माम्पन्नी हुनुहुन्छ" भन्छन् । मलाई उनीहरूको यो भनाइ त्यासस्तुतिभै लाग्छ । यनि म उनीहरूसंग सुरारी जिज्ञासा राख्छु । "किन ?" अनि उनीहरू "एउटा हातमा सोभाइल, अर्को हातमा हँसिया र पिठ्युंमा खुर्पेरी र बाढमा खाम्नी यति सुहाको" भन्छन् । विदेशीहरूको मुखबाट यति धेरै आफ्नो गुणगुणार सुनेपछि "किन" भन्ने प्रश्न मै किन भयो । पैंरी उनीहरूले धर्ने "तपाईंहरूका पूरा यति आसकुल समसे धेरै पछिया धनेका छिए- "आज विज्ञानको हात जोड्नुपर्दछ कर्मसा ।" उनिको यस मझार इच्छाशक्ति तपाईंहरूमे साकार पारिदिनुभएको छ, होइन ? तपाईंहरू "थि थिस" सुटमा टाँटिएर भित्तो आरमा सुहिएर आफ्नो जिम्मामा रहेका सीचालय सका गरेर जीपिका गर्ने परिभमाहरूलाई सोचिन र सामन्त भन्नुहुन्थ्यो र निन्दा गर्नुहुन्थ्यो नि । आज त तपाईंहरू देशमा धनै बगेका मान्छेहरूका हातमा सोभाइल छन् । यो समयको माग हो । मौलानी फक्र बगाएर बाने धनैको इच्छा हुन्छ , होइन र ?

एउटा हातमा सोभाइल, अर्को हातमा फोज भिराको ग्याजू हातले पनि हलो भिने सुझमा पनि हलो भन्ने हामी जस्ता नेपालीहरू जो छाक गयर्सा ? त्यतिमात्र हो र नेपाल त सङ्गीतमय नै बनेको छ, यस सोभाइलले गर्दा । तपाईं बसबाट आवा गर्नुहोस्, त्यहाँका मिटिंगपछि सङ्गीतमय सोभाइल सोऊहुन् । अनि तपाईं यहरी नै सभा सभाराहरूमा सहभागी बन्नुहोस्, त्यहाँ पनि तपाईंलाई सोभाइलका सङ्गीतले स्वागत गर्दैछन् । तेखाजीले समयको साइज्ञ बति धेरै बुझेका छन् भन्ने जुरा सुभवका साथि जुनै पनि सभाजत्राबीचे अब ढाढा जागुपर्दैन । माटामा "हेलो हेलो" गर्ने आफ्नो कामसा हतार-हतार लम्बिएका नेपालीहरूलाई देखेपछि अुन सभाजशास्त्री पाँचित गछेला त ! बुझनुभयो ? साच्ची नै हो विदेशीहरूले यहरी मेरो घुमुरको मर्यादा गरेपछि मैले पनि फुल गछुमी बन्ने कुरै भएन ।

सोभाइलको यति धेरै साहस रहेछ , म बुद्धले सोऊमा पैसै पाइनँ । मेरो गुहिली एक भाभिलाग्दा निकै नै अगाडि छन् । त्यसैले त उनले हामी छोरीको विवाहका लागि राइको किनवा एक जोडी सोभाइल सेट किन्ने प्रस्ताव गरेकी थिइन् । त्यतिबेला मेरो प्रतिभामी बुद्धिले साथ दिएन । साइजमा छोरीलाई एकजोडी सोभाइल नसाकिरिँदा मलाई अतिसेर पश्चत्तापले घेरेको छ । मलाई छोरीको मिठो वैवाहिक जीवनकेय पनि खानीखानी लागेको छ । त्यतिबेर सोभाइलको जोडीले छोरी र जवाईलाई पश्चिमा र पश्चिमीलाई भी नजिकाउँछ भन्ने सोच मभा आएन । अहिले मैले अबी छोरीको विवाहको बाइलोमा अजय एकजोडी सोभाइल फोन राखे प्रतिमा गरेको छु । यस सहायले "साइज्ञ हाइर विथ्रल ठक्कर" नखाइकन थुहिने ठीक ठाउँ साउदैन भन्ने जुरा सोचा रहेछ जसको मलाई लागेको छ । तपाईंहरूलाई के लाग्छ कुनि ? यस विषयमा पछि विस्तारमा छलफलमा गरौं गरौंला, अहिलेलाई अति ! मट्टाइसाये आतिने छौं ।

- विन्धवासिनी, पोखरा

कथा

जीवनको मोडमा

डा. रुकु काकी

आमा मेलका र बुवा प्रेमनाथ सिन्धुवान साउँथाट आइपुग्नुभयो । जन्मेपछि त पहाडमा ही, धरचाहिँ श्रीटाइमा गर्छ । गरमा बुवाआमाबाहेक दाजु धनञ्जय शर्मा र म छोरी शारदा मिर्मे । बुवा चिनीलेन, रसकाप, लप्चुरोगाथाट रसिला हुनुहुन्थ्यो, त्यसैको आनबाने बुवा स्वर्गे हुनुभयो ।

पसाई पछाए पनि छोरा र छोरीमा भेद गर्ने मान्छेमाथि घाघु आमाथाट डटेको थिएन । दाजुलाई जति पुलपुल्याउनुभएको थियो, त्यो पनि म चढाइमा रोज थिएँ । म अठार वर्ष र दाजु बीस वर्ष लागेका थिमी । दाजुले र मैले एस.एल.सी. पास गर्‍यौं - म फस्ट डिभिजनमा आएँ, दाजु सेकेण्ड डिभिजनमा । म पनि दाजुसरी कलेज जान चाहन्थें ।

पुलपुलिएका दाजु अति जिद्दीआम, घमन्डी र उच्छृङ्खल थिए । तैपनि आमा छोराछोरीको भविष्यको सुन्दर सपना आँखाभरि सजाएर संघर्षरहित बाटुनुहुन्थ्यो । आमाबाई हामी दाजुभाइलाई डाक्टर, इन्जिनियर, वकिल, पाइलट भएको हेर्ने रहर थियो । त्यो केही हुन सकेन । मैले पनि बी.ए पास गरेर सचिव बन्ने चाहेँ ।

कलेज गएपछि दाजुको लाज विद्यन बालेको थियो । म जुन कुराको कल्पना गर्थे त्यही कुराका दाजी हुलका हुन्थे । अतिअति गर्दै दिनमा, रातमा, साँझमा, बिहानमा कुनै बेला पनि कुसङ्गतमा लागेर झरुडने उनको बानी पर्‍यो ।

साउमाझीको राविसंसार उनकी रहीन संसार हुन थाल्यो । हिम्को र चारमा गई चिट्ठी र चाल्ने बानी बनेछ । क्यासिन र हिरकीका नम्बरहरू मुखैर मखमाझाले भावामा कुनै गए उती ।

दाजुलाई न आमाले रह नसाउन सक्नुभयो, न मैले फकाइ गरेर मोडन सकें । आफ्नै बगाहि एउटा मान्छे बिग्रँदै गएको हेर्नी हामीले ।

मलाई भाग्दिन्थ्यो- "हरे ! यी दाजुको चाल के भएको होला ? फत्वाल फाट्न छाडेर घुम्ने बाटुल बाने । फोजन पनि अनौठाको छ । किन यस्तो संघर्ष भएका होलान् । ओछ्योछाप बिपरक बातल र चुरोटबार तुहाइरु मैहिनाहरू । उसो आबाहेत आमाबाने आमाको छाती चरचरी चिरिरहेछ । उहाँ न सुनसत गर्ने होला सक्नुहुन्छ, न एक साथ आनन्द लिन सक्नुहुन्छ । म कसरी आमाबाई सम्झाउँ ?"

दाजुको बानलले गर्दा आमाको मन खिन्न भएको थियो । एकदिन भन्नुभयो - "यी कस्तो धुम्बाडी भएर निस्कयो । यो जुनीमा छोराको कमाइ खानेमा भन्ने आशा त मन्थो मन्थो, भाइको पनि सिआउने थो । आफ्नु बुबी बसाउन लागेको थाल भड्खर्‍यो । पैसले शरीर अतभरी एक दिन आमासँ भन्नुभयो - "म माई ज्यारे छोरी !"

"किन यसरी अशान्तिमुभएको आमा ?"

"मन गर्म तुसिएको भए हुन्थ्यो । किन अतिग्रहण् यस्तो सन्तान ?"

"किन मस्ती भयो त आमा ?"

"कन्तानलाई मरुवर दिनुपर्ने रहेछ, व्यवहार बनाउन बान्नुपर्ने रहेछ । हामीले उसलाई धेरै पुलपुल्याएको फल हो यो ।"

आमा छली फिटेर हत बान्नु भयो ।

त्यसपछि मैले आमालाई आश्वस्त पार्दै भनें "आमा, तपाईं बहोराय जति निरौलिदरहनुहुन्छ ! हो, पाषाणहृदय भएका दाइले तपाईंलाई धेरै दुःख दिए । कुल दिन उनको अवसान हुन्छ, थाहा छैन । साहसै पन्यो । यी कस्म आइपरे पनि म गर्छु आमा - शिक्षाक्षेत्रमा, बुद्धिमा, बलमा, कुनै कुरामा पनि म कमजोर छैन । के दाजुको सहा म काम गरेर देखाउन सक्दिनँ ?"

मेरो कुरा सुनेर आमा बगाइ खुसी हुनुभयो । उहाँका आँखा अनन्तान्त जोआना भए । मैले फेरि भनें - "आँखे म पढ्दै, आलि खरि छु । यसैमा सन्तोष गरेर प्रतीक्षा गर्नुहोस् ।"

आमाले गुनासो पोख्नुभयो - "केही बोल्न हुँदैन, बेजुका घर आउँछ, मैले बनाएको दाल, भात, तरकारी खाएर चरन्छाना निस्कन्छ । साथीभाइलाई लिई डाँडाको डाँका उधारेर सुसुक्क आफ्नो ओछ्याना पुग्छ । "

++ ++ ++ ++

एक साँझको कुरो हो, दाजु हत्तर्दै आए । आमाले सक्नै सक्नु भएन, सास रुवाउँदै भनुभयो - "आज पनि पिएर आइस, होइन ?"

दाजुले भने - "ऊहाँ चिनु ! पैसा पनि त हुनुपन्यो ।"

"मेरो पैसा जति पीरिस् जति ! अफ पैसा छैन भन्दिन्छु राति-राति चाँडिङ् मनेर जति भनुँ तँलाई ?"

"चाहिपात कुरो नगर्नुहु है आमा ! घर किना बाएँ भन्दैमा के पनि बोल्ने ?"

"ओ जेठ्ठै भए, म तेरो कुरा सुन्दिनँ । है भगवान् ! यी आँखाले के देखुपन्यो, के सुन्नुपन्यो ?" आमाले उच्छ्वास पोख्नुभयो ।

दाजुको बानलले गर्दा आमाको मन खिन्न भएको थियो । एकदिन भन्नुभयो - "यी कस्तो धुम्बाडी भएर निस्कयो । यो जुनीमा छोराको कमाइ खानेमा भन्ने आशा त मन्थो मन्थो, भाइको पनि सिआउने थो । आफ्नु बुबी बसाउन लागेको थाल भड्खर्‍यो । पैसले शरीर अतभरी

मैले त सुन्दर भागेवार वस्तुहरू ब्यामेरा तेसांए चिटिचिटि पार्दै गिएँ, जब भने मेरा मित्र गोविन्द भेष्ठले पनि डिजिटल क्यामेरा निकालेर निशाना लगाउँदैछन् त्यतैतिर ।

हामी गेटबाई दायाँ पारेर सुदौंकिर्यो । सैंथिएको थियो - सुगाली मुनिनार्सेटी ।

यताले आया सुगाली बजार । सक्छ बजार । अत्यन्त सुन्दर देखिँदैछ त्यहाँको प्राकृतिक दृश्य । फलफूल, वनस्पति, पार्क र सहरकको तारतम्य ठिकक मिलेको छ । यती घरका छानाहरूमा चाखुरुगी र जलाधरहरूका सुसंकलाहरू सजाएर सजिएका देखिँदैछन् । हाम्रो धर्म/संस्कृतिमा अपसमुन माँगिने सिद्धका प्रतिमूर्तिहरू पनि सजिएका छन् घरका छानाहरूमा । केही अगाडि चढेपछि पो माता पार्दछु म - बल्लमे त नेवारमे पार्कको सङ्केत गर्दैरहेछ । अगाडिपट्टि गेटमा लेखिएको देखियो -Welcome You to Jinja !

मलाई पहिले नै अवगत गराइसकेको थियो कि जिन्जा सेहरमा पार्क नाइलको उद्गम ।

अविलम्ब देखियो एउटा ताल ।

'आमो नाइल !' हृदयभरले स्पष्ट पान्यो ।

'तर किन देखिँदैछ त नाइल ?' म संशय यात्रा गर्दु ।

'यो दुधाम हो । यहीबाट टनेल सुरु हुन्छ । थेरै तल पार्क विसुएल्ड ।' -नानबती मिल्छ भालबन्धाट ।

हामी नाइल नदीकिनारको विशाल पार्कमा प्रवेश गर्यौं र उद्गमतिर लाग्यौं ।

अति सुखद लाग्छ हामीलाई यहानमा घुम्न ।

'भाइ तीन किलोमिटर' -काले उत्तर दिन्छ ।

इण्डोसीमा चढेदेखि नै निशाना ब्यापटेन सुरज जुकक्क उड्छन् - 'आमो नाइल ?'

हामी प्रश्न गर्यौं -'पुग्यो निन्दा ?'

उत्तर दिनुपर्ने जरुरी छैन दुवै पक्षलाई ।

सुरज आँखा मिचेर विगात सम्झान्छन् -म त यही बाटोबुँदे बुसिया बोर्डर फास गरेर केन्या छिरेको छु - युगनको आगमे ।

'यति किलोमिटर छ बुसिया बोर्डर चाहिपात ।' उनलाई पनि थाहा छैन अति किलोमिटर छ । हाइवर उत्तर दिन्छ - १०१० किलोमिटर ।

हामी केन्या जाने सीधा मार्गलाई छाडेर यायी मोडिन्यौं र जङ्गल छिनारमा पुग्यौं ।

दूनी होजिङबोर्डमा सैंथिएको छ - The Source of River Nile । र, नाइलका बारेमा छोटकरी विवरण दिइएको छ - ४,००० माइल लामो विश्वको सबैभन्दा लामो नदी .....।

'खोइ त सोर्स अफ नाइल ?' मेरो प्रश्न रहन्छ ।

नदी किनारमा स्टिम सावेर सिँढीमा उभिएको नाविक भन्छ - स्टिमका चढेर अलिमाथि नदी बीचमाने जा.. त्यो ठाउमा पुग्नुपर्छ, जहाँ ताल र नदीको स्पष्ट रेखा कोरिएको छ ।

गणपति घोगराज शर्मा पैंथाको जुराजानी मिलाइनु हुन्छ । हामी सबै साइज ज्याकेट लगाउँदौं र स्टिमभाथि बसेर पुग्यौं सिंडीसहित ठाउँमा, जहाँ उल्लेख गरिएको छ - 0 Point of Nile ।

अति रमणीय दृश्य ! अति रोमाञ्चक ठाउँ !

उत्तर-पूर्वीदिशातिर पैंतिएको छ - भिक्टोरिया ताल । जसले केन्या, युगान्डा र तान्जानियाको सीमा विभाजन गर्छ । जुन तालको लम्बाइ ४१ किलोमिटर थएको अनुमान गरिन्छ, तर चौडाइको भने आपन छैन । त्यस तालको विशालता पार पाउने कोशिस गर्दैछन् मेरा आँखा । विपरीत दिशाबाट साइज प्रवाहित भएको छ ।

अथम्म के देखिँदैछ भने तालको पानी अविच्छन अविच्छन बढिएको छ र त्यहीं मुनिबाट नयी सहर पनेर बेसबान् भएको छ । तर मेरो एउटा खुल्दुली मेटिएको छैन । मैले यसअघि सुनेको भुम्मो भएर उठेको साइलोप्लन खोइ त?

नाविक इशारा गर्छ - नदीको एक भागतिर । हेर्नुस्, त्यहाँबाट पानी भुसुक्क गरेको देखिएको छ कि छैन ?

हो त रहेछ, उमालन्त सक्दिएको पानीको भाँडाबाट जसरी पानी उठिरहन्छ, त्यसैगरी भुसुक्क भुसुक्क उम्रेजस्तो देखिँदैछ पानी । नाविक लोकपरम्पराको बखान गर्छ, तर सत्यताप्रति मने उसलाई पनि शङ्का छ । जनजाताज भोकलद्ध उसले आफ्नै बाणीमा - तालको चौडाइ पहाडिम्म पिच्छ जोडिएको छ, उताबाट प्रेसर हुँदा यसा पानी भुस्किन्छ ।

जे सुकै भए पनि सीमे अफ साइजले पार्दै आएको मान्यतामाथि भ्रम सृजना गर्ने हाम्रो ध्येय होइन । तर मलाई प्रभाव पारेको कुरा के हो भने एउटा चौडाइबाट पानी खसेर अमजलप्रवाह भिक्टोरिया तालको पानी खसाद हुँदैन, अपितु अजस्रताको प्रजन्यनाकिया अनोद्गम चर्द एकाएक प्रवाहित हुन थाल्नु सोर्स अफ साइलको विशेषता हो ।

मेरो मन ज्यादै फुर्दिएको छ । फलस्वरूप र युसाफिल भएका छन् मेरा आँखा । अतिले जता नजर पौडाउँछ, कविले कता । तालको किनारैनेर एउटा चट्टान छ, त्यसमाथि बसेर फोटो खिच्ने रहर जागेको छ मलाई । तर तालको पानीले अलिकति डुबाएका, अलिकति देखिएका दृश्यमाथि टेकेर पुग्नुपर्ने त्यहाँ । साथीहरूलाई म विश्वास दिलाउँदछु

निश्चित भइसकेको छ कि इन्भेडर पुग्न सक्दैनौ हामी । किनभने दिशा दिक्सूची फरक छ । हामी इन्भेडर साइज जानुछ भने जम्मास्ता सहरबाट आठैतिने दिशिउँ दिशा बढ्नुपर्ने र अझै एक दिन पुग्नुपर्ने । त्यो मनमय छैन ।

झन्का टोलीनेता गैदाबाने यस मामिलामा यही उदार हुनुहुन्छ । भ्रमणका क्रममा मेरो इच्छाशक्तिमा छाडिदिनुभएको छ । गन्तव्य शार्प पनि मेरो इच्छाशको पीछा गर्दा निर्णयको जिम्मा मलाई सम्पनुभएको छ । त्यसकारण मैले इन्भेडरसाइज छाडेर साइलको उद्गम रोजेको छु ।

हामीलाई सेटलको गेटमा छाडेर युएनका गाडी फर्केकाछन् । कम्पासा गएर आने अनुमति छैन युएनको । तसर्थ हामीसँगै ट्यानसी समाउनुपर्ने साइजका लागि । ८० किलोमिटर गएर पार्कन जम्मास्तमी १५० किलोमिटरका लागि छोटट्यानसी युएस डलर ४० निर्धारण गरिन्छ ।

डकर डिस्कोन अत्यन्त गाडी छ, आमका कारणले । तर ट्यानसी ढुंडाउन पछि पर्दैनन् जाने ड्राइभरहरू । खुब बाटो घुमाएर अनावाट जाँदा उपयुक्त हुन्छ, सबै सुनीका छन् उनीहरूले । ड्राईभरहरू यसरीछाडन चार गदै अगाडि बढिरहेका छौं हामी । ३०/३५ साससम्मका पवनहरू देखिदिछन् वरपर ।

डलार र हामीलाई पक्की छ, तर पेट जहाँ भान्दी रहछ र ? भान्दा खुसि खेल्न सानेपछि रोकिए दुवै ट्यानसी । बिहान आठ बजे खाएको नास्ताले अति झण्डैस् चार घण्टेमम्म ।

पेट्रोलपम्पसहितको एउटा पसलमा पसेर हामीले केही चिप्स, चुइन्गम र जुसहरू किन्यौं र बाँदै बढ्यौं अगाडि । सहरी आतावरण आठमाइलभन्दा धारै फरक छैन । बाटो काट्ने तरिका पनि उस्तैउस्तै छ । ट्राफिकमा पैदाभन्दा केही मानिस बढी देखिदिछन् । आवश्यकभन्दा र भूमिगतपुल देखिदिनन् कतै, मोटरसाइकल चलाउनेलाई हेलमेट लगाउन अनिवार्य बनाइएकी छैन ।

सहरको बगल कमशः खुट्टै गएको छ र गाडीको भीडभाड किसारै बढ्दै गएको छ ।। गाईवस्तो सपा देखिदिछन् । बारीमा गाईहरू कम हुँदै गएका छन् । कालो ड्राइभरले ८०/८५ को रफ्तारमा कुदाएका छन् ट्यानसी ।

खुब डाई रोछ त यो ! मैले चीडेर निजानेर देखुं - 'मुकोनो ।'

मुकोनो (Makono) भनिदो रहेछ यस क्षेत्रलाई । बगाडिएँ विशाल स्टेडियम देखा पर्दैछ - 'नम्बेला नेशनल स्टेडियम ।' अति पर सजाएं डाँडोमा सुन्दर घरहरू नजर पर्दैछन् । के रहेछ यो ! मनमा खुसपुसी चलेछ ।

नजिक पुगेर हेर्दा त - सीता डाइनहुस ।

खुबी लाग्यो 'सीता' को नाम देखेर । तर किन हिन्दिन् वैतायुगीन सीता ?

स्थानीय भाषामा के अर्थ छ ध्वनि वै सीताको !

त्यहाँका स्थी नागरिक- सबीरा, सबीरा, टीना, सीता भाएजस्तै सीताको पनि होला कुनै अर्थ ! जेहोस् सीता, सीता नभए पनि मण्डेला, मण्डेला नै हुन् भन्ने निश्चीस गर्दै गैरै । एक ठाउँ सेक्रिएको छ घडैनाको अक्षरमा - काउन्ट इन लर्ड गड ।

मैले मुखैं त्यहाँ ऐरै क्रिश्चियन छन् र गोरै मुस्लिम ।

अब हामी जङ्गल क्षेत्रमा प्रवेश गरेका छौं । बाटो एकदमै सीधा छ । गाडीको चाप त्यति धेरै छैन । केही प्राइभेट गाडी, केही ट्रक । कति लामा यी ट्रक पनि ! मैले टायर गनेरै हेर्दै - २८ वटा (७ साइज X ४) सम्म जडिएका छन् । सेम्पा प्रवेश गर्ने राजमार्ग रहेछ त्यो । सीमासंजालम्म पुगेर र फर्कने प्रयोजनमा बुँदिका हुनसक्छन् ती ट्रक - म अनुमान लगाउँछु ।

सुलासगर्नको फाट्यो उठाएका छन् कासेक्र । उडाउँदै छन् वायुगतिमा ट्यानसी ।

डर पो लाग्यो - कतै ठोक्काएर कासेक्रले एकछिनको त बनाउने हौइन् ? अति त जनैन मडितको टोली पुगाछाप ——— ।

फरीमनेटमा लखको जङ्गल नाघेर हामी पिपाको जङ्गलमा प्रवेश गर्छौं । त्यो जङ्गल थायो जङ्गल, अति झुली ती पिपा बगाज ।

पिपाको जङ्गल सकिने क्रममा फाइफुट उचुपारी देखिन थाल्छ । क्रमशः सुरुकुल्छ - उचुको जङ्गल । थाप रे ! अति झुली पहिल्या भोगटेको रहेछ उचु नै उचुले ।

म सोचै छु - उचुको जङ्गल भएपछि उचु पुग्ने कोल पनि होला ! किन नहुनु, गन्ध आइहाल्यो नगेडो ।

साँच्चैकै उचु अति मीठो हुन्छ, तर कारखानाको नगेडो गन्ध आँसी पैनिन्छ ।

त्यति ध्यान नकहरू गन्ध त हौइन, गन्ध अपाय लाग्यो । र, गन्धको बंगबंगै कारखानाको बार्ड पनि देखियो - जिएम सुपर मिल लिमिटेड ।

सीता डाइनहुलसी अब बढी क्रेन डोगटेर विस्तार भएका घरहरू देखिदिछन् अति अल्झे ट्यानसी ।

यो के देखिदिछ अगाडिबाट !

कथा

मेरो अतित

डा. यश शर्मा

यस कथाको सुरुवात कहाँबाट गर्ने ! सबैभोक छ र पनि केही थाहा छैन । अन्य कथाभा जसरी यसमा मुख्य दुई पात्र छन् । एउटा स्वयं म, जुन यस कथाको नायी पात्र.....। मेरो परिचय यस कथामा नायिका भनिने उमेर २९ वर्ष । दुई छोरा छन् । एउटा साढे वर्षको, चार उकामा पढ्छ, अर्को चार वर्षको एसकेजीमा पढ्छ । श्रीमान् सरकारी कार्यालयमा अधिकार । साढे दुईतल्ले घर छ । एक तल्ला घर भाडामा छ, बाँकीमा आफ्नो रमाई । सम्पत्तिमा भन्नपर्दा वर्तमान म यतिको परिवेश खुस छ । पौतिकरूपले सु-सम्पन्न । जीवनमा साइपर्ने सान्तालिस्ता पाठ्या, साढ्ट र अप्ठ्यारोहरूलाई छाडिदिएर भविष्यको चिन्ता भविष्यलाई नै छाडिदिएको छु किनकि त्यसमाथि विजय उरमजको भण्डा फर्केराउने सकिएला कि नसकिएला दोधारे मानसिकति लिएर बाँच पनि चाहन्न म ।

अब म प्रस्तुत गर्न लागेको छु । पुरुष पात्र नाम थाहा छैन, उमेर थाहा छैन, ठेगाना थाहा छैन । अथ स्पष्ट रूपमा भन्ने हो भने यस कथाको नायकको मलाई वर्तमान, भूत र भविष्य केही थाहा छैन । कथा मेरा अन्योन रहेको विषय पनि यही हो र मेरो कथा मैले बुझ्ने पनि यही हो । लडी भाषा र पुस्तिका, जुन मेरो मस्तिष्कमा सदैं चिपटिरहन्छ, चिपटिरहेछ । मिनै खुसा, मिनै बाढ मेरो जिन्दगीमा बढिको बाटा लाग्ने थी प्रेमिले पनि आमो । केही थाहा नभए पनि कथा सेक्न बसेको छु, यो कथा गर्मेबिरहन म सकिन्दैं । यक बाचनाई कथाबाट चिनीदिने हो भने मेरो यो कथा कथा रहँदैन अकथा बन्छ, जुन सबैलाई हासेर मुन हान्न किर्तेको तरकारी, जुन चामरी हान्न किर्ते अन गरेको राइसकुकर जस्तो ।

यस कथाको सुरुवात गर्न चाहन्न रहेको विषय नायकको बारेमा जानकारी माछु नै हो । ठीकै छ, यस पात्रको नाम नामकरण गरिदिऊँ अतित.....अतित शर्मा । उमेर होला यही २०-२२ वर्ष । बराइ आमम गाई, बाँकी अरु मानिने भनिसकैं केही पनि थाहा छैन । थाहा छ त उसको शारीरिक बनोट, जुन १२-१५ सिटको पुरीको फरकपाट मात्र देखेको .....। छोटो छोटो कपाल कोरेको, गोरो, हँसिलो र सुन्दर अनुहार हेरिरहुं जस्तो । उसका आँखामा एक प्रकारको चमक थियो । सङ्घिप्तमा भन्नुपर्दा यो मेरो विचारमा यस कथाको नायक सुन्दर छ झटा पुरुषमा हुनुपर्ने सर्वगुणले सु-सम्पन्न । बाँकी केही थाह छैन ।

परिचयपश्चात् कथानाई मनिकति अगाडि गढाउने अनुमति चाहन्छु । मेरो वर्तमान अवाम गाई बस्ने अतित शर्मा, यात्र एकजनी कसरी देखापर्यो ! भन्ने जिज्ञासा स्वाभाविक हो । स्वयम् आफैंमा अनभिज्ञ म यस चाहाट जति भाग खोज्छु, सम्भवं । ऊ तोपिच आउँछ । उसकी हिमेलो अनुहार कथकाकको गुरुवायं गराउने महानायमा मलाई मै चिढाइरहेको पाउँछु । हांस खोज्नाहोजै हांस नखेको उसको अनुहार लाग्छ । फर्किम लागेको त्यो गुलाफको पोखिला हो, जुन किताबको पाँचौं पेजमा सुख्छ । जसलाई पत्नीपछि किताब पन्ताउँदा देखिन्छ । मेरो अतित फर्किम रूपाएको रातो गुलाफको पोखिला कोरेर हृदयको किताबमा अङ्कित पुग्छ । यसकथा फर्किने यहीं किताब पन्ताउँदा फेरि अतित फिर्किन्छ ।

पर्तमान म खुस छु । मेरो अतित खुस होला ! ऊ हृदयको किताब पल्टाएर सुकेको गुलाफ छाम्दो होला वा नछोला । उपन्यास पढ्दा उसकी उपन्यासकी नायिका म हुँला कि नहुँला ! भूगोलको खुब खुसामा बसेर ऊ के गर्दै होला ! के सोच्दै होला ! विशिखको होला कि सम्झनाको तरेलीमा कहीं जरी ती चम्किला साँझामा मेरो अनुहार याम्मा कि नयाम्मा ? प्रश्नपछि प्रश्नका मलाई टोक्छन्, नुच्छन्, खोतछन्, भुमाउँछन् । प्रश्नमात्र छन् बलियेर, उत्तर अलाकता सुदुरीतर हराउँछ, जसको कुनै अतीपत्ती छैन । नामोनिसान छैन । यात्रक हराएकी सुचनाजस्तो लगाकता.....।

हे मेरो पैसो प्रेम ! कम्पनासोकको राजकुमार ! तिमी खुब नीकमा होलाउ ! भूगोलको खुब खुसामा होलाउ ? भगवान्लुँग निरुप प्रार्थना गर्छु कि जहाँ भए पनि खुसकीन बाँच । यही मेरो तिमीलाई हृदयदेखि शुभकामना ।

अतित.....मेरो अतित, भूतमा मस्तिक हुनुपर्नेमा कोही नभएकी चुचपाच अक्षय भयौ । त्यो अपसंग नम्बजन्मान्तरको यात्रा गर्ने रहर रहरमा नै सिमित भयो । कहाँ यात्रय भयौ ! कहाँ अक्षय भयौ मेरो अतित ! तिमीसँग पोख्नुपर्ने धेरै गुप्तासाक्र छन्, दुर्योसाक्र छन् । सुखद्जनुपर्ने इच्छाक्र छन्, तर लाजुनुपर्ने कति आकाङ्क्षाक्र छन् । जति कराए पनि, जति चिच्याए पनि ऊ सुन्दैन । किनकि ऊ वर्तमान होइन अतित हो । मेरो नयनघाट ओझेल टाढा भइसकेको अतित .....।

समाप्त छ । इन्द्रसापुर याम छ । तातो तातो झाया भलिरहेको छ । श्रीमान् अफिस गइसकु भयो । छोराक्र स्कुल गइसके । घर खाली छ, शून्य छ र पट्टार लाग्दो छ । भाग्यमानी होला चराक्रको मधुर आवाज सुनिएको छैन । हो त्राप्त वस्तै मीठा परिर आउने गाई अतित ।

पोखिरहेछ। मोटरसाइकल बेचेर पनि पैसा सिध्यायो। फर्ति खर्चमा रित आउँदो होला ।"

आमाले सासो सुसेरा झान्नुभयो र भित्री पैर टीसाउनुभयो ।

बैसुकाको खाना खाएर बिछौनामा जाने बेला आमाले भन्नुभयो - "छोरी, अनरुवाबाको भित्रे गरिदिन पाए हुन्थ्यो कि ! कसैकसैको त भित्रे गरेर सरजाम गाइसकेपछि बुद्धि खिइ्ने भनछन् ।"

आमाको कुरा पन्छाउँदै मैले भनें - "यस्तो डिराइङ बाहर जता बिहेको फैटासाई जस्तो छोरी दिन्छ ? धरमा राखी बन्दबन्त गर्‌ए मात्र के गर्नु ! न बाल्यकेदारा राखी छ, न त कैही आमधन्दा नै सम्हालेको छ। भी आमा, यी कुरा नगर्नुहोस् ।"

++ ++ ++

एक रातको कुरा हो, समय त्यस्तै आठ बजेको हुँदो हो। हिमसिम पानी परिरहेका थियो। सडक सुनसान थियो। चरजमाडि सडकमा एउटा प्राइभेट कार रफ्तारका साथ दुईकेर आयो। मोटरगाडीको ब्रेकको अनौठो आवाज मैरी लालमा ठोक्किएर पुग्यो। आमा र म सुतेका थियौं। आमा लगभग झाम्नुभयो। त्यहाँको सडक आवाजले आमा र म घटनास्थलमा पुग्यौं। गाड, मुख, आँखा र कपालमा रक्तजाव भएको विभत्स दाजुको आकृति देखियो। गाडीले ठक्कर दिएछ र घर गाडा भएकोले त्यहाँ छाडेर गएछ। उसी रफ्तारमा धाए सडकमा खडिरहेका थिए। परिपी आतिसडकको आवाज भयो, भीड बढिरहेको थियो। सबैलाई "धनस्याम, धनस्याम !" भन्दै थिए। म "दाजा, दाजा ! मौन के भयो ?" भन्दै चिच्याएँ, आमाले भन्नुभयो - " हरे शिव ! शिव ! मौन गेरो छोरालाई के भयो होला यस्तो ! बचाउ, बचाउ ।"

मैले बेला भएका गार्मिसडकलाई हस्पिटल मैजान अनुरोध-बिनय गरें, आमा त रोइनाम रहनुभयो।

एकछिनमा प्रहरी भ्यान आइपुग्यो। हजारहजार प्रहरीहरूले धनस्याम दाइलाई हस्पिटल पियर गए। म र आमा पनि साथिमा थियौं। डाक्टरले सघन उपचार केन्द्रमा राखे, हरेक उपाय गरे, तर उनलाई बचाउन सकेनन्, ब्रेन त्यावेज भई दाजुको मृत्यु भइसकेको रहेछ।

आमाले असपविलाप गर्दै भन्नुभयो -"हे दैव ! मलाई अब पनि आउँदैन, किन यस्तो सहनुपरेको होला ?"

आमाको करुण चीत्कार हस्पिटलभरि गुन्जियो। पत्ती दर्पनाक रोदन-क्रन्दन सुनेर दाजुका साथीहरूले बुहुमा गाँठी पार्दै एक मुख भए भने - "आमा, यसरी सहनुहोस् ! हैर्य गिनुपर्छ। हामी पनि उसलाई कहिल्यै बिर्सन सक्दैनौं। हिँडिको दिइनमा यस्तो रहेछ।"

साथ आमाको नुहु भट्याक-भट्याक पर्दै थियो, उहाँले पाँचै वर्ष भन्नुभयो - "हे ईश्वर, हिमी कति निठुरी बस्यौ यए पनि मेरी छोरासाई फर्काइदेऊ ।"

दुवै आमाछोरी शोकमा डुब्यौं। कसैलाई सम्झाउने अवस्था थिएन। सबैले भन्न थाले-"अब यी आमाछोरीको मन कसरी जुधाउने हो ।"

कसैले सासा बोक्ने बाँस काटेर ल्याए, खट बनाए। दाजुको लासलाई भाटमा पुऱ्याएर अन्तरसस्कार गरियो।

आमालाई मैले हस्पिटलबाट घर लिएर गएं। उहाँलाई सम्झाउन नसकिने भयो। भन्नुभयो- "सारदा छोरी, हामीले भनेजो जुरा मतेर अघात काटोमा मारीकी भए आज यी दुर्दशा देखनुपर्ने थिएन। अब्बलमा दाजुले त्याग पालयो। अब म बाँचेर के काम ?"

त्यो सङ्कटपूर्ण दिन जसलाई सम्झनुपरेर हुन्थ्यो भन्यो जहाँ हुन्थ्यो र ? जति दिसोन खोजे पनि कहिल्यै नबिर्सिने गरेर रह्यो।

दाजुको तेह्रौं दिनको काम पनि सकियो। यू महिना र वर्ष दिनको काम पनि सम्पन्न भयो। मेरो खाँदामा सबै जिम्मेवारी थपियो। आमालाई पनि समयको मलमले बिस्तारै सहज बनाइदियो।

++ ++ ++

एक दिन आमा र म टेलिभिजन हेर्दै थरम्पाहारका कुराकानी गरिरहेका थियौं। आमाले सहित फाँदै भन्नुभयो- "शीलस्वभाव, कम र गुण भएकी असली अर्धाङ्गिनी तिमीलाई जुनसुकै गलमुसकले पनि मन पराउन सक्छ। तिमीले दायुमे मन पराएको दुखाहानाई बरमाला पकिराएको देख पाऊँ ।"

मैले भनें- "हुन त हो आमा, तपाई आमा भएकीले यस्तो ऊस्तना वर्तुभयो। मेरो अधिल्यको सरलक छैन भनीमा म चरपुरुषसँग सम्बन्ध गाँस्न चाहन्न। म गर्भवती भएर वंशवृद्धि गर्न चाहन्न, ऊसैले मिले गरेर जिम्मा लगाउँदैमा तपाईको कर्तव्य पूरा हुन्छ र आमा ! अन्त जिन चाउँ, तपाईको जीवनसाथी हेर्दैमा विवाहदेखि मृत्यु आउन्जेल आयो, तपाईलाई विवाह भइसकेपछि पारिवारिक जञ्जालमा आक्रान्त पारिरहेको म आफैले देखिरहेकी छु। म विवाह गर्न चाहन्न ।"

आमाले सम्झाउँदै भन्नुभयो - "तर छोरी, जीवनका भोगाइ फरि हुन्छन् कति ! जीवनलाई भोग्नु यात्र सजय मठान। तिमी एकरी नारी भएर कसरी जीवन बिताउँछौ? समाजका बुद्धिहरूले समेत तिमीलाई हरण गर्न सकछन् ।"

मैले भनें - "बिहेको अर्को नाम हो बन्धन। मेरो यति सानो जीवनयात्रालाई बन्दी बनाई सोची सामाजिक बन्धनलाई अँगालेर बस्ने मन मलाई छैन। अब आजीवन समाजसेवातिर लाग्छु। मन पुरुषप्रधान समाजमा थिने गरेर श्रीमान्, सासुससुरा, देवरजेठजुराँस सम्झौता गर्दै छरि बस्नु ! त्यसरी मलाई आँखे रहर पनि छैन।"

मेरो कुराले आमा गम्भीर हुनुभयो र भन्नुभयो - "सारदा छोरी, तिमीले भनेको कुरा महान् हो। तिम्रो कुराको समर्थन र कदर गर्छु। यो सम्पूर्ण श्रीमतीमा तिमी हो, तिमीले सम्झान। पाँचकारमा लगाऊ, ये गर्नुपर्ने मर। यो अन्धकार, अब यसलाई छसरी उपभोग गर्नुपर्छ ? आगे सोच ।"

हटौंडा

निबन्ध

नाइलको उद्गम र कम्पालाको रमझम

डा. रामप्रसाद पन्त

मेरा साथि युगाण्डा भौली गएर तर राजधानी कम्पाला भौली गियो र भौर अफ नाइल पनि भौली गियो।

यसपाला पनि म युगाण्डा नै जान्छु भने मैले कल्पना पनि गरेको थिइन। म देवीछु - अस्ती आकरी हुँदैछ, एउटा बोर्डको समर्थ्य 'जाना' पुगाण्डा भेजिएको छ। मलाई खोजिरहनु पर्दैन। तुम्हु - यो आनाकानर होला। एकातिर रेसका लिग देखि छन्, तर स्पष्ट के छ भने ती लिगमाथि रेस कुद्दैनन्, किनभने त्यस ठाउँमाई खुल्ला घमेनले प्रतिकूलता गरेका छन्। मलाई अल्मो लाग्छ आफ्नै राजधानीमे 'कड्कलसार' मे घिरेर पृथ्वीमण्डप।

अब कम्पालातिनिएट हुन साग्रैको अनुभूति हुँदैछ मलाई। चाडो मोटरमे थरिएको छु। मलाई लाग्छ- यो विश्वका ठूलाठूला शहरहरूको समस्या नै हो। गाडी जाम भएर भने त्यो सहर ठीकै सहर ! त्यसै कारण सभवमा पुलुप्प्यो भने मानिसहरु निजी मोटर छाडेर पनि रेल प्रयोग गर्छन्।

दायाँबायाँ देखिछु- छोरि छन् यी घिरुचबसहरु ! आततै फालमै फाचाम, फलामका पाला, आकिड मेसिनहरु, आकाशको घिसाकिनाकाट। त्यहाँबाट थोड़ाअघि गुरुत हुन थाल्छु म। अत्यन्त फोहर देखिन्छ त्यो ठाउँ। अब देखिन्छन् चाटो किसारमा पुयारिएका फालपुत्रका पुयाहरू/ढुकुरा हुक केराहरू। छोरि पानी यो देशमा कैसे पनि ? जता हेर्यो उतै, जटहर, आए, सिप्पो, एभोकाडो, छकीसा मोटरहरू। अनि जिम महीन्द्र त पलपुयाकी पुत्री !

मेरो मन थोन्टैछ - अब म खासिमाटी काटेर किपुरेसतीर लाग्दैछु। अनि ठाकाटाका अन्धा अन्धा धरहरू देखिदैछन्, कम्पाला पुगिसकेका क्याप्टेन सुरज भनेछन् - उ... त्यहाँ हो हामी बस्ने गह्रा इमरिटस अटल।

हामी एकैछिनमा त्यस पाँचतारे होटलमा पुग्यौं। विदेशी पर्यटकले गर्नुपर्ने प्रक्रिया पुरा गर्‌यौं, भोलि सम्भवतैदि र अधिकल्प खोजिनेछौं। किनभने एउटा अति महत्वपूर्ण ठाउँमा पुगेर बेसुका फर्कनु छ हामीले। विशेष गरी मेरो साथी सचना, मेरो समधी सुन्या, मेरो आँखाकी उपमाहार नेत्रालयपार्क र मौर्स अफ नाइल।

भाषा, साहित्य र सिर्जनामा तल्लीन छन् उनी एउटा माटीकोरी चेतक भौ आफ्नो जीवनको एकमात्र लक्ष्य लेखन, सिर्जना र प्रकाशन बनाइरहेका मध्यमुखी एउटा सफल साधिकका रूपमा यी पटक पुरस्कृत पनि भइसकेका छन् । उनले भानु- कविता उत्सव पुरस्कार (२०४३), भूपालमानसिंह वर्याली गुथा पुरस्कार (२०४७), जयादर एन्ड सम्मान पुरस्कार (२०५८), मुक्तिमार्ग दर्शन पुरस्कार (२०६०) प्राप्त गरिसकेका छन् । उनलाई गुल्मेली साहित्य प्रतिष्ठान, स्वतन्त्र विचार मञ्च, साझुतिका स्वास्थ्य संस्था, सामाजिक जागरण मञ्च धुलिखेल, कुलचन्द कोइराला स्मृति प्रतिष्ठान, सिलसिला परिवार विराटनगर र साफल्य संगम अक विराटनगरले कदर-सम्मान गरिसकेका छन् । उनको योगदानको तुलनामा यी सम्मान नितान्त न्यून हो । यथेष्ट आयोजकहरूका हृदयमा उपोद्गतिको अगाध श्रद्धाले घर गरिसकेको पाइन्छ ।

व्यवहारमा शालीन, हैराइमा स्वाभिमान, प्रस्तुतिमा शिष्ट, सिर्जनामा सुबोध्य, कल्पनामा कोमल, भोगाइमा गुणोत्पात सम्पूर्णतः सरल यष्टा लावण्यन् हरि मन्जुश्री । मध्यपुर्वीन सिंघल विम्ब भौं साने उनको निवास, टिठलाग्दो उनको साना जीवनलाई निकटतम बुझनेहरू त उनलाई विश्वदेखि अगाध नै प्रान्त पाछन्छन् । 'केही मेसिदिनुपर्ने, हरि घर भन्दै दिनानुदिन सर्कोटरहेका अन्धकारबाट नै उनका पैरना भैरहेका छन् जिजीवाज । दसवं कार्यको माटीमा फर्केका एक दुई सेखैरै आँखै, आँखै सेलो स्वाभिमानी प्रतिभाका सुधिमा उनलाई उभ्याउँदा अस्वाभाविक लगेना ।

यति धेरै क्षमता र गुणवत्ताले सम्पन्न मन्जुश्रीलाई **यीं उनलेका कमजोरीले पछ्याइन छोडेको भने होइन ।** हुन त काम गर्ने कै त हुन्छ कमजोरी, हात बाँधि बस्नेको कहाँ ! जिटरै भन्नुपर्दा प्रारम्भका एकाध साँकेकाका उनका प्रकाशनमा लेखकीय, पाठकीय वा भावकीय उद्देश्य अस्पष्ट छन् । भनिन्छ, समन्वयबाट र उपभोग्य विन्यासबाट बाहिर उभ्मन सकेन उनको कलम । साहित्यमा पुरानो भनिएको वर्णनात्मक कृतिलाई मात्र आत्मसात् गर्नु हुन्थेन उनले । यीं शुभेच्छुकले भजनमुद्रो भए भनी सगाएको आरोप पनि पचाउन सक्नुपरेको छ उनले । कहिले कुन दर्शनको छेउमा बस्छन् - कोले कुन विचारको किनारमा पर्छन् उनका सिर्जनाहरू थरुवाएँ भौं । उनीमाथि रामचन्द्रेखनका आशाभरीमा आफ्नो फलकको चरित्र बुझ्न सम्भाएको आशोभनाको भार पनि जसिकै छ । हाम्रो ठहरमा पनि छहराइ रोयी भौं अहरका झनाझारी मन्जुश्री कलमले तिलहरू दौडिन् हुदैन । सत्यभेदी भाषा उचत शैलु बर्णाश्रित शुभआशना - साधुन्त लेखकीय जीवनका लागि !

- श्रीरामबस्ती

कविता

म नेपाली ठिटो

२३. डा. सत्यराज पण्डित

आँठ ढाकेँ सबी साटी मिरी दौरा भोटी ।
साज छोप्ने जङ्गल कसी पुँडासम्म छोटो ॥
ढक्के टोपी अगाडि बर्सेखिला भौंहे ।
हाँसी हाँसी जुरा गर्ने म नेपाली ठिटो ॥

(१)

कुखुराको डाँकोसँगै उठी भकुण्ड ।
ढिकी कुट्ने, जाँती पिन्ने, जैले जाने घट ॥
घाँस पात बोक्ने आफै दाउराको पिटो ।
श्रमभोगी, कर्मयोगी म नेपाली ठिटो ॥

(२)

साग-सिस्नु, खोसे -पाँढो, मकै चटमास ।
रोटी- फिदुरा, चना, खहे, सातु, सिंढी, भात ॥
नहाँ जैने बस्तो मिन्छ, खाने भीछे पीछे ।
स्वाभिमानी, सुखलोयी म नेपाली ठिटो ॥

(३)

आटुन, सिंहुन, सिंहुन, घिर्ने, फोर्ने, भारी बोझ ।
ओल, अन्न, बोझन र कुटुन, चुटुन खेज्न ॥
जे भन्नको त्यही माग्ने नसगाई मिटो ।
सिधा-साझा, आजाकारी म नेपाली ठिटो ॥

(४)

विरबल्लाति प्राप्त वीर बहादुर नाम ।
गीता मेरी साक्षी दियी मिलाउ श्रीराम ॥
कोसे पहि त्यै कुरामा मिने सधैं ठिटो ।
धर्मधारी, इमान्दारी म नेपाली ठिटो ॥

(५)

स्वार्थयुक्त असालिको आँपी चलचित्र ।
तुच्छ चाना जन्मभूमि मेची-काली बिच ॥
सधैंदेखि हराएकी शान्तिलाई ठिटो ।
सधैं मिली खोजी भन्ने म नेपाली ठिटो ॥

(६)

थानसिङ- १, नुवाकोट

हाँसुहाँसु, बोलुबोधु गर्दै जेठाजेठीलाई मिनिट सोध्ने बहाना बनाउँदै घरीघरी मेरै भ्यासतिर हेर्दै टोलाउँदेछ अतित । दुई आँखा चार हुन्छन् 'च्याखाए' भन्दा मुतिर जेठाजेठितिर या गृहव्यापोतिर नजर पौडाउँदेछ अतित ।

अहिले नब्बेकोरा नब्बेकोरै पनि आइपुगेर अतित त्यतितैबेलाको आवश्यकतामा थियो, चाहानामा थियो । ती दुई नजर हेर्ने क्लेजको अन्तिम पिरेड कति चाँडो छाडेऊ छु । शिक्षासको थिया पिउने बिसेर थियो मारेको छु । सान्तीलाईं कर्मी बहाना बनाएर डाँटेको छु । उसलाई देखेको दिन मजमनै गद्गद् भएर नाचेको छु । सपनीमै भए पनि उसको साँगि गो जीवन बर्सेको छु ।

हो यस्तै थियो मेरो अतित । न कुनै थियारी, न पाउको आडान-प्रदान, बस उसलाई हेर्ने मात्र पाए पुग्यो । देखनमात्र पाए पुग्थे । उ थियो मै त्यस्तो, जिन म उसलाई आफ्नो कल्पनाको नायक बनाईथें । क्लेजबाट फर्कनासाथ सुनै नाङ्गाको एकाक्षी भ्यालबाट चियाइरन पुग्थें । उ जेठाजेठीलाई माया गर्दै ज्ञान पौरिहरेको हुन्थ्यो, म बरीबाको फूल हेर्ने बहानामा उसलाई हेर्थें । उ आफाई जेठाजेठीको मूहढार्य पैक गर्ने बहानामा हेर्थ्यो । दुई आँखा चार हुन्थे, दबौंको प्यास मेटिन्थ्यो । तृप्त अमृतभोगको अनुभूति मिल्थ्यो मलाई । साथद उसलाई पनि .....! थाहा छैन । साम्ह उसको भावभङ्गीबाट उ पनि यपति या मेरो भ्यासतिर आकर्षित थियो भन्ने क्रुरामा म विश्वस्त थिए । उ जे सोच्थ्यो कुन्नी ! मजस्तै या मेरी थियरित । वर्तमानमा कौतूहलको विषय बने पनि त्यतितैबेला नैसे मनैमन आफ्नो जीवन उसैलाई समिपसकेको थिएं । बर्षोन्मन मेरा अगाडि जुनसुकै इरम थियर किन खड़ा नसोन् ।

प्रश्न एउटा चाहिन्न भन्दै गइरहेको थियो, टीठले मगर भन्न मन लाग्दिनरहेको थियो- अतित ! "एक पल्टा जेठाजेठीहरूलाई अर्क बढी पढाइन । मेरो दिली चाहेको दैन तियीलाई हेर्ने । कहिन्ने दट्टाएनन् मेरा आँखा तियीलाई हेरेर । अब बढी चाह कहो भाम कहो आजन्मका बहो, बहुँ गयौं ।"

कितान पन्तायो उसकै मुखार फलफाली आँखामा मात्रन गाल्यो । पढाइमा दिल हुनपर्ने म अतितका आँखाले लोभिएँ । ऊरुपनाका रूमाली छालहरूले सुस्तरी छेड़िदिंदा म त्यसै त्यसै भावुक बनेर फिस्स हाँसा पुग्थे र कहिले उसलाई सम्झेर प्रेमको अथाह सागरमा डुबुल्की मार्न पुग्थें । कहीं सात प्रेमका स्वर्गिन्न रङ्गहरूलाई मिसाएर मीलो सपनामा ढलवा खाएकी छु । रातभरी सिरानी भिजाउँदै भोलि हुने आँखाको अथुर बाग्पना गरेको छु ।

उठ्दा, बस्दा, सुत्दा, खाँदा हरेक समय अतितलाई सोच्न थाली मेरा आँखाहरू । मैले उसलाई आफ्नुबाट अलग राख्न सकिनँ । माया भनेको के हो ? प्रेम कसलाई भनिन्छ ? यी विषयको ज्ञानात मलाई अतितले सिकायो । चाखाचिखका विद्योगका दुरयहरूलाई साइमात मान्ने म अतितसँग आँखा जुधेपछि मात्र थाल पाएँ ती दुरयहरू पनि सजीव रहेरहन्, अति प्रथम मिलनका दृश्यहरू झैं ।

के देखे मेरा आँखाले त्यतितैबेर अतितका आँखामा ? उसको उपस्थितिले मात्र म रोमाञ्चित हुन् । उसलाई देखेपछि मात्र मन त्यसै प्रफुल्ल हुन् । कविता कुनै जुरामा मन नलाग्नु । मनभनै उसलाई पाउन चाग्नु । हरदम हरक्षण मेरा नयन उसलाई खोज्न चाहुन् । उसैमा पनि बाँच्न सकिएला त्यो मेरो त्यतितैबेरको कल्पनाभन्दा भिजै परको विश्व बनेको थियो ।

त्यसखाक चाली चिटिक्क परेको घर, चाली फूलवारी, ढकमक्क भाए फूलेका रौंडीघरडी फुलुक्क, आमाल आवश्यकता सम्हेर्ने तयार परेको एउटा जिन्दगी, तोतेबोलीमा पढिरहने जेठाजेठीहरूजस्तो साथा छोराछोरी । अतित मेरो आँखाको तरेलीमा पौडिरहन्थ्यो हरदम जिनै दृश्यहरू लिएर । कलेज भनां आएदिन बुझाको मुखमा एउटै कुरा भन्नुपर्ने थियो "साथीसँग पढ्न साथीसँग पढ् जुन वर्ष फेल हुन्छन् त्यही वर्ष तेरी पिढे गर्दिन्छु अनि थाहा पाउलिन् ।" आज मै पाउन लाग्दिन मैले बुझाएँ थियौंन भनेको हो कि आँखै भन्नुपर्दछ ही त्यो बाक्य । ठीक त्यही भाषा जुन वर्ष फेल भएँ.....! क्लेजबाट फर्कदै मै आफ्नाक्ष पाएँ मैले ।

कल पौरि ढी थियो विद्रेका साथि दुईचुहीसी जेठा खोजिनु, जेठा पाढुनु, कसैलाई थिला बुझ्नु, मेरो सम्बन्धको वातावरणका मै कसैले भासुझ नगर्नु । र, त्यस पौंढाका दिनहरू आफ्नो जोठाना जानु, ढोका बन्द गर्नु, अतित र बन्धान पतिसाई सम्बन्धी मनमा उठेरहेका अनेक परिका विचारहरूसँग साक्षात्कारहरूमै टोलाउनु, रुनु, त्यसैपनी छटपटाउनु, सिरेलिनु.....। जुन मेरी स्मृतिमा आजसम्म पै अक्षिमेसम्म पनि सम्पर्कीय साथा छ ।

मसाई आलिस्मय अपघात झटकरा पाउन थेरी समय अवश्य लाग्यो । पतिको निरन्तर प्रेम, नयाँ साक्षेप, नयाँ घर, जिम्मेवारी, यसी बस्तैमें मलाई अतितसँग अलमलाउन खोज्यो, डर लाग्यो । वर्तमान मैले आँखैको जीन्दगीमा ती सम्पूर्ण आवश्यकता छन्, जुन मैले कल्पना गरेको थिएं, असल पति र माया । र, यति अतितको आकर्षणलाई म भाबुक गर्छु । उसको कल्पना गर्छु । उसको सामीप्यको कल्पनामात्रै पर्याप्त छ मलाई बाँच्नको लागि ।

अतितजीको परिचय नै छैन । छ त केवल उसका कमजोर आँखाहरू । चन्चल उसका आँखाका झलरी लगना सकाएको थियो, मैरीजस्तो वा पुच्क । उसको नजरले सासपिण्ड म उसलाई घरिघरि चियाइजुभा आनन्दित म आउँदैन्थ प्रश्न गर्छु र स्वयं उत्तर दिन्छु, विपरीत त हुने सक्दैन । त्यसैत्यसै मध्य म हाम्र आए फर्केसेझैं आफैसँग प्रश्न गर्न गर्छु । जिन मसरी बड़े मेरा चाहना र सुरुवाहरू ? मैले आजसम्म बुझ्न सकेको छैन । उसेरको दोष हो भनेर सधैं पन्छाउँदै आएको छु । असम्भाउँदै आएको छु ।

क्लेजबाट बाहिर निस्कदा चमचमा चाली परिरहेकी थियो । मुसलधारे चाली रोकिने चाखेनिसान देखिँदैन थियो । बन्दाबी ३ देखि ४ बजेको समय हुँदो हो त्यो । आकाशभरी काली बादलले ढाकेर हीला, अन्धकार हुन थोकेजस्तो

देखिन्थ्यो । बैजीडर्सन गइसाइहुइहुइ गर्दै बिजुली चम्किरहेको थियो । क्षितिज लाग्नेको टण्टालापुर साम देखेर झ्याउ एकोहोरो डिङेको म जहिलेको बचपना देखेर मनमनै आनीआई गाली गर्दै थिएँ । हुन त झ्याउले बेस्सर आफ्ने पानीघाटाँई थिएन, तै पनि टाउकोमाथ्म बज्यो कि ! एउटा भिजो आशा म भित्र पलाएको थियो । ढाउँठाउँ माटाका खाल्डाखुल्डीमा जमेको पानीले धोतीलाई याथिसम्म सारेर डिङ्नुपर्ने आपत्ता त छदै थियो । बोल लाग्ने जति ठाउँमा पुरुषकै पुईंचीले गर्दा विपक्षुक विज्ञापिनी पनि म आफ्ना पाइलाहरूलाई घरीघरि डोऱ्याउन बाध्य भएको थिएँ । सयपत्री भिजेका सुधाकर र तमतप चुकिरहेको पानीले गर्दा निकै नै कष्ट महसुस आएको थियो मलाई । जतिसक्यो छिटो त्यसबाट आफूलाई बचाएर्थाउन चाहन्थें म । हत्तपत्त भिग्यो धोतीलाई आफूसाट असाध्यार आउजको हुक खोसिरहेका झ्याउ अनायास भीतर हेरेर आइपुगेको अतित बसेको आँखामा दुई आँखा थार भए । फेरि मेरा आँखा उसका ती नयनसँग जुधेर अर्धचुहिरहेकेका आउजमा आएर अडिगे । उसले केही देखी नदेखे झैं गरेर शिरलाई ननै भौंतिरियो । हत्तपत्त भागें त्यासोबाट र हड्बड्याउदै पर्खा तालम पुगेछु । साज, शर्म, गाडी हुनुको खालीले मलाई एकैचोटी गाँज्यो । सङ्कोचले अधिमनो निथुक्क भिजाईदियो र पानी पानी भएं म । झ्याउ त्यतिखेर आँखामा लज्जा, मनमा उमङ्ग र शरीरमा रोमाञ्चले एकैसाथ आफ्नो आतिङ्गनमा बाँधेजो थियो मलाई ।

सुख फेरेर भिजेको चुन्डी सक्रिनासाथ फेरि पर्खा च्यातेर हेर्दा मुटु जोड्ने धड्किरहेको थियो । रोमरोमबाट जलतरङ्को झनी बन्चारिता भइरहेको थियो । उ केटाकेटीहरूलाई पढाउनमा व्यस्त देखिन्थ्यो । निकै बेरको असफ प्रयासपछि व्यस्तताको बाबजुद मलाई नै नियान्त आइपुगेका अतिताका आँखाहरूले एउटा सुखद अनुभूति महसुस गराथ्यो । त्यो आँखामा त्यस्तो खल जादू सुकेको थियो, जसले मलाई एउटा कौतुहल प्रदान गर्थ्यो । मेरो दिमाथमा नै परिवर्तन भयो मन्थुमा अत्यधिक साहोना । खाना खानु, कलेज जानु, फेरि साँझको प्रतीक्षा गर्नु, सुखीसुखी उसलाई निवान्तुमा बेग्नै प्रकारको मजा थियो । बेग्नै प्रकारको आनन्द थियो । बेग्नै प्रकारको रोमाञ्च थियो ।

मलाई हेर्न आँखाका उसका कमजोर मनमोहक आँखाहरू परिचय सर्लुनेमें आवश्यकता नै छानिनें पैसे । किन मैले थाँहि हुनो विश्वास ऊनाहि गर्, केवल उसलाई देखेकाले भरमा भिनजान नै नभाएको एउटा अन्जान व्यक्तित्वाथि । न मैले कहिले सोचे जमानी नै गाँ अतित के लिमी पनि माया गर्छौं मलाई । विश्वस्त थिएं म अतितकोप र उसका कमजोर आँखाहरू । डाकरयकता नै सायेत मलाई ती प्रश्नहरूको त्यतिबेला । खरै कभी देखिनर्दै मैले त्यतिबेला ऐना हेर्दा आफूलाई ।

न हामीले कहिल्यै कुरा गर्थो, न कहिल्यै एकअर्कालाई हेरेर मुस्कुराउने प्रयास । न कहिल्यै उसलाई भेट्ने आँगर आँखाबाटै हृदयको महाकाव्य पढ्न पाइन्छ भनें ओठ जमाउने दुःख की गरिराखेस् । साथद पढी सोचाद थियो होला मेरो त्यतिखेर । थो पनि जरुर भाडा थियो, मन परेको हरेक वस्तुमा आफ्नो हक हुँदैन, एउटा सीढो सत्यता विश्वासमा सोच्न पाइदैन, यी सब ज्ञान हुँदाहुँदै पनि मैले उसको सम्मुख नाम खोल्ने आँट गर्न सकिन्, कैयक हैराहरूमै आफ हामीसे सुखद अनुभूति सोच गर्थ्यौं । हामी जुरा गर्थ्यौं आँखैआँखाबाट । हामी गजिब थर्थौं, अँसिसी कहिल्ने भएनौं । मेरो मनको कुरा मनमा नै रहयो । साँझै भर्थो गर्न तीन महिनाको अवधिमा मैले उसको आँखाबाट जे जीत पढें, साथद बिरले पन्ना बर्षको अवधिमा श्रीमान्तर्ण कहा गरेको छ । कसरी भिर्थो म अतितलाई । कसरी आफूबाट असग्यार्ड म अतितलाई । कहिले कहीं साथ पुराना सम्बुर्ण कुराहरूलाई तिखान्यनी दिएर वर्तमान नै रमाउँ । जुन थिएनें, सिद्धियो, त्रिस्तब्ध गिरजार । हर मानसे अपेक्षासी कहाँ सरल भइरिहेछ र !

साँझ देखिने मनमोहक आँखाहरू एक दिन अचानक असफ भएको थियो, किनाएको थियो मेरो नजरबाट । उसकहरू सुझी भएर मेरो चोरीरि तोडहडमाझड गर्दै ढकिरहेका थिए । म अजीब र बुझिनाको रोटेपिङमा फनफनी घुम्न बाध्य भएजसे भिर्ती मलाई आफ्नो जिन्दगी निरस र विरक्तिलो लागिरहेको थियो । उत्तरको प्रतीक्षामा थिएँ, केरांग प्रश्न गर्नें ? कसलाई गएर सोधौं ? अतित किन आएन ? किन देखा परेन ? कहां गयो ? किन गयो ? मेरो मनमा प्रश्नको ढकेली लम्बाएर ज्ञ हराएपनि थियो । र, मैले उसलै चढाउने गरेको साथी फुच्चीस्वार्थात् उत्तर पाएको थिएं "सरकी घुप्पा किरामी भएर जानुभएको छ ।" बस त्यति । त्योभन्दा बढी मेरो जान्ने जिज्ञासा भए पनि फुच्चीसँग त्यसको अरू कुनै उत्तर थिएन । समस्या भए पनि समाधान थिएन र म अतितको मीठो कल्पनामा बसिरहें, तर उसको बसोपसी भाए । त्यसपछि अतित हराथो, थियो र अलपं भयो । आज पनि साइती पुरोपछि मेरा आँखा अतितलाई सम्झदै त्यही भग्नावमा गएर फुच्चिइरहन्छ । त्यस भग्नावलाई एक पटक नहेरी चित्त बुझदैन ।

मैले साथ खोसिएको बाबजुद पनि यो छुरा कसैलाई सुनाउन सकिनं । बताई पनि के उसलाई प्रेमको संज्ञा दिएं भने गहिरोन छ । उसको नाम साझा छैन, ठेगाना साझा छैन । उसको बारेमा कुनै आगकारी नै छैन ।

उसको नाम मेरी औंठमा अतित बनेर बसेको छ । उसलाई बेनाम कसरी भनौं ? जो मेरो अन्तरमनमा विराजमान भएर बसेको छ, उसलाई बेठेगाने कसरी भनौं ? एक्काइसौं मेरो हृदयको ढोका खोलेर मनको गहिराइमा जुन थान अतित सिरानेसे ग्रहण गरेका छौं, जुन आजसम्म पनि अटुल छ र बांडन छ । धुलोमोगैहरू आएर जसैलाई पछिनी र पवित्र प्रेम भनछन् ।

× × ×

समालोचना

एउटा माटिकोरे लेखक : हरि मञ्जुश्री

डा. टि.पी शर्मा तिमल्सिना

सम्वत् २०४० तिर 'लोरिएको पर्खाल' कथासंग्रह प्रकाशनले हरि अधिकारी नै हासका महत्वपूर्णसह हरि मञ्जुश्री हुन् जो लोरीलाई पाण्डाइन स्पति साहित्यी छैन । उनको पहिलो कृतिमा सङ्कुचित तेह थान कथा-अङ्कथासाई पहेर स्थानिकेला सबैले उनका स्वरमा भविष्यवाणी (सोकनम) गर्थ्यो भने सामयारी आन्दोलनको बलियो हस्ती, प्रजातन्त्री सेवकको चोटिपो हिमायती वा वर्गीय चालिकारिताको परिधिलन्दा बाहिर उनलाई किसी पाउन सक्थो । उनका प्रारम्भिक कथाहरू पनि मार्क्सवादी कौनर्यको मार्मिक प्रभाव, बुर्जुवाहरूकी चेत, प्रगतिउन्मुख कल्पनाका छटबाट उद्रेलित छन् । त्यतिबेला सामाजिक, राजनीतिज्ञ, आर्थिक उत्पीडन आदिलाई टपकका टिपेर कथा लेर्ने शिल्पक क्षमताले पूर्ण कथाकारका रूपमा हरि अधिकारी उर्फ मञ्जुश्रीको साहित्यिक प्रसुत भएको ठान्न अत्युक्त हुदैन । त्यसो त २०३६-२०४६ का विभिन्न राजनीतिक-सामाजिक आन्दोलनका भिन्ना-मिसिना घटना-परिघटनाहरूका पनि आफ्नो सम्बन्धता मट्टाउने उनलाई पैजाऊबाट आन्दोलनका नजरमा भने उनको वर्तमान पै सबारी सम्भोषनजनक बोध होला । तै पनि एउटा- सशक्त साहित्यकार, अक्षम पत्रकार, प्रौढ उपन्यासकार, शिल्प सम्पादक, शृङ्खला व्याकरणकार, सगुप्त्य कविका रूपमा आफ्नो बहुमुखी व्यक्तित्व उपस्थापित गर्न सक्षम देखिन्छन् - हरि मञ्जुश्री ।

वि.सं. २०१६ साल असोज ३ गते भोजपुर, दिङ्लामा जन्मेका हरिकुमार अधिकारीको झालको साहित्यिक नाम हरि मञ्जुश्री हो । पाथिभरा हिमालको सिधान छापेर, अरुणको महाप्रभा सपनाको मच्छी खोकेर, गुराँसेबनमा बाखाइका फूलाएर उनको बाल्यकाल भीजपुरमै बित्यो । माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा भोजपुरमै पुरा गरेपछि उच्चशिक्षाका लागि काठमाडौं भासिएका मञ्जुश्रीको झैं झान हिमाचीस जीवन भने आरुमा खपत भएको देखिन्छ । प्रारम्भमा मुलिबजनता पत्रिका मञ्जुश्री २०४५ सालपछि बनेपाका स्थायी बासिन्दा बनी रहेका छन् - आफ्नेपनि सौभाग्य । आफ्ने, बालुवाकी घेरी गौंसारंग वैवाहिक जीवनमा आबद्ध मञ्जुश्री इन्तीसौं दाम्पत्य विवेगका र सङ्घर्षमय डारुण ईच्छा लाग्दी मानिन्छ - मौद्धिकक माझा । आफ्नो निवासलाई अक्षरधाम बनाउने हरि मञ्जुश्रीलाई मेटुङ्ग जो आईलाई अक्षरकै साँघोटन गरेको बोध पनि हुन्छ । यसो पनि भन्न सकिन्छ - अक्षरधामका अनेर मञ्जुश्री अक्षरकै वीणा बजाईछन्, अक्षरकै राग खेल्छन्, अक्षर रोम्छन्, अक्षरै-अक्षर फलाउँछन् ।

विचारधारा, सेक्टर कौशल र क्रियाशीलताका आधारमा कार्यका प्रत्यक्ष अवधानमा छाइरहेका मञ्जुश्री । कार्यबाट निस्कने साप्ताहिक र साहित्यिक पत्रिकाका सम्पादकहरूका रूपमा पनि मञ्जुश्री निरन्तर सिजेना र प्रकाशनमा जुटिरहेका हुन्छन् । ट्रेड्सेक्टर र सञ्जालीका स्थापित प्रकाशनहरूमा पनि उनको मौद्धिकता स्वीकार्य साबित गरेको छ । एउटा आत्मनिर्भर स्वाधिकारी कलमजीवीका रूपमा उँची व्यक्तित्वका धनी देखिन्छन् मञ्जुश्री । आफ्नेपा रहेर अन्य भेगका व्यक्ति -व्यक्तित्वलाई चिनाउने भूमिकामा लागि पनि सम्झिरहने नाम मानिन्छ - मञ्जुश्रीको । विशेषत: विभिन्न सामाजिक योगदानका आधारमा स्थापित व्यक्तिहरूका अन्तर्भेमा परिचय वा स्मृतिपन्थ लेखन हुने भयो भने त 'मञ्जुश्री' खोजको सिरानको नाम हुने गरेको छ । नेपाली भाषा साहित्यको सेवक हुने उत्कट अभिलाषामा साझियर 'पोरिएको पर्खाल' बाट प्रकाशनको पहिलो सूदकिलो उकिलएका मञ्जुश्रीले उर्जनी कृतिको सिंढी लगाएर धुरै सम्तेरी पछुकेका छन्, सभी रोचुक चूमेका छन् - सगरमाथाको चूचैस आभास प्रस्तुतहुँदै ।

कार्यहरूलाई कार्यसभी बनाइरहेका मञ्जुश्रीको पहिलो कथासंग्रहपछि हरि मञ्जुश्रीका कथा (२०५८) र नानीबाबु (कथा - २०५९) प्रकाशित थप कथासंग्रह हुन् । दोस्रो कृतिका रूपमा प्रकाशित 'आजको नेपाल कता साम्सिरहेछ (टिप्पणी) मा उनको युवकौंघमाई पढ्न सकिन्छ । प्रशोसात्मक व्याकरण (२०४३) र सरल नेपाली भाषाशास्त्र (२०४४) उनका प्रकाशित व्याकरण कृतिक हुन् । २०४० मा 'चालिसौं शताब्दी' शीर्षकमा विद्यार्थ प्रथम्यास प्रकाशन गरेपछि उनमा मेधाविय प्रौढता विकसित भएको अनुभव गर्न सकिन्छ । 'मनाङका उद्गारहरू (२०४९)' गुप्तकथाहरूले उनलाई एक कथिपटिभाबाट रूपमा चिनाउने प्रयास गरेको छ । यसका अलावा उनका केही सिद्धान्तसङ्ग्रहात्मक केही अनुसन्धानात्मक पुस्तकहरू, केही सामेक सम्पर्क प्रकाश - कृतिकार र विशेषी स्मृति/परिचय ग्रन्थहरू प्रकाशित छन् । 'अनेक छप्टा अनेक प्रसङ्ग' सहितका चार कृतिहरू प्रकाशनको सुचिमा छन् । यसले प्रस्तुतहरू